

ANALI

GALERIJE ANTUNA AUGUSTINČIĆA

GOD. XXVII (2007.) • BR. 27 • STR. 1–152 • Klanjec 2008.

ISSN-0352-1826

UDK 71/77(058)

CONTENTS SADRŽAJ

FRANO DULIBIĆ	FRANO DULIBIĆ
<i>The Problem of Public Space Monuments</i>	<i>Problem spomenika u javnom prostoru</i>
3–5	3–5
LIDIJA BUTKOVIĆ	LIDIJA BUTKOVIĆ
<i>Proposal, a Section of the Zagreb Salon 1971 – 2002 / Public Sculpture in the City of Zagreb – Ideas and Realization</i>	<i>Sekcija Prijedlog Zagrebačkog salona 1971. – 2002. / Zamisli i realizacije na polju javne skulpture grada Zagreba</i>
7–74	7–74
SAŠA BRKIĆ	SAŠA BRKIĆ
<i>Open Space Public Sculpture in the City of Zagreb 1990 – 2005</i>	<i>Javna skulptura grada Zagreba na otvorenom između 1990. i 2005. godine</i>
75–150	75–150

Problem spomenika u javnom prostoru

FRANO DULIBIĆ

Odsjek za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

U posljednje vrijeme gotovo svako postavljanje skulpture u javnom prostoru izaziva neku vrst skandala, i to toliko često i redovito da smo se na to navikli i postali neosjetljivi kao i na mnoge druge pojave. Skandalozni primjeri takvih spomeničkih javnih skulptura povlače za sobom kritiku povjesno umjetničke struke koja je gotovo jednoglasna u osudama takve prakse (Ive Šimat Banov, Zvonko Maković, Željka Čorak, Marina Bařičević, Marko Golub, Barbara Vujanović i drugi). Brojni kritički osvrti mogli su se čuti i na simpoziju »Skulptura na otvorenom«, održanom u Galeriji Antuna Augustinčića u Klanjecu 2003. godine.¹ Ipak, sve osude i brojni tekstovi i medijski istupi ostaju bez ikakva odjeka, a sve lošiji spomenici svakodnevno stihjski niču svuda oko nas. Kao da smo već unaprijed pripremljeni da naše kritičko razmatranje, bez obzira kako bilo izrečeno, neće imati nikakva odjeka u javnosti, odnosno, bit će primljeno samo kao konstatacija još jedne od bezbrojnih negativnih tendencija u društvu i kulturi općenito. Umjesto stručne kritike koja treba biti korektiv lošoj praksi, ljudi iz struke zapravo pišu jedni drugima, samo da olakšaju vlastitu savjest. Do koje mjere je postalo besmisleno pisati o ovoj temi pokazuje primjer objavljivanja samo fotografija četiriju spomenika (*Marko Marulić, Nikola Tesla, Stjepan Radić, Ljudevit Gaj*) s osnovnim podacima i bez komentara, pod naslovom »Zaslužuju li bolje?«² Taj čin najbolje svjedoči o nemoći struke u odnosu na političke odluke.

Prošle godine objavljen je vodič pod naslovom *Spomenici i fontane u gradu Zagrebu*, koji je dobrodošao kao podsjetnik na gotovo nevjerojatne oscilacije u likovnoj kvaliteti, izboru lokacije i odnosu prema prostoru, te upitnoj svrsi, odnosno nasilnom nametanju skulpture–spomenika, kao i na jasnou degradaciju koja se događa tijekom posljednja dva desetljeća.³ Postavljanje spomenika u gradu Zagrebu može predložiti bilo tko, fizička ili pravna osoba, a o prijedlogu se odlučuje prema Zakonu

¹ Skulptura na otvorenom, *Anali Galerije Antuna Augustinčića*, Klanjec 2006., br. 21–25.

² IRENA KRAŠEVAC, Zaslužuju li bolje? (Noviji javni spomenici u naručju središtu Zagreba), *Kvartal*, Zagreb 2008., br. 2, str. 6.–7.

³ *Spomenici i fontane u gradu Zagrebu*, Gradska zadruga za zaštitu spomenika kulture i prirode i Gliptoteka HAZU, Zagreb 2007.

o komunalnom redu. Ako se predloženi spomenik treba postaviti unutar zone koja je pod zaštitom, potrebna je i suglasnost Zavoda za zaštitu spomenika. Procedura o izboru mjesta, natječaju za spomenik te izboru članova stručnog odbora, komisije ili žirija, prema podacima do kojih smo uspjeli doći, ovisi od prilike do prilike i od grada do grada ili županije i nije definirana propisima ili zakonima na razini države. Javni natječaj najčešće raspisuje grad (u nekim prilikama ga i ne raspisuje), u organizacijski odbor uvijek su uključeni neki od uglednih građana i poneki povjesničar umjetnosti, a rjeđe i kipar. S obzirom na nedefiniranost procedure i nevjerljivu »pomamu« za spomenicima, u prostoru se događaju svakojaka nevjerljiva čuda. Netko je uvidio da je potrebno uvesti red, na što ukazuje informacija na web stranicama Ministarstva pravosuđa o radu na *Nacrtu prijedloga zakona o spomenicima*, koji možda može donijeti neku nadu u bolje sutra, ali pitanje je kako će izgledati. A, ako taj zakon bude usvojen bez mehanizma kontrole i kazne (poput zakona o nepušenju u javnim prostorima), možemo samo reći da je šteta novca i vremena potrošenog na izradu tog zakona, ma kakav on bio.⁴ Ovako, spomenici po tko zna koji put potvrđuju pravilo da odražavaju one koji ih postavljaju, te je njihova grotesknost i neusklađenost s prostorom u koji su postavljeni jednaka grotesknosti političara i prema ponašanju u prostoru u kojem živimo. Sve dok ne dođe do radikalne promjene i ne prestane neumjereni i nepotrebno forsiranje postavljanja kojekakvih

⁴ Nacrt prijedloga zakona o spomenicima koji je, sudeći prema oznaci na web stranicama Ministarstva pravosuđa, iz 2005. godine:

- Nacrt prijedloga Zakona o spomenicima je izrađen i u tijeku je nomotehnička obrada istoga pri Tajništvu Ministarstva pravosuđa.
- Nakon toga Prijedlog će biti upućen Vladi Republike Hrvatske u daljnju proceduru.
- Predmetnim Zakonom uređuju se pitanja vezana uz:
- uvjete i postupak za postavljanje spomenika,
- čuvanje, zaštitu i održavanje spomenika,
- premještanje spomenika,
- uklanjanje spomenika,
- evidentiranje i vodenje registra spomenika,
- vlasništvo spomenika,
- financiranje spomenika.

Tijela nominirana za poduzimanje odgovarajućih aktivnosti u primjeni Zakona su:

- Hrvatski sabor,
- Vlada Republike Hrvatske,
- predstavnička tijela županije, odnosno Grada Zagreba,
- poglavarstva županija, Grada Zagreba, grada ili općine,
- državno i lokalno povjerenstvo,
- resorna središnja tijela državne uprave,
- upravna tijela županije, Grada Zagreba, odnosno grada.

Prenijeto s web stranice Ministarstva pravosuđa: www.pravosudje.hr/Download/2005/07/21/zakonod_aktivnosti_u_vezi_izrade_nacr_prijed_propisa_upr_za_gradj_pravo.htm

spomenika, ne preostaje nam drugo nego baviti se skulpturama u javnom prostoru iz ranijih razdoblja.

Prepostavke da postoji nada za očuvanje kritičke svijesti o prostoru u kojem živimo, pa sukladno tome i prostoru u kojem su postavljene skulpture, temelje se na najmlađoj generaciji povjesničara umjetnosti. Senzibilitet za specifičnosti teme i čitavog niza različitih aspekata i problema koje ona u sebi sadrži, pokazale su studentice povijesti umjetnosti Lidija Butković i Saša Brkić, koje su u svojim diplomskim radovima istraživale, katalogizirale i interpretirale pojedine segmente novije povijesti javne skulpture grada Zagreba. Svoje diplomske rade (obranjene 2007. godine na Odsjeku za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu) skratile su i prilagodile za objavlјivanje. Zbog ozbiljnosti pristupa temama i brojnih korisnih podataka, ovi radovi zasigurno predstavljaju korisnu podlogu i poticaj za buduća istraživanja.

Tome Serafimovski: *Ljudevit Gaj*, 2007., postavljeno 2008.; u pozadini Vojin Bakić: *Razlistana forma*, 1960., postavljeno 1987. (foto: Frano Dulibić)

Sekcija *Prijedlog*

Zagrebačkog salona 1971. – 2002.

Zamisli i realizacije na polju javne skulpture grada Zagreba*

LIDIJA BUTKOVIĆ

Kastav

ZAGREBAČKI SALON I SEKCIJA *PRIJEDLOG*

Zagrebački salon renomirana je izložbena manifestacija posvećena prezentaciji suvremenog nacionalnog likovnog stvaralaštva, s kontinuitetom održavanja od 1965. godine do danas. Utemeljen je prvenstveno s ciljem da se jednom godišnje saberi najbolja ostvarenja umjetnika koji djeluju na području Hrvatske radi potpunijeg i lakšeg uočavanja recentnih tendencija u umjetničkoj praksi te valorizacije ostvarenih rezultata. Zajedničkim izlaganjem radova svih umjetničkih disciplina (likovnih umjetnosti, arhitekture, urbanizma, primjenjenih umjetnosti i dizajna) nastojalo se pridonijeti potiranju granica između tzv. čiste i primijenjene umjetnosti, a skupna prezentacija svih plastičkih umjetnosti prepoznata je kao posebnost Zagrebačkog salona u odnosu na slične godišnje preglede umjetničke produkcije u tadašnjoj državnoj zajednici te je u tom obliku zadržana do 10. salona 1975. godine, kada se uvodi ciklička izmjena srodnih disciplina u trijenalnom ritmu, mjerodavna do naših dana. U međuvremenu je 1971. godine Salon doživio još jednu značajnu strukturalnu promjenu inauguracijom nove trodijelne koncepcije, odnosno podjele po sekcijama, koja je imala dugotrajne posljedice na program i sadržaj manifestacije, a označila je i osnivanje posebnog dijela Salona – sekcije *Prijedlog*.

Zagrebački salon je preko sekcije *Prijedlog* pokušao prevladati svoja inherentna ograničenja tako da od likovne smotre, više-manje revijalnog karaktera, preraste u značajnog pokretača kvalitativne transformacije urbanog prostora Zagreba, ali i drugih sredina Hrvatske. Salon je tako trebao služiti kao poligon za neformalna istraživanja umjetnika svih profila na polju najrazličitijih oblika likovno-plastičkih, arhitektonsko-urbanističkih

* Diplomski rad obranjen 2007. godine na Odsjeku za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, skraćen i prilagođen za objavljivanje u časopisu te recenziran.

i drugih intervencija u urbanom okolišu, odnosno stimulirati društveno-umjetničku djelatnost u kreiranju zajedničke životne okoline. Tijekom tri desetljeća svojeg postojanja sekcija *Prijedlog* bila je alternativna platforma, slobodni natječaj za iznošenje i provedbu najraznovrsnijih ideja koje su se doticale složene problematike grada, njegovog funkcioniranja i daljnje sudbine, a svaka je ovdje mogla računati na otvoreni prijem, bila to samo fantastična, nemoguća zamisao ili ostvarivi, konstruktivni prijedlog promjene postojećeg stanja.

Impresivna brojka od petstotinjak prijedloga koji su za vrijeme trajanja sekcije bili prezentirani na izložbama Salona svjedoči o interesu koji je među umjetnicima vladao za takvu vrstu javnog djelovanja, jednako kao što i manje impresivna količina ostvarenih prijedloga rječito govori o manjkavosti organizacijskih instrumenata Salona, nedostatku materijalnih sredstava i podrške nadležnih tijela, kojima su se jedino kvalitetne zamisli mogle uspješno dovesti do realizacije.

Sekcija se pokazala najvitalnijom na polju realizacije prijedloga za javnu skulpturu grada Zagreba, te je čak šesnaest zamisli konzektventno ostvareno na prostoru grada. Zbog toga će naglasak ovog rada biti prvenstveno na prikazu djelovanja sekcije *Prijedlog* kao generatoru estetskog obogaćenja životne sredine grada Zagreba.

SEDAMDESETE:

SEKCIJA PRIJEDLOG OD 1971. DO 1979. GODINE

Osnivanje sekcije Prijedlog: 6. zagrebački salon, 1971.

Na 6. zagrebačkom salonu 1971. godine došlo je do prve kritičke redakcije originalne zamisli Salona koja je uključila i osnivanje sekcije *Prijedlog* kao jednog od elemenata nove, trodijelne concepcije priredbe. Nastojeći proširiti i dinamizirati sadržaj postojeće manifestacije, Organizacijski odbor¹ osmislio je novu formu Salona oslanjajući se dijelom na postavke pravilnika Društva umjetnosti iz 1870. godine.² Zadržavši

¹ Organizacijski odbor te godine okupio se u sastavu: Kosta Angeli Radovani, Tomislav Butorac, Željka Čorak, Žarko Domljan, Božidar Gagro, Vasilije Jordan, Tonko Maroević, Zlatko Movrin, Andrija Mutnjaković, Mladen Vodička i Igor Zidić. Za tajnika Salona je imenovan Želimir Koščević. *6. zagrebački salon: slikarstvo, grafika, kiparstvo, ...: situacija 70./71., katalog izložbe*, Zagreb, 1971.

² U predgovoru kataloga citiran je dio pravilnika Društva umjetnosti od 21. travnja 1870. godine kao smjernica područja interesa i odgovornosti Salona: *da podupire umjetnost uopće*,

tako svojevrsnu poveznicu sa stogodišnjom povijesti izlagačke prakse u Hrvatskoj, zatraženo je da Salon preko novooblikovanih sekcija *Situacije*, *Kritičke retrospektive* i *Prijedlog* postane važan čimbenik u prezentaciji stvaralačkih postignuća naše likovne sredine u prošlosti i sadašnjosti, ali i poluga za kreaciju novih u budućnosti. Takva, uvjetno rečeno, temporalna struktura Salona, u trijadi prošlost-sadašnjost-budućnost ima ambiciju pridonijeti poznavanju i razumijevanju kako suvremenih, tako i povijesnih vrijednosti hrvatske umjetnosti te učiniti Salon prisutnjim u neposrednom životu grada i svijesti njegovih građana.

U tom kontekstu, *Situacija* bi nudila pogled na recentnu umjetničku djelatnost gotovo svih likovnih disciplina, dok bi *Kritička retrospektiva* kao studijska sekcija trebala ukazati na već postignute umjetničke vrijednosti i kontinuitet njihova utjecaja na suvremenu produkciju. Prva kritička retrospektiva bila je posvećena umjetničkoj grupi Zemlja.³

S druge strane, sekcija *Prijedlog* bi, kao najpoticajniji dio Salona, trebala postati nositelj društveno odgovorne uloge katalizatora promjena u naslijедenoj slici grada. Iza inicijalne teze sekcije *Prijedlog* stajalo je uvjerenje da je javni prostor grada dragocjen kao sfera zajedničkih interesa i vlasništvo svemu građana, a poticanjem umjetničkih akcija koje ulaze direktno u taj prostor nastojalo bi se podsjetiti na njegovo postojanje i pretvoriti ga, barem simbolički i nakratko, u prostor tolerancije i slobode – slobode mišljenja i umjetničkog djelovanja koje izlazi iz ustaljenih okvira.

Natječajem specificirana tema sekcije *Grad kao prostor plastickog zbijanja* proklamirala je volju za usmjerenim djelovanjem na humanizaciji ljudskog okoliša, odnosno gradske sredine degradirane dugogodišnjim neadekvatnim arhitektonsko-urbanističkim zahvatima i nebrigom za ispunjavanje nužnih uvjeta kvalitetnog življenja. Sudjelovanje u sekciji ponuđeno je predstavnicima svih grana plastičkog stvaralaštva koji podjednako mogu participirati u preobrazbi zatečene strukture grada. Začetnik sekcije *Prijedlog* bila je povjesničarka umjetnosti Željka Čorak, član Organizacijskog odbora Salona te godine te tada novinarka časopisa

a napose domaću umjetnost, organizira izložbe suvremene umjetnosti, kupovanje i narudžbe umjetničkih radova, posredovanje pri prodaji umjetnina, češća izlaganja umjetnina starijih škola, dijeljenje odlikovanja za osobito vrijedne domaće umotvore., 6. zagrebački salon: slikarstvo, grafika, kiparstvo, ...: situacija 70./71., (bilj. 1)

³ Kroz povijest Salona realizirane su još sljedeće kritičke retrospektive: *Zagrebačka škola crtanog filma* (1972.), *Hrvatska likovna umjetnost 1945–1955. Tendenciozni realizam* (1974.), *Novo u starom (nova arhitektura u starim ambijentima na tlu Hrvatske)* (1976.), *Počeci Obrtne škole i vizualni identitet Zagreba* (1980.), *Apstraktne tendencije u Hrvatskoj 1951–1961.*, (1981.), *Postojanost figurativnog 1950–1987.* (1987.), *Skica za portret hrvatskog industrijskog dizajna* (1992.), te čak dvije 1994. godine: *Drago Galić, Božidar Rašica, Neven Šegvić i Studij dizajna pri Arhitektonskom fakultetu u Zagrebu.*

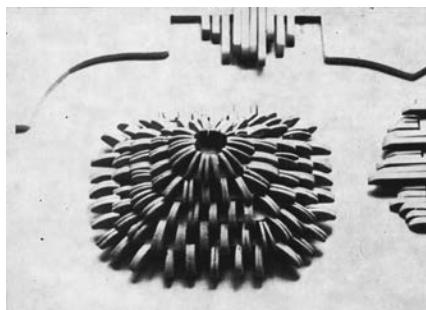
za kulturu *Telegram*. Ona je formulirala program sekcije te napisala tekst natječaja.⁴ Organizacija *Prijedloga* povjerena je članovima stručne grupe koju su činili Željka Čorak i Tonko Maroević.

Unatoč kratkom roku na natječaj su pristigla 24 pojedinačna prijedloga uz dodatnu prezentaciju akcije Kulturnog centra *Zorin dom* iz Karlovca za estetsku artikulaciju Koranskog parka. Budući je riječ o prvim rezultatima sekcije *Prijedlog*, potrebno je pobliže analizirati prispjеле radove. Brojčano su prednjačile raznorazne intervencije likovno-plastičkog karaktera, kojima određeni mikroprostori grada postaju poprište nesvakidašnjeg umjetničkog doživljaja. Primjerice, projekt Borisa Bućana *Grad s vlastitom sjenom* smjera na oživljavanje uličnih poteza kolorističkim fiksiranjem sjena, a slično tome Goran Trbuljak predlaže bojenje kolnika grada ili Slobodan Braco Dimitrijević tramvajskih tračnica i okolnih fasada. Potonji autor poigrava se i idejom kreiranja absurdnih situacija, npr. potpuno proizvoljnim vješanjem japanskih zastava za trajanja Salona ili uvećanih fotografija slučajnih prolaznika na frekventnim točkama grada. Jedan od prijedloga Ivana Kožarića također uključuje ličenje urbanih eksterijera, u ovom slučaju fasade u Praškoj ulici uz instalaciju ritmički oblikovanog stupa ispred zgrade. Među takve maštovite i nesvakidašnje ideje mogu se ubrojiti i crveno obojene *Kućice ljubavi* fotografkinje i kiparice Nade Orel koje bi, razbacane po gradu, pružile utočište ljubavnicima ili sramežljivim individuama, ili gotovo arhitektonske strukture od plastičnih cijevi kroz koje teku slapovi obojene tekućine postavljene u parkovima kao okviri za odigravanje svakodnevnih ljudskih interakcija (prijedlog Vlade Šobata, Ane Šobat i Vladimira Petričevića).

Prva godina održavanja sekcije obilovala je i prijedlozima za javne skulpture kojima su umjetnici željeli kreirati atraktivni i ugodni prostor za boravak građana, humanizirati gradske ambijente. Dva prijedloga se tiču projektiranja fontana [Marija Ujević i Tomislav Kožarić (sl. 1); Boris

⁴ Autorstvo sekcije *Prijedlog* rijetko se u literaturi nedvosmisleno pripisuje Željki Čorak. Ponekad se uz njeno ime kao osnivača sekcije spominje i Želimir Koščević, tada agilnog voditelja Galerije studentskog centra gdje je i održana izložba sekcije. No, u katalogu retrospektive sekcije *Prijedlog* iz 1988. Snješka Knežević joj priznaje autorstvo, a u uvodnom tekstu istog kataloga Željka Čorak je objasnila razloge zbog čega su nastale dvojbe oko utvrđivanja ideatora sekcije: ... *Nikada nisam smatrala da je bitno omedivati svoj 'kvart', naglašavajući svoj udio u nečemu što bi imalo biti kolektivno djelo. Tako tekstovi prvog Prijedloga – u raspisu i katalogu – uistinu i nisu potpisani. ... Autogram dobiva svoj smisao u retrospektivi. ... Potpisujem dakle danas svoju davnu zamisao, njezinu concepciju, ime, prve tekstove i realizaciju. I sretna sam što je Prijedlog preživio tolike godine, bez obzira na zimske snove i sve druge oblike privremenog umrtvljenja.* ŽELJKA ČORAK, Prijedlog za uspomenu, u: *Retrospektiva Prijedloga*, katalog izložbe, Zagreb, 1988., 4.–5., 5.

Ljubičić⁵ (sl. 2)], a zanimljivo je da korespondiraju u odabiru suvremenih materijala (plastične, staklene ili neonske cijevi) i isticanju vode kao osnovnog elementa kompozicije. Klasičnu javnu skulpturu ponudio je Šime Vulas odabравši jedno od svojih prepoznatljivih djela intimnog karaktera koje bi se sigurno dobro uklopilo u neki kutak grada (sl. 3), dok su, upravo suprotno, Nenad Krivić i Ivan Ribić radom pod naslovom *Ornamentalna apokalipsa* htjeli Trg Republike (današnji Trg bana Jelačića) podvrgnuti diktatu predimenzionirane apstraktne plastike bez jasnih prostornih ili simboličkih poveznica s predviđenom lokacijom (sl. 4).

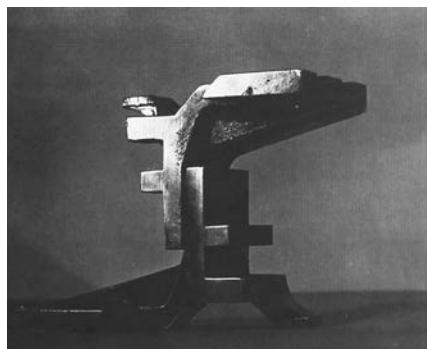
1. Marija Ujević/Tomislav Kožarić: *Fontana*, prijedlog (reprodukacija iz kataloga 6. zagrebačkog salona, 1971.)

2. Boris Ljubičić: *Fontana*, prijedlog (reprodukacija iz kataloga 6. zagrebačkog salona, 1971.)

3. Šime Vulas: *Skulptura*, prijedlog (reprodukacija iz kataloga 6. zagrebačkog salona, 1971.)

4. Nenad Krivić/Ivan Ribić: *Ornamentalna apokalipsa*, prijedlog (reprodukacija iz kataloga 6. zagrebačkog salona, 1971.)

5 Svoj prijedlog fontane koja je bila predviđena za Aleju hrvatske bratske zajednice Boris Ljubičić je simbolički povukao na retrospektivi sekcije 1988. godine smatrajući da: *Ovaj prijedlog svojom lokacijom, veličinom i planiranom izvedbom bio bi nameštajiv i suvišan 'južnoj vizuri' grada ..., Retrospektiva Prijedloga*, (bilj. 4), 30.

Te godine sekcija *Prijedlog* neće rezultirati ni jednim trajnim ostvarenjem na polju javne skulpture grada Zagreba, premda je u sklopu Salona na frekventnom pješačkom otoku kod Hrvatskog narodnog kazališta realizirano *Prizemljeno sunce* Ivana Kožarića, jednostavni plastički oblik bogatih konotativnih značenja, ujedno i najsmissionija (i najozloglašenija) posljedica sekcijske izložbe iz te, 1971. godine (sl. 30 na str. 49). *Sunce* je trebalo ostati na navedenoj lokaciji, no nakon konstantnih vandalističkih napada, pa čak i pokušaja spaljivanja, odlukom Odjela za komunalnu inspekciju od 10. lipnja moralno je biti uklonjeno iste godine.⁶

Ostale realizacije sekcijske izložbe bile su ograničene na trajanje Salona, što je bilo u skladu s intencijama samih autora. Riječ je o projektu *Grad s vlastitom sjenom* (bojenje pločnika) Borisa Bućana u Varšavskoj ulici, postavljanju foto-portreta slučajnih prolaznika na Trgu Republike (današnji Trg bana Jelačića), Trgu maršala Tita i Trgu Jože Vlahovića (današnji Trg hrvatskih velikana) prema zamisli Slobodana Brace Dimitrijevića te izvođenju nekoliko *Kućica ljubavi* Nade Orel u okolini Umjetničkog paviljona.

Favoriziranjem radova privremenog, propadljivog karaktera koji teže urastanju u stvarni prostor grada te bliskoj komunikaciji sa svojim korisnicima, članovi ideacijskog tima Salona pokazali su senzibilitet prema istodobnim događanjima u umjetničkim krugovima nastojeći ih kanalizirati u organiziranju i plodonosniju produkciju trajnijeg karaktera i šireg odjeka, odnosno stvoriti institucionalnu platformu koja će kontinuirano podržavati realizacije sličnih umjetničkih eksperimenta.⁷

Polet koji se te, 1971. godine, osjećao na hrvatskoj likovnoj sceni, a koji je nosio i idealistički intonirani program sekcijske izložbe *Prijedlog*, svakako je dijelom bio uzrokovani i tadašnjim turbulentnim političkim prilikama u zemlji. Težnja za promjenom *statusa quo* u društvu, koja se mogla čuti s političkih govornica, korespondirala je sa željom umjetnika za

⁶ ZVONKO MAKOVIĆ, 6. zagrebački salon, sekcija *Prijedlog*. Grad kao prostor plastičkog zbivanja, u: *Život umjetnosti*, Zagreb, 17 (1972.), 96.–98., 98.

⁷ Sekcija je te godine uspjela privući veliki broj mlađih autora koji su bili spremni okušati se u neortodoksnijim oblicima umjetničkog rada diversifikacijom izražajnih medija i postupaka te osvajanjem izvaninstitucionalnih mesta rada (ulica, alternativni galerijski prostori). Boris Bućan, Slobodan Dimitrijević, Goran Trbuljak, Jagoda Kaloper i drugi sudionici sekcijske izložbe pripadali su mlađoj generaciji umjetnika koju danas svrstavamo pod zajednički nazivnik *nove umjetničke prakse*. Oni, kao i drugi umjetnici, sudjelovali su iste, 1971. godine, u nizu akcija kreiranja umjetničkih intervencija u javnom prostoru od kojih je sekcijska izložba *Prijedlog* kronološki najranija. Nakon *Prijedloga* uslijedila je izložba *Mogućnosti za 1971.* kustosa Davora Matičevića, a potom akcija uređenja Koranskog parka, prezentirana i na sekcijskoj izložbi *DAVOR MATIČEVIĆ*, Zagrebački krug, u: *Nova umjetnička praksa 1966–78*, katalog izložbe, Galerija suvremene umjetnosti, Zagreb, 1978., 21.–28.

demokratizacijom stanja na umjetničkoj sceni toleriranjem alternativnih oblika umjetničkog djelovanja koji su oponirali službenom vrijednosnom sustavu i definiciji umjetnosti. Temporalne akcije na sekciji *Prijedlog* koje su okupirale javni prostor Zagreba bile su dijelom tih nastojanja, a otvorile su i kompleksna pitanja socijalnog angažmana umjetnika i umjetnosti kao djelatnosti koja posjeduje moć transformacije društvenih odnosa.

Na tragu originalne ideje:

7. zagrebački salon, 1972.

Sljedeći Zagrebački salon nastavio je na tragu prethodnog, po mnogočemu prijelomnog, još dublje razradivši naznačene smjernice, ali i implementirajući neke vlastite koncepcije. Novost predstavlja uvođenje *Tribine* kao mjesta polemičkog preispitivanja funkcije plastičkih umjetnosti u kreiranju sveukupnog životnog ambijenta te prostora za raspravu o aktualnim problemima čovjekove okoline. Aktivistički karakter Salona, a posebice njegove sekcije *Prijedlog* koja otpočetka javnost i umjetnike nastoji angažirati na podizanju svijesti i brige za estetske vrijednosti prirodnog i urbanog prostora,⁸ tako je naglašen Tribinom kao svojevrsnom dijaloškom dopunom Salona.

U sekciji *Prijedlog* ponovljene su propozicije prošlogodišnjeg natječaja pod gesmom *Grad kao prostor plastičkog zbijanja* koji, po mišljenju organizatora, nije nimalo izgubio na aktualnosti te može ponovo stimulirati nova stvaralačka istraživanja. Prikupljena su i prezentirana 34 prijedloga, dakle nominalno više nego godinu ranije, no struktura izlagača bitno se razlikovala utoliko što je za 19 radova zaslužna samo jedna grupa autora – Grupa TÔK, koja je na neki način monopolizirala sekciju brojem rješenja odabranih za izvedbu i organiziranim nastupima u javnosti. Članovi grupe bili su mladi konceptualisti Dubravko Budić, Vladimir Gudac, Davor Lončarić, Ivan Šimunović, Gustav Zechel i Darko Zubčević koji su prezentirali niz ideja za umjetničke akcije na otvorenom koje su trebale zorno ukazati na negativni trend sužavanja domene javnog interesa te razvijati kreativnost i sposobnost kritičkog mišljenja građana. Čak osam ponuđenih prijedloga bilo je određeno za realizaciju, no tek četiri akcije su zaista i ostvarene: *Razglednica*, *Kante*

⁸ Kao što je, primjerice, vidljivo iz predgovora sekcije *Prijedlog: U trenutku kad problem ljudske okoline postaje jedan od najprioritetnijih i najurgentnijih pitanja, o čijem odgovoru (u krajnjoj liniji) ovisi čovjekov opstanak, problematika grada i njegova funkcioniranja više je nego aktualna, a udio plastičkih umjetnosti u pozitivnom i obuhvatnom razrješavanju te problematike je, bez sumnje, od presudne važnosti. 7. zagrebački salon, katalog izložbe, Zagreb, 1972.*

za smeće, Džepna zrcala aplicirana na fasadu i *Strip*. Riječ je ponovno o radovima privremenog karaktera, omeđenih trajanjem Salona i pamćenjem stanovnika čije su živote nakratko dotaknuli.⁹

Navedeni projekti Grupe TÔK po osnovnoj aspiraciji prenošenja umjetnosti u izvangelirijski kontekst vrlo su bliski ostvarenjima prošlogodišnjeg Salona, no naglasak im je više na nužnosti promjene svijesti svakodnevnih korisnika grada, nego na oplemenjivanju gradskih prostora ili neposrednijoj komunikaciji suvremene umjetnosti s najširom publikom. Taj model razmišljanja o umjetnosti kao društveno odgovornoj i tom istom društvu višestruko okrenutoj djelatnosti u potpunosti je na liniji temeljnih zasada sekcije *Prijedlog*.

U sklopu tog Salona realiziran je još samo prijedlog Borisa Ljubičića koji je koristio grafički dizajn kao sredstvo vizualne urbane intervencije.¹⁰ Taktičkim smještajem u javni prostor grada inovativno riješenih plakata i popratnih materijala Zagrebačkog salona manifestacija je postala vizualno i idejno prisutna u svijesti i svakodnevnom životu građana. Autor je tim radom inzistirao na neposrednom prenošenju informacija na način koji efektivno pomiče granice uobičajenog shvaćanja dizajna.

Među prijedlozima za permanentne doprinose prostoru grada Zagreba nalazile su se i zamisli za javnu plastiku koje su, domišljenije i konkretnije nego godinu prije, bile okrenute točno izdvojenim lokacijama unutar gradskog tkiva te imale smisao za kreativni dijalog s okolinom. Ponovno je Ivan Kožarić potvrđio svoju eksperimentalnu narav i smisao za provokaciju predloživši izradu gigantske tvorevine od gume (*Nazovi je kako hoćeš*) blagog, zaobljenog zoo-antropomorfogn obličja koja bi trebla ‘prekoračiti’ Trg maršala Tita (sl. 5). Skulptura je praktički neizvediva, a vrijednost prijedloga je prvenstveno u dobrodošloj odvažnosti ideje. Drugi autor, Neša Paripović, također je predložio javnu plastiku koja izlazi iz uobičajenih okvira, tzv. *Signalistički spomenik*

⁹ Ekološku neosviještenost grada najeksplicitnije je tematizirao projekt tiskanja razglednica Zagreba s fotografijom tvorničkih dimnjaka. Na sličnoj osnovi počiva i ideja postavljanja kanti za smeće od prozirnog pleksiglasa koje omogućavaju pogled na ubaćeni sadržaj, tj. svakodnevne količine otpadaka koje se deponiraju u naš zajednički životni prostor. Zrcalna stakalca ovješena o fasade zgrada na prometnim i intimnim dijelovima grada, osim što odražavaju okolinu i multipliciraju vizure, služe kao lakmus papir odnosa građana prema javnom inventaru: odluka da li će se ogledala razbiti, otuditi ili ostaviti netaknutima svjedoči o raspoloženju stanovnika prema instituciji javnog, kolektivnog dobra. Posljednji od izvedenih prijedloga, postavljanje panoa velikih dimenzija s uvećanim kadrovima iz stripova na nekoliko lokacija u gradu, smjera na drugačiju vizualnu i semantičku provokaciju: promjenom konteksta (strip se sa stranica časopisa seli na ulicu) postiže se začuđujući učinak kod promatrača te pomiče ustaljena percepcija prostora.

¹⁰ *Retrospektiva Prijedloga*, (bilj. 4), 30.

5. Ivan Kožarić: *Nazovi je kako hoćeš*, prijedlog (reprodukacija iz kataloga 7. zagrebačkog salona, 1972. – izvor: Arhiv za likovne umjetnosti HAZU Zagreb)

iz razloga što bi to zahtijevalo veća materijalna sredstva, stalni problem Salona. Prednost su, kao što je već istaknuto, imali nekonvencionalniji prijedlozi koji na dinamičniji način komuniciraju sa stanovnicima grada potičući ih na interakciju s privremeno interpoliranim objektima.

Bez realizacija: Zagrebački saloni od 1973. do 1977. godine

U godinama od 1973. do 1975. trodijelna (ili četverodijelna) koncepcija Salona osmišljena na početku desetljeća proživljava duboku krizu. Kritička retrospektiva postavljena je u tom periodu samo jednom, a sekcija *Prijedlog* izostavljena je iz programa, gotovo se i ne spominjući u popratnim materijalima. Pored *Situacije*, koja je bila najvažnija i neizostavna sekcija Salona, samo je još *Tribina* pokazivala stanovitu vitalnost opstajući, iako također sporadično, kao oblik aktivnog sudjelovanja Salona u životu suvremenе likovne sredine. Organizatori 8. i 9. zagrebačkog salona otvoreno su progovorili o uzrocima reduciranja programa, te kao odlučujući izdvojili kratkoču vremena osiguranog za pripreme izložbi. Zakonska reforma kompletogn sustava financiranja u kulturi koja je nastupila 1974. godine također je zahtijevala vrijeme za prilagodbu.¹¹

Proslava desete obljetnice održavanja Zagrebačkog salona 1975. godine poslužila je kao prilika za valorizaciju dotadašnjih dosega Salo-

gradu Zagrebu koji broji 6 plastičkih slova-znakova (Z, A, G, R, E, B) raspoređenih na prepoznatljivim gradskim točkama. U usporedbi s tim, predloženi spomenik Augustu Cesarcu u Radničkom dolu arhitekta Zdenka Kolacia s pravom je ocijenjen kao korektno odmjerena i pozicionirana apstraktna plastika komemorativnog i dostojanstvenog karaktera.

Javna skulptura te godine nije uspjela privući pažnju žirija i rezultirati nekim ostvarenjem, možda i

¹¹ U međuvremenu je došlo do konstituiranja Interesne zajednice kulture Zagreb koja je preuzeila odobravanje programa i pokrivanje materijalnih troškova održavanja Salona. *9. zagrebački salon: slikarstvo, crtež, grafika, kiparstvo, primjenjena umjetnost, arhitektura i urbanizam: situacija 73./74.*, katalog izložbe, Zagreb, 1974.

na i kritičko preispitivanje definirane koncepcije. To jubilarno, deseto izdanje Salona ostati će upamćeno po unošenju korjenitih promjena u oblik i karakter manifestacije koje će do današnjih dana određivati njenu strukturu. Tada je odlučeno da će se odsad u sukcesivnom slijedu izmjenjivati umjetničke discipline: slikarstvo, kiparstvo i grafika, pa arhitektura i urbanizam te primijenjene umjetnosti i industrijsko oblikovanje.¹² To je ujedno značilo i da se u potpunosti napušta polazna premlisa utemeljitelja Salona o integraciji svih umjetnosti, koja zapravo nikad nije imala namjeru ostati u okvirima zajedničkog izlaganja, već je nosila i viziju stvarne uzajamne interakcije disciplina u totalitetu zadaće oblikovanja čovjekove okoline. Prilikom zacrtavanja nove koncepcije Salona sekcija *Prijedlog* nije uopće bila predmet rasprave te se ni ne spominje u uvodnom tekstu kataloga i propozicijama Salona.

Međutim, nakon trogodišnje pauze sekcija je 1976. i 1977. godine ponovno održana, no njen značaj i produktivnost tih godina ne mogu se usporediti sa situacijom na početku desetljeća kada je vladalo veliko zanimanje autora i javnosti za ovakav vid umjetničkog angažmana.

Reperkusije nove trijenalne koncepcije Salona osjetile su se već na 11. salonu iz 1976. godine koji je zaprimao rade samo iz područja arhitekture i urbanizma. U tom pogledu prilagođene su i propozicije sekcije *Prijedlog*, usmjereni isključivo na akutne probleme suvremene arhitektonsko-urbanističke prakse i ograničene na samo uski dio prvobitnih preokupacija i mogućnosti intervencija u stvarnom tkivu grada. Prezentacija tek osam radeva rječito govori o sekciji kao prilično nepoticajnom prostoru za arhitekte i urbaniste, vjerojatno stoga što je postojala mala vjerojatnost izvedbe prijavljenih projekata. Ponuđeni prijedlozi ticali su se ponajviše grada Zagreba, i to većinom razvoja gradskih kvartova (Trnje, Dubrava, Dugave), odnosno organizacije humanijeg stambenog i životnog prostora.

Ista situacija ponovila se i na sljedećem, 12. zagrebačkom salonu 1977. godine, kada je za sekciju *Prijedlog* opet upućen poziv samo uskom krugu umjetničkih djelatnika, ovaj put primijenjenim umjetnicima i industrijskim oblikovateljima, slijedeći programatsku orijentaciju Salona ka registriranju aktualnih događanja na području navedenih disciplina. Iako je natječajem bila zajamčena potpuna sloboda pretpostavki, oblika i načina izlaganja, ponovno je pristiglo samo osam prijedloga. Novost

¹² Prema riječima organizatora: *Novom koncepcijom u okviru 'situacije' želi se ostvariti što potpuniji prikaz stvaralaštva unutar pojedine likovne discipline i pružiti mogućnost da se u rasponu od tri godine temeljiti valoriziraju sve vrijednosti koje nastaju u domeni likovnog. 10. zagrebački salon: slikarstvo, crtež, grafika, kiparstvo: situacija 74./75., katalog izložbe, Zagreb, 1975.*

je da su te godine pojedini autori dobili priliku svoje zamisli potanko razložiti na tribinama Salona (Željko Borčić, Boro Pavlović), što će postati praksa i u sljedećim godinama.¹³

Najuspješnije izdanje sekcije Prijedlog: 13. zagrebački salon, 1978.

Zbog naravi nove trijenalne koncepcije na prethodna dva Salona nije bilo prijedloga za javnu skulpturu grada Zagreba, no to je nadoknadio 13. zagrebački salon 1978. godine rezerviran za lijepu umjetnost, postigavši rekordan broj prijava te vrste. Ostavio je iza sebe i statistički najveći broj trajnih ostvarenja: čak šest javnih skulptura na prostoru grada Zagreba poteklo je te godine iz sekcije *Prijedlog*. Među njima je i jedan od najpoznatijih spomenika naše metropole: *Antun Gustav Matoš* na Strossmayerovom šetalištu autora Ivana Kožarića. Tako možemo ustvrditi da je na tom Salonu trijumfirala ideja da se pojedinim umjetničkim djelom, skulpturom, može bitno izmijeniti karakter nekog gradskog ambijenta i učiniti ga estetski ugodnjim, intimnijim, ljudskijim i svakako – ljepšim.

Uspješnost tog izdanja *Prijedloga* u prvom je redu zasluga priređivača¹⁴ koji su odlučno pristupili zadaći učvršćivanja pozicije Zagrebačkog salona kao živog i važnog faktora u poticanju suvremenog likovnog stvaralaštva. Iz tog razloga nastojalo se razbudititi pomalo posrnulu sekciju *Prijedlog* njenim čvršćim povezivanjem sa *Situacijom ... u smislu izvlačenja umjetničkog djela iz položaja izoliranosti i komornosti na raskrsnicu što šireg, javnog opticaja i ophođenja s vrednotama njegova estetskog sadržaja i sa željom da sugestije, prijedlozi umjetnika postanu svakodnevnom situacijom na gradilištima javnih interijera i eksterijera ili pak na završnom uobličavanju već postojećih ...*¹⁵ Drugim riječima, umjetnička djela iz *Situacije*, strogo zatvorenog institucionalnog okvira izložbenog događanja, trebaju zaživjeti u postojećim urbanim prostorima

¹³ Već je u propozicijama Salona iz 1975. godine specificirano da individualni autori mogu prijaviti teme za raspravu na tribinama Salona te je tako, barem nominalno, ostavljena mogućnost demokratske participacije svih zainteresiranih u kreiranju sadržaja te sekcije., *10. zagrebački salon: slikarstvo, crtež, grafika, kiparstvo: situacija 74./75.*, (bilj. 12).

¹⁴ Organizacijski odbor te godine radio je u sastavu: Eva Atević, Edita Bakša, Marija Braut, Ivo Delala, Stjepan Gračan (predsjednik), Jagoda Gvozden, Branko Horvat, Mirjana Jakešić, Eugen Kokot, Tomo Kralj, Milena Lah, Zdravko Poznić, Zdenko Rus, Branko Siladin i Žarko Vincek. Članovi Ocjenjivačkog suda bili su: Vojin Bakić, Nives Kavurić-Kurtović, Eugen Kokot, Zdenko Kolacio, Ante Kuduz, Zdravko Poznić, Marijan Radmilović, Zdenko Rus (predsjednik) i Miro Vuco. *13. zagrebački salon: situacija: prijedlog: tribina*, katalog izložbe, Zagreb, 1978.

¹⁵ Iz predgovora Organizacijskog odbora i žirija, *13. zagrebački salon: situacija: prijedlog: tribina*, (bilj. 14).

upotpunjajući njihov inventar te unoseći nove estetske vrijednosti. Ta-kvom formulacijom premisa *Prijedloga* organizatori su na stanoviti način prejudicirali sadržaj sekcije koja se na kraju iščitava kao zbir zamisli za interpolaciju javnih skulptura na raznim lokacijama u gradu uz mali udio intervencija drugačijeg tipa, primjerice urbanog slikarstva.

Stoga, od pristiglih 48 prijedloga (izrazito veliki odaziv, najveći dotad), čak 25 pretpostavlja postav javne plastike na prostoru grada Zagreba. Osim po likovnoj kvaliteti, prijedlozi prilično variraju i u pogledu oblikovne, semantičke ili simboličke usklađenosti s predviđenom lokacijom. U tom smislu prijedlog Mladena Galića za postav minimalističke prostorne rešetke od drva na zelenu površinu tik do *Zdenca života* čini se kao promašeno rješenje (sl. 6). Također, koji bi bio motiv za postavljanje skulpture konja ispred Lisinskog prema prijedlogu Vladimira Gašparića (sl. 7), ili pot-puno generične apstraktne plastike Izeta Đuzela ispred zgrade tadašnjeg Centralnog komiteta, uz to premalih dimenzija da bi iole parirali gabaritu zgrade? Bilo je i autora koji su pokazali istančaniji osjećaj za urbanističke zadatosti prostora ili odabir tematskog sadržaja koji nalazi opravdanja u funkciji i karakteru neposredne okoline. Tako *Stup proizvodnje* Mile Kum-batović kao ‘industrijska skulptura’ prirodno nalazi svoje mjesto ispred Zagrebačkog velesajma (sl. 33 i 34 na str. 53 i 54), jednako kao i Matoš na klupi, pod stablom, dok gleda svoj omiljeni grad (sl. 8 i sl. 31 na str. 51). Isto vrijedi i za Charlija Chaplina, kralja nijemog filma, ispred bivše Kinoteke u Kordunskoj ulici (sl. 9 i sl. 38 na str. 58) ili razigranog dječaka Tomislava Ostoje u tišini gradskog parka na gornjogradskom Griču (sl. 10 i sl. 37 na str. 57). Nimalo slučajno, navedeni prijedlozi pronašli su put do realizacije u gradskom tkivu te obogatili Zagreb za nekoliko vrijednijih primjeraka skulpture na otvorenom.

Organizatori su uložili dodatni trud u tadašnje izdanje sekcije *Prijedlog* utemeljivši posebnu izvedbenu nagradu i osiguravši materijalna

6. Mladen Galić: *Prostorna konstrukcija*, prijedlog (reprodukacija iz kataloga 13. zagrebačkog salona, 1978.)

7. Vladimir Gašparić: *Konj*, prijedlog (reprodukacija iz kataloga 13. zagrebačkog salona, 1978.)

8. Ivan Kožarić: *Antun Gustav Matoš*, gip-sani model na Strossmayerovom štalištu (reprodukcijska iz kataloga 13. zagrebačkog salona, 1978.)

9. Ratko Petrić: *Charlie Chaplin*, prijedlog (reprodukcijska iz kataloga 13. zagrebačkog salona, 1978.)

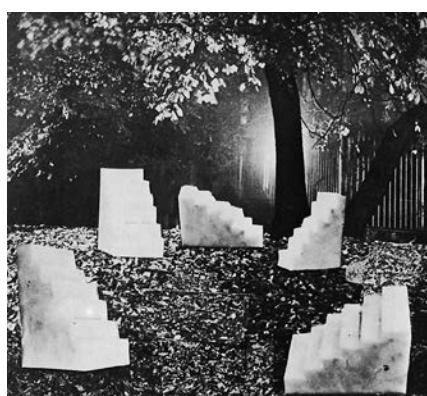

10. Tomislav Ostoja: *Dječak*, prijedlog (reprodukcijska iz kataloga 13. zagrebačkog salona, 1978.)

11. Nikola Koydl: *Skulptura-fontana*, prijedlog (reprodukcijska iz kataloga 13. zagrebačkog salona, 1978.)

sredstva kojima bi ubrzali realizaciju nagrađenog rada. Najboljom je proglašena Kožarićeva skulptura *Pjesnik gradu* (A. G. Matoš) prema tehničkom postavu arhitekta Branka Silađina. Preporuke žirija za realizaciju ponijeli su radovi: *Slavoluk novih urbanih cjelina* (sl. 26 na str. 45) Josipa Diminića, *Mobilni, dekorativni elementi s višestrukom namjenom* i *Skulptura-fontana* (sl. 11 i sl. 32 na str. 52) Nikole Koydla te *Meditativni stol* i *Poezija prostora* (sl. 12 i sl. 35 i 36 na str. 55

12. Milena Lah: *Poezija prostora*, prijedlog (reprodukcijska iz kataloga 13. zagrebačkog salona, 1978.)

i 56) Milene Lah. Iстicanjem preporuka organizatori Salona apelirali su na razne mjesne zajednice, SIZ-ove kulture i druge instance za pomoć pri realizaciji i tih skulptura.¹⁶ Strategija je urodila plodom u slučaju Koydlove *Skulpture-fontane* koja je 1981. godine konačno postavljena na Trgu Ivana Meštrovića u Zapruđu, doduše bez funkcije fontane,¹⁷ te *Poezije prostora* Milene Lah koja se našla na obali jezera u maksimirskom parku 1980. godine.

Čovjek kao pješak: 14. zagrebački salon, 1979.

Mnoge od novosti koje je u konstituciju sekcije *Prijedlog unio* 13. zagrebački salon (energičniji pristup, izvedbene nagrade i preporuke) zadržalo je i sljedeće, četrnaesto po redu izdanje iz 1979. godine. Dapače, sekcija je proglašena najvažnijim dijelom Salona i pretvorena u otvoreni natječaj na koji su se, ponovno u skladu s trijenalnim ritmom izmjenjivanja disciplina, zaprimali radovi isključivo u obliku arhitektonsko-urbanističkih projekata ili programa studijskih istraživanja na raspisanu temu.

Salon je te godine u cijelosti bio usmjeren na propitivanje odnosa čovjeka i prostora, čovjeka kao krajnjeg korisnika grada te odgovornosti koju za (ne)kvalitetu života građana snosi arhitektonska struka. Navedenoj tematiki odgovarao je i profil sekcije *Prijedlog* čiji prezentirani radovi (23 ukupno) tretiraju problem položaja pješaka u gradu, mogućnosti poboljšanja pješačke komunikacije u gradskom prostoru, adekvatnije regulacije tramvajskog prometa, povezivanja centra i periferije i druga bitna pitanja od zajedničkog interesa svih stanovnika grada. Kao dopuna *Prijedlogu* priređena je i posebna izložba *Čovjek kao pješak* koja je kritičkim tekstovima i fotografijama željela usmjeriti pažnju na najugroženija područja grada Zagreba koja zahtijevaju hitnu intervenciju.¹⁸

¹⁶ JOSIP ŠKUNCA, Prijedlozi – da li i ostvarenja? 13. zagrebački salon, u: *Vjesnik*, Zagreb, 11. svibnja 1978., 11.

¹⁷ Godina postavljanja skulpture preuzeta je iz najnovije monografije Nikole Koydla iz 2007. godine. LILIJANA DOMIĆ, Nikola Koydl, Zagreb, 2007. Realizaciju *Skulpture fontane* pratila je i javna polemika oko njenog financiranja, odnosno načina dodjeljivanja sredstava umjetniku od strane nadležnih tijela (USIZ-a za kulturu i SIZ-a Novi Zagreb). GORDANA KOBIA, Samoupravno u likovnom: treća strana medalje, u: *OKO*, Zagreb, 27. prosinca 1979.; NIKOLA KOYDL, »Treća strana medalje«, odgovor drugarici Gordani Kobiji, u: *OKO*, Zagreb, 24. siječnja 1980.

¹⁸ Koncepciju izložbe i uvodna razmatranja osmislili su Antoaneta Pasinović, Ivo Maroević i Fedor Kritovac, a fotografski upotpunili Marija Braut, Josip i Nikola Vranić te Krešimir Tadić. Ponuđena su tri ispitivanja položaja pješaka u gradu u obliku fotoreportaža sa stvarnih zagrebačkih lokacija. *14. zagrebački salon: situacija 76./79.: prijedlog: čovjek kao pješak: tribina*, katalog izložbe, Zagreb, 1979.

Ocenjivački sud dodijelio je dvije posebne novčane nagrade namijenjene daljnjoj razradi prijedloga od strane njihovih autora: zajedničkom projektu Antoanete Pasinović i Mire Wenzler za ostvarenje rekreativnog pješačkog toka Frankopanska ulica – Cmrok (postavljanje nove pješačke trase na tom potezu) te radnoj grupi centra za kulturu NSGZ za rad pod naslovom *Čovjek građanin na području mjesne zajednice »Pavlek Miškina«*.

13. Milena Lah: *Ususret betonu*, prijedlog (reprodukacija iz kataloga 14. zagrebačkog salona, 1979.)

Propozicije natječaja nisu predviđale prijavljivanje ideja za javnu plastiku te se u sekciji našao usamljeni prijedlog Milene Lah za skulpturu *Ususret betonu* koji egzistira kao kuriozitet između arhitektonskih nacrta i modela (sl. 13). Međutim, za vrijeme održavanja manifestacije kod zgrade Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti na Zrinjevcu bila je privremeno postavljena poznata Kožarićeva skulptura *Figura/Kupač pod tušem* iz 1956. godine. Spekuliralo se o mogućnosti da *Kupač* trajno ostane na toj lokaciji, no planove je omeo nesretni splet okolnosti koji je rezultirao dugoročnim uklanjanjem skulpture iz javnog prostora u depo Moderne galerije i INE.¹⁹

Zaključna razmatranja o rezultatima sekcije Prijedlog u 1970-ima

U prvom desetljeću djelovanja sekcije *Prijedlog* prezentirano je ukupno 145 zamisli za različite oblike umjetničkih zahvata kojima bi se mogao obogatiti, preoblikovati ili jednostavno uljepšati urbani krajolik Zagreba i drugih gradova Hrvatske. Prva dva izdanja 1971. i 1972. godine polučila su izvanredne rezultate ostvarivši desetak inovativnih likovnih intervencija na prostoru grada, premda nisu u potpunosti iscrpila sve

¹⁹ O cijelom slučaju postavljanja skulpture na Zrinjevac Kožarić kaže: *Arhitekt Branko Siladžin postavio ju je na dobro mjesto u parku, ali je nije fiksirao. Ljudi su je stalno dirali i ona je neprestano padala. Na koncu je jedno dijete i stradalo, skulptura mu je izbila jedan bubreg ili tako nešto, pa je izbio i sudski spor. Siladžin je bio pod istragom, a i meni je dolazio istražitelj i ispitivao me je o tomu tko je tu zapravo kriv. Siladžin je 'Kupača' tada dao učvrstiti, ali bilo je prekasno. Kad se umiješala policija, bilo je jasno da će skulptura biti maknuta.* IVICA ŽUPAN, *Vedri Sizif*, Razgovori s Ivanom Kožarićem, Naklada MD, Zagreb, 1996., 24.–25.

potencijale sekcije. Sekcija *Prijedlog* tada je bila poprište ispitivanja mogućnosti proširenja opsega i doseguma umjetničkog rada, od uobičajenog izlaganja djela u definiranom galerijskom kontekstu do aktivnog izlaska umjetnosti u dinamičnu urbanu stvarnost i utjecanja na život građana izmjenom njihove svakodnevice u estetskom i funkcionalnom smislu. Nažalost, promjena društveno-političke, ali i umjetničke situacije u zemlji, nije pogodovala nastavljanju započetih istraživanja, što je zauvijek promijenilo karakter sekcije i njenih dalnjih ostvarenja.

Promjena duha koji je usmjeravao sekciju *Prijedlog* najbolje se očituje u usporedbi najpoznatijih i najprodiktivnijih izdanja iz 1971. i 1978. godine. U godini osnutka *Prijedlog* je favorizirao zamisli koje su težile kritičkom preispitivanju uloge umjetnosti, čime je bio doveden u pitanje fiksni i trajni karakter umjetničkog objekta. Godine 1978. usvojena je nova strategija koju bi se moglo interpretirati kao težnju da *Situacija* postane *Prijedlog*, a *Prijedlog Situacija*.²⁰ Tako bi se javni prostor grada tretirao kao prošireni izložbeni prostor u koji se mogu umetati gotova umjetnička djela. Riječ je, dakle, o dva dijametalno suprotna pristupa u pogledu umjetničke nakane i procesa rada: u prvom slučaju umjetničko djelo se namjenjuje točno određenom prostoru grada i na toj lokaciji stvara (*site-specific rad*), dok u potonjem ulazi u prostor kao unaprijed definirana materijalna činjenica. Umjetnički čin u prvom slučaju ima prioritet nad kreiranjem umjetničkog djela. Zato i jest naglasak *Prijedloga* 1971. godine bio na plastičkom *zbivanju*, akciji. No, 1978. godine iz koncepcije sekcije bio je uklonjen njen početni provokativni, eksperimentalni karakter u korist konvencionalnijih oblika urbanih umjetničkih intervencija.

Prijedlog iz 1978. godine označio je po broju prijavljenih i ostvarenih prijedloga vrhunac tridesetogodišnje povijesti. S tri realizma doprinosa javnoj skulpturi grada Zagreba značajno je poboljšan prosjek tog, za ovu vrstu umjetničkih intervencija, najsušnjeg desetljeća. Uspjeh koji je tada doživjela skulptura namijenjana urbanom prostoru vjerojatno je uzrok povećanog broja sličnih prijedloga kroz sljedeće desetljeće.

OSAMDESETE:

SEKCIJA PRIJEDLOG OD 1980. DO 1989. GODINE

U osamdesetima na sekciji *Prijedlog* prezentirana su 202 rada koja su, pored ostalog, obuhvaćala ideje za arhitektonsko-urbanističke inter-

20 Ova sintagma upotrijebljena je u propozicijama sekcije *Prijedlog* dvije godine kasnije kada je Salon još uvijek bio pod vodstvom istog Organizacionog odbora. *15. zagrebački salon: situacija 77./80.: prijedlog*, katalog izložbe, Zagreb, 1980.

vencije, javnu plastiku, osmišljavanje vizualnog identiteta i uljepšanje Zagreba za važne događaje kao što su Univerzijada ili proslava 900-te obljetnice zagrebačke nadbiskupije. *Prijedlog* tada usvaja filozofiju malih koraka, odnosno preferiraju se konkretniji, realističniji projekti koji mogu zadovoljiti stvarne potrebe stanovnika grada. Sekcija se pretvara u instituciju transmisije, tj. namjenjuje joj se uloga posrednika između autora i mogućih provodilaca korisnih rješenja.²¹ U službi navedenog programa osamdesete karakterizira i svojevrsna specijalizacija *Prijedloga*. Posebne smjernice i podteme usredotočuju se na određeni segment intervencija u gradskom prostoru, blizak disciplini koja je na rasporedu dotične godine.

U prvoj polovini desetljeća sekcija po ukupnom broju pristiglih prijedloga proživjava apsolutni zenit svoje aktivnosti koji je, međutim, praćen konstantnim neugodnim podsjećanjem na neučinkovitost Salona u materijalizaciji iznesenih ideja. Jaz između želja, uloženog truda i volje sudionika i organizatora s jedne, te društvene stvarnosti obilježene finansijskom i političkom krizom s druge strane, u godinama od sredine desetljeća više se nije mogao zanemariti niti uspješno prebroditi. Sekcija tada proživjava najdublju krizu u svojoj dotadašnjoj povijesti, ne znajući da nije riječ o tek prolaznom negativnom trendu.

U potrazi za vizualnim identitetom grada: 15. zagrebački salon, 1980.

Slijedeći dominantni motiv prethodna dva salona, 15. salon 1980. godine (primijenjene umjetnosti i dizajn) pretendira postati inicijatorom kvalitativnih preinaka u javnom prostoru grada. Generalna tema Salona, koja je trebala objediniti i usmjeriti istraživanja, bila je *Vizualni identitet grada*. Time se nastojalo kreirati prepoznatljiv identitet grada Zagreba preko grafičkih, oblikovnih i prostornih rješenja.

Ponovno je sekcija *Prijedlog* trebala funkcionirati kao platforma za promišljjanje opće teme Salona te ponuditi realne solucije opaženih problema. Sudeći prema broju pristiglih prijedloga (24), odaziv autora bio je zadovoljavajući, iako ne i pretjerano obiman. Radovi koji su direktno izražavali vizualni identitet Zagreba bili su fokusirani na, primjerice, ujednačavanje javnog mobilijara grada dizajniranjem multifunkcionalnih oglasnih stupova (Mario Cvirn), ili na kreiranje određene slike grada preko kalendara ili razglednica s motivima Zagreba (Tomislav Rastić). Većina ostalih prijedloga bila je okrenuta idejama za uljepšavanje javnog prostora

²¹ SNJEŠKA KNEŽEVIĆ, predgovor, *Retrospektiva Prijedloga*, (bilj. 4), 1.-3., 2.

14. Stjepan Gračan: *Velika žaba*, prijedlog (reprodukacija iz kataloga 15. zagrebačkog salona, 1980.)

15. Miro Vuco: *Mato Lovrak*, prijedlog (reprodukacija iz kataloga 15. zagrebačkog salona, 1980.)

grada oslikavanjem gradskih interijera i eksterijera ili postavljanjem javne skulpture [Stjepan Gračan (sl. 14), Edith Merle, Miro Vuco (sl. 15)].

Izvedbene nagrade Salona uručene su Nadi Falout (za zidnu slikariju *Iz starog Zagreba*), Zoranu Jerčinoviću (oslobađanje parkirališnog mjesta ispred Zvečke u Masarykovoj ulici), Zlatku Keseru za izradu fresaka u unutrašnjosti javnih prostora (tvorničke hale, društvene prostorije, restorani, dječji vrtići ...)²² te Tomislavu Rastiću i Mariju Cvircu za opisane projekte. Oslikavanje cijele dužine zida u Branimirovoj ulici motivom meandra, zamisao Julija Knifera, kao kvalitetan prijedlog bit će prepoznat tek na idućem Salonu kada će zavrijediti i izvedbenu nagradu Salona te biti djelomično realiziran u sklopu priprema grada za Univerzijadu 1987. godine.²³

Među prijedlozima za javnu skulpturu treba spomenuti rad Stjepana Gračana pod nazivom *Velika žaba* koji je dvije godine kasnije postavljen u dvorištu dječjeg vrtića *Bajka* u Zorkovačkoj ulici na Trešnjevcu,²⁴ umjesto na planiranoj lokaciji dječjeg igrališta u Utrinama (sl. 40 na str. 60).

22 Zlatko Keser je iduće, 1981. godine, izradio fresku u predvorju Tvornice električnih žarulja u Zagrebu, rad koji bi mogao biti direktna posljedica izvedbene nagrade tog Salona. *Zlatko Keser*, katalog izložbe, predgovor: Tonko Maroević, Galerija Forum, Zagreb, 1983.

23 Prijedlog je realiziran u nešto izmijenjenom obliku i uz sudjelovanje 53 hrvatskih umjetnika, a kasnije i uništen, odnosno preslikan. Akcija je pokrenuta zalaganjem umjetnika Borisa Demura i Antuna Krešića te Likovne kolonije ŽTP-a (danasa Hrvatskih željeznica), a vodena je pod umjetničkom koordinacijom HDLUZ-a koji je odabrao umjetnike. Oslikano je nešto više od 500 m zida u Branimirovoj, a mural je otkriven 14. 7. 1987. godine. DARIJA ALUJEVIĆ, ANDREJA DER-HAZARIJAN VUKIĆ, JASENKA FERBER BOGDAN, Zagrebačka javna skulptura – inicijative i realizacije osamdesetih, u: *Skulptura na otvorenom, zbornik radova simpozija u Klanjcu 21.–23. svibnja 2003.*, Analji Galerije Antuna Augustinića, Klanjec 2006., 441.–463., 443.

24 *Spomenici i fontane u gradu Zagrebu: vodič*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Gliptoteka, Zagreb, 2007., 297.

16. zagrebački salon, 1981.

Opširni predgovor za sekciju *Prijedlog* iz pera Antoanete Pasinović, arhitektice i kritičarke koja je od samog početka pratila njen razvoj te joj više puta dala i svoj kreativni doprinos, dotakao se krucijalnog problema: neučinkovitosti realizacije prijedloga, unatoč potvrđenoj kvaliteti, dok se istovremeno u gradu ostvaruju projekti koje nisu verificirala kvalificirana, stručna tijela. Autorica izričito napominje: *Javni prostori grada su prije svega zajedničko dobro svih građana, pa bi o njihovu oblikovanju prije svega morala odlučivati istinska estetska i umjetnička vrijednost, a ne tek spremnost neke Mjesne zajednice, ili Osnovne organizacije udruženog rada, da izgradi ili postavi u određeni prostor neko likovno djelo.*²⁵ Pritom se zalaže za javne natječaje za pojedine lokalitete s jasnim i preciznim programom. Tako bi se modificirala uobičajena praksa postavljanja djela izravnom narudžbom ili otkupom, te povećala transparentnost čitavog postupka. Salon je te godine pokazao spremnost da propagirane ideje testira na konkretnom zadatku raspisivanjem ‘pilot-natječaja’ za uređenje glavnog trga u Velikoj Gorici. Inicijativa je urodila plodom te je skulptura *Stablo* Ratka Petrića smještena na navedenu lokaciju u ljeto 1982. godine²⁶ da bi 1994./95. bila premještena u park ŠRC Mladost u Zagrebu.²⁷

Sekcija *Prijedlog* te je godine obuhvatila ukupno 22 rada likovnih umjetnika. Među nekonvencionalnijim prijedlozima ističe se onaj umjetnika-pjesnika Vlade Marteka za postav plakata manjeg formata a sugestivnog sadržaja (*Čitajte pjesme Branka Miljkovića*) na različitim mjestima i u raznim varijacijama,²⁸ te ideja rekonstrukcije poznate neonske reklame tvrtke Chromos na Trgu bana Jelačića Dalibora Martinisa.²⁹

25 ANTOANETA PASINOVIC, predgovor, *16. zagrebački salon*, katalog izložbe, Zagreb, 1981.

26 Skulptura je postavljena na novom trgu u kvartu Galženica krajem lipnja 1982. godine. VLADIMIR MALEKOVIĆ, Petrićevo stablo, u: *Vjesnik*, Zagreb, 4. srpnja 1982., 7.

27 Skulptura je bila smještena na Trgu Stjepana Radića u Velikoj Gorici sve do vandalističkog napada svećenika iz Lomnice koji je doveo kran sa čeličnim sajlama, istrgao spomenik i otpremio ga kamionom. Opravданje za taj čin našao je u činjenici da stablo ima šest brončanih grana što je shvatio kao kontradržavnu provokaciju (šest grana po njemu simbolizira šest republika i pokrajina bivše države). Skulptura je nakon toga obnovljena i smještena u Zagrebu na navedenoj lokaciji. IVE ŠIMAT BANOV, IVICA ŽUPAN, BRANKA HLEVNIJAK, Ratko Petrić, Zagreb, 2007., 37.

28 Projekt agitacije za pjesnike (Čitajte pjesme Majakovskog, Čitajte pjesme Rimbauda, Čitajte pjeme Galovića, Čitajte Maljevića, Čitajte Kamova ...) umjetnik je postupno realizirao u razdoblju od 1978. do 1984. godine. *Retrospektiva Prijedloga*, (bilj. 4), 30.–31.

29 Prema riječima autora: 1980. radio sam na projektu konzervacije i resemantizacije postojeće neonske reklame tvrtke Chromos na tadašnjem Trgu Republike u Zagrebu, koja je prikazivala soboslikara u radu, smatrajući kako prestankom njegove reklamne funkcije neonski lik postaje umjetnikom. ... Htio bih izraditi repliku neonskog objekta u mjerilu 1:1 i postaviti na isto mjesto, odnosno na krov zgrade na Trgu koji se sada ponovno zove Trg bana Jelačića ili

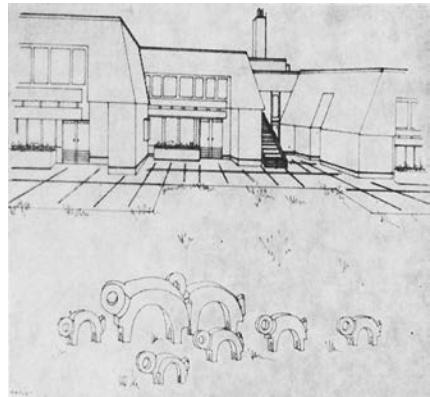
17. Šime Vulas: *Tvrdalj*, prijedlog (reprodukcijska iz kataloga 16. zagrebačkog salona, 1981. – izvor: Arhiv za likovne umjetnosti HAZU Zagreb)

Unatoč izvedbenim nagradama, prijedlozi Edith Merle za uređenje igrališta za djecu ispred Centra za smještaj porodice u Nazorovojo te Mira Vuća za reljef u Domu kulture Dubrava, nisu realizirani. Posljednji nagrađeni rad pripada Antoaneti Pasinović i suradnicima (Jagoda Kaloper, Slaven Fischer, Ante Vladislavić, Berislav Vodopij) koji su načeli složeni problem reanimacije Tkalciceve ulice u Zagrebu.³⁰

Na sekciju *Prijedlog* te godine prijavili su se i važniji hrvatski kipari raspoređujući svoje skulpture na hipotetičke lokacije u gradu: Ivan Kožarić nominirao je svoju zlosretnu skulpturu *Figura/Čovjek pod tušem* za postav ispred poslovne zgrade INE (sl. 16), Mila Kumbatović svoj poznati *Totem* ispred Muzeja za umjetnost i obrt,³¹ a Ivan Lesiak skicirao

16. Ivan Kožarić: *Figura/Kupač pod tušem*, prijedlog (reprodukcijska iz kataloga 16. zagrebačkog salona, 1981. – izvor: Arhiv za likovne umjetnosti HAZU Zagreb)

18. Zlatko Zlatić: *Naši prijatelji*, prijedlog (reprodukcijska iz kataloga 16. zagrebačkog salona, 1981. – izvor: Arhiv za likovne umjetnosti HAZU Zagreb)

na zgradu novog Muzeja suvremene umjetnosti. NADA BEROŠ, *Dalibor Martinis: javne tajne*, Zagreb, 2006., 60.–62.

- 30 Prijedlozi za Tkalcicevu ulicu Antoanete Pasinović javljat će se i na sljedećim Salonima u obliku prijedloga, diskusijskih tema na *Tribini* te urbanih akcija zavrijedivši još nekoliko nagrada.
- 31 Skulptura *Totem* se danas nalazi na Zagrebačkom velesajmu. Istu skulpturu autorica je već predložila na sekciji *Prijedlog* 1978. godine, za smještaj ispred KD Vatroslava Lisinskog.

je veliki reljef povjesne tematike (*Matija Gubec*) za smještaj na južnoj strani crkve sv. Marka. I dok navedeni umjetnici nisu zadobili mogućnost neposredne realizacije svojih zamisli u javnom prostoru, dvojica autora to su ipak dočekala: prijedlog Šime Vulasa za postav jedne od njegovih redakcija teme tvrđlja u parku na Opatovini ostvaren je trinaest godina kasnije (sl. 17), a skupina malih figura Zlatka Zlatića pod nazivom *Naši prijatelji*, zamišljena za Dječji centar u Vrapču, iste je godine realizirana na navedenoj lokaciji (sl. 18 i sl. 41 i 42 na str. 61).³²

17. i 18. zagrebački salon, 1982. i 1983.

Salon arhitekture i urbanizma 1982. godine, definirajući propozicije sekcijske *Prijedlog*, orijentirao se na poticanje istraživanja koja bi, uz relativno mala finansijska sredstva, rezultirala dovršavanjem i estetskim oblikovanjem već izgrađenih urbanih prostora u centru ili na periferiji grada.³³ Prezentirano je 36 prijedloga, a prijavljeni autori su u potpunosti prihvatali intenciju organizatora ponudivši uglavnom ostvarive mikro-urbanističke zahvate kao što su, primjerice, uređenje okoliša Savskog i Jadranskog mosta uz dizajniranje odmorišta i regulaciju toka rijeke te reanimaciju pješačkog poteza Gagarinov put ili Kaptolske promenade. Unatoč dodijeljenim nagradama, koje su ovaj put podrazumijevale i autorski honorar te pokrivanje materijalnih troškova za realizaciju dijela projekta, trajniji rezultati su ponovo izostali.³⁴ Glavne nagrade uručene su Veri Petrinjak-Šimek za prijedlog parkovnog uređenja parcela uz Ilicu kod Trga Francuske republike te zajedničkom projektu Marije Ujević-Galetović i Branka Silađina za postav spomenika Miroslavu Krleži na Trg maršala Tita (sl. 27 na str. 45). Realizacija potonjeg visjela je u zraku nekoliko godina prije nego je originalna zamisao napuštena, a

³² DARIJA ALUJEVIĆ, ANDREJA DER-HAZARIJAN VUKIĆ, JASENKA FERBER BOGDAN, (bilj. 23), 444.

³³ Propozicije Salona, *17. zagrebački salon: arhitektura i urbanizam*, katalog izložbe, Zagreb, 1982.

³⁴ Povodom tog Salona reagirao je i Fedor Kritovac, dugogodišnji sudionik i pratitelj *Prijedloga*, saževši probleme sekcijske: ...sve do danas nije se 'uspjelo' (da se poslužimo ovom rado korištenom neodređenicom) uspostaviti sustav organizirane realizacije prijedloga, čak ni praćenja sudbine tih prijedloga. Prepušteni nakon Salona drugim 'zainteresiranim faktorima' prijedlozi su, moralno obogaćeni javnim i kompetentnim priznanjem, ispušteni iz realnih planova njihove moguće realizacije. Ni na jednom od dosadašnjih Salona nije bilo prilike da se upoznamo sa sudbinama dosadašnjih prijedloga, makar na razini izvještaja njihovih autora. Ostalo je nepoznato, nedokumentirano, koji su od nagrađenih (ili nenagrađenih) prijedloga utjecali na urbane promjene, a koje je prekrila prašina. Ideja prijedloga kao konkretnе prakse tako je svedena na ritual vrednovanja koncepta. FEDOR KRTOVAC, Za novi prijedlog, u: *Čovjek i prostor*, Zagreb, 351 (1982.), 18.

spomenik našem velikom književniku postavljen je tek 2004. godine na Dubravkinom putu.³⁵ Taj Salon iznjedrio je tako samo dvije neposredne realizacije: oživljavanje centralnog trga Podsuseda Biserke Šavora te uređenje Strossmayerova trga u Jastrebarskom, prijedlog arhitekta Miroslava Škode i Aleksandra Bašića koji je ostvaren 1986. godine.³⁶

Slična situacija ponovila se i na sljedećem, 18. zagrebačkom salonu 1983. godine (primijenjene umjetnosti, grafički i industrijski dizajn). Od 18 pristiglih prijedloga dio se izravno referirao na jednu od glavnih preokupacija Salona, a to je izrada suvenira Zagreba (Vera Dajht-Kralj, Slavko Henigsman), dok se nekolicina drugih prijedloga dotakla problema vizualnog identiteta grada u širem smislu očuvanja povijesnih i ambijentalnih vrijednosti pojedinih gradskih cjelina (primjerice rad Antoanete Pasinović, Borislava Doklesića i Branke Obsieger: *Tkalčićeva po treći put*). Marina Baričević predložila je izradu unikatnih novogodišnjih čestitki renomiranih hrvatskih umjetnika u svrhu podizanja likovne kulture najširih slojeva,³⁷ a jedini prijedlog vezan uz javnu skulpturu ponudio je Ratko Petrić idejom postavljanja skulpturalne kompozicije slova na zelenom otoku pred Vjesnikovim neboderom (sl. 19).

Izvedbenu nagradu dobila je akcija *Kulturna solidarnost Gračani 1982–84* autora Nenada Dančua i Andrije Rusana, a posebno priznanje uručeno je već spomenutom projektu valorizacije stare Tkalčićeve ulice, kao i obnove drugih degradiranih prostora grada istog autorskog tima (prijedlog *Po Zagrebu amo-tamo*). Realiziran je samo nagrađeni prijedlog

19. Ratko Petrić: *Skulpturalna kompozicija slova*, prijedlog (reprodukcijska fotografija iz kataloga 18. zagrebačkog salona, 1983.)

³⁵ Spomenici i fontane u gradu Zagrebu: vodič, (bilj. 24), 43.

³⁶ Retrospektiva Prijedloga, (bilj. 4), 43.–44.

³⁷ Ovu inicijativu Marine Baričević prihvatio je, razradio i realizirao Centar za kulturu Peščenica (Branka Hlevnjak, Dragutin Kovačević) u suradnji s ULUPUH-om 1983. godine osiguravši participaciju 25 hrvatskih umjetnika. Ideja je nastavljena i sljedećih godina u sklopu rada galerije *Dogadanja* na Peščenici. BRANKA HLEVNJAK, »Dogadanja« na Peščenici, Kulturni centar Peščenica, Zagreb, 1998., 44.

oživljavanja zamrle kulturne djelatnosti na području prigradske općine Gračani i uspostavljanja kritičkog dijaloga o problemima s kojima se suočava ta ruralno-urbana sredina.³⁸

Konstatacija krize sekcije Prijedlog: 19. zagrebački salon, 1984.

Stagnacija rada sekcije *Prijedlog* pojavila se kao bitna tema sljedećeg, 19. zagrebačkog salona 1984. godine, te su se prvi put čuli pesimistički (ili pak realistički?) pozivi na temeljito revidiranje postojeće koncepcije Salona, uz mogućnost ukidanja dotadašnjih sekcija.³⁹ Ocjenjivački sud je tada, također prvi put, izvršio oštru selekciju prispjelih prijedloga te je početni broj od 31 rada sveden na tek 12 prihvaćenih koji su konzistentno bili prezentirani na izložbi.⁴⁰ Nezadovoljstvo žirija kvalitetom prijavljenih radova očitovalo se i nedodjeljivanjem glavne nagrade za sekciju *Prijedlog*. Dodijeljena su samo dva posebna priznanja: za izvršenje inicijalne faze projekta *Kulturna solidarnost Gračani 1982/1984*, te kiparu Ivanu Lesiaku za četiri metra dugačak reljef *Gradsko kupalište 1957/81*, koji je bio predviđen za postav uz bazen gradskog kupališta na Šalati, no nikad nije bio izведен (sl. 20).

Više sreće od zapaženog prijedloga Ivana Lesiaka imala je lirska intonirana skulptura *Majka i dijete* Stanka Jančića koja se već sljedeće godine

³⁸ Krajem svibnja iste godine provedena je prva faza projekta u vidu organiziranja izložbe i video projekcija u Gračanima koja je angažirala sve zainteresirane stanovnike naselja. Na Zagrebačkom salonu 1984. godine autori koncepcije dobili su i posebno priznanje kao simbol uvažavanja kvalitetne realizacije ideje. ANDRIJA RUSAN, *Kulturna solidarnost Gračani*, u: *Čovjek i prostor*, Zagreb, 376 (1984.), 28.–29.

³⁹ Predsjednik Organizacijskog odbora Milan Kočić konstatirao je kako je kriza sekcija vjerojatno posljedica neefikasnog realiziranja podržanih prijedloga, no da je Salon, unatoč iznesenoj činjenici, jedan od rijetko uspješnih realizatora javne plastike na prostoru grada Zagreba (MILAN KOČIĆ, predgovor, *19. zagrebački salon: slikarstvo, kiparstvo, grafika, crtež, akvarel i pastel: situacija, prijedlog, tribina*, katalog izložbe, Zagreb, 1984., 3.–4.). Mnogo nepovoljniji stav izrazio je predsjednik Ocjenjivačkog suda Zdenko Rus smatrajući krizu sekcije *Prijedlog* simptomom krize cjelokupne trodijelne koncepcije Salona. *Prijedlogu* se pridaje težina kakvu objektivno više nema te on predlaže i kompletno napuštanje dosadašnje podjele Salona (ZDENKO RUS, predgovor, *19. zagrebački salon: slikarstvo, kiparstvo, grafika, crtež, akvarel i pastel: situacija, prijedlog, tribina*, katalog izložbe, Zagreb, 1984., 5.–7.).

⁴⁰ Rigorozna selekcija žirija uzrokovala je i mali skandal. Naime, kipar Zlatko Zlatić javno je izrazio svoje negodovanje zbog uskraćivanja prava na prezentaciju dvaju prijedloga (postave skulptura *Pijanist* i *Harfist* ispred KD Vatroslava Lisinskog), te je također povukao svoje prihvaćene radove iz *Situacije*. Obrazloženje njegovog postupka moralno je biti tiskano i u katalogu Salona. JOSIP ŠKUNCA, Zlatićev protest, u: *Vjesnik*, Zagreb, 24. travnja 1984.; RADA VNUK, Neka bude javna i ocjena, u: *Vjesnik*, Zagreb, 27. svibnja 1984.

20. Ivan Lesiak: *Gradsko kupalište 1957/81.*, prijedlog (reprodukacija iz kataloga 19. zagrebačkog salona, 1984.)

našla ispred Dječjeg vrtića Rudolfa Kroflina (danasa *Zvončić*) u Voltinom naselju, obogativši tako fond javne plastike grada Zagreba (sl. 43 i 44 na str. 62).⁴¹

Posebni dio sekcije *Prijedlog* predstavljala je problemska izložba pod nazivom *Urbana kozmetika*, ostvarena suradnjom vrlo aktivnog Centra za kulturu Peščenica i tvornice *Chromos*,⁴² na kojoj su umjetnici različitih disciplina pristupili interpretaciji postojećeg stanja u gradskoj signalizaciji, uličnom namještaju, reklamama, tj. svemu onome što kreira prepoznatljivu sliku grada i njegovo vanjsko, javno obliće. Kao takva, izložba se sasvim uklopila u nastojanja *Prijedloga* da umjetnike i druge kulturne djelatnike potakne na aktivniju participaciju u estetskom oblikovanju gradskih prostora.⁴³

U iščekivanju Univerzijade: 20. i 21. zagrebački salon, 1985. i 1986.

Organizacija međunarodnog studentskog sportskog natjecanja Univerzijada '87 službeno je dodijeljena gradu Zagrebu u svibnju 1984.

41 U katalogu Salona reproduciran je gipsani model skulpture, a u pridodanom tekstu prijedloga stoji da će biti izlivena u bronci te smještena na niski betonski postament te da će joj konačna visina iznositi 120 cm. Navedenje točne pozicije i uvjereni ton pisanih priloga navode na pominjao kako je izvedba skulpture bila već dogovorena, a predstavljanjem na Salonu trebalo se samo potvrditi aranžman ili osigurati dobivanje nužne finansijske potpore. Skulptura je svečano prezentirana javnosti 23. svibnja 1985. godine povodom 40. godišnjice oslobođenja grada, Dana Mladosti te Dana Dječjeg centra Rudolfa Kroflina. Rastimo sretni, u: *Večernji list*, Zagreb, 24. svibnja 1985., 6.

42 Izložba je bila postavljena u izložbenom prostoru *Chromosa* od 10. do 20. svibnja 1984. godine, a u galeriji *Događanja* Centra za kulturu Peščenica od 24. svibnja do 8. lipnja iste godine. Na izložbi su radili predstavnici raznih umjetničkih disciplina i povjesničari umjetnosti: Krešo Bauer, Davor Grgić, Branka Hlevnjak, Dragutin Kovačević, Sonja Škvorc, Žarko Tomazetić, Mirjana Zorić, Malina Zuccon, uz suradnike Tomislava Gotovca, Nadu Orel i Svana Vujičića. *19. zagrebački salon: slikarstvo, kiparstvo, grafika, crtež, akvarel i pastel: situacija, prijedlog, tribina*, (bilj. 39), 68.

43 Centar za kulturu Peščenica je neke segmente projekta dalje razvio tijekom te godine. Tako su postavljeni novi oglasni stupovi na nekoliko mjesta u općini (dizajn: Svan Vujičić), prostorna instalacija Nade Orel pod nazivom *Urbani trodimenzionalni strip* i skulptura *Balerina* Svana Vujičića ispred Centra za kulturu Peščenica. Rad Nade Orel još uvjek stoji na navedenoj lokaciji, dok je *Balerina* uklonjena. BRANKA HLEVNJAK, (bilj. 37), 37.

godine u Veneciji.⁴⁴ Užurbanom pripremanju grada i Republike za tu važnu manifestaciju priključio se i Zagrebački salon preko svoje sekcije *Prijedlog* koja je time dobila dugoočekivani zamah i život. No, unatoč povoljnijoj društvenoj klimi, realiziran je tek mali dio ponuđenih prijedloga, pa se može konstatirati da je optimizam bio kratkog daha, a nakon što je uzbuđenje oko Univerzijade prošlo, sekcija se vratila u svoje već karakteristično stanje nedjelotvornosti.

Povećani broj prijavljenih radova za sekciju Prijedlog na jubilarnom dvadesetom Zagrebačkom salonu 1985. godine može se tako pripisati interesu umjetnika za sudjelovanje u opremi grada za predstojeći sportski spektakl. Međutim, organizatori su uočili zabrinjavajuću tendenciju da zamsli postaju sve više fantastične, hipotetičke i manje upotrebljive,⁴⁵ a uzroke navedenoj situaciji pronalaze u ponovljenom scenariju: nakon ohrabrvanja i pohvale pojedinih projekata slijedi nemoć Salona da ih privede realizaciji, posebice kad je riječ o arhitektonsko-urbanističkim zahvatima, koji su te godine činili najveći dio Salona. Sudionici *Prijedloga* većinom su se koncentrirali na urbanističko oblikovanje pojedinih manjih zona grada, a posebno priznanje ponio je prijedlog uređenja Masarykove ulice u Zagrebu (Ljubomir Miščević sa suradnicima), ujedno i jedini nagrađeni rad te godine. Poboljšanju života najmlađih stanovnika urbane jezgre grada pridonio je projekt Miroslava Škode za realizaciju mobilnog dječjeg igrališta u centralnoj zoni Zagreba, prijedlog koji je ostvaren 1987. godine.⁴⁶

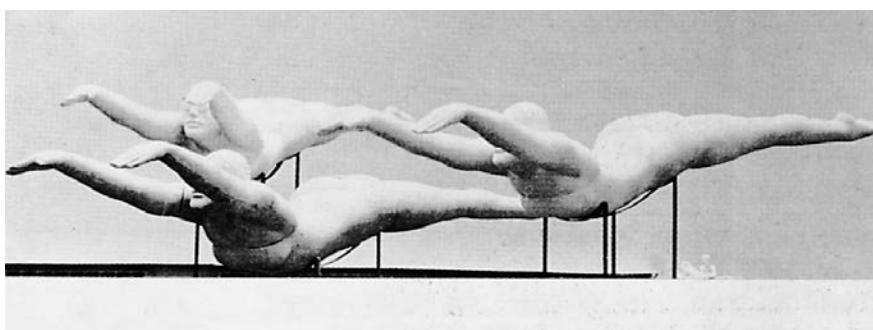
Ponovno su zamsli za javnu skulpturu naišle na dobar prijem: usvojen je i iste godine realiziran prijedlog arhitekta Nenada Fabijanića za postav skulpture *Sova* autora Svana Vujičića (danas Riedla) na Školu stranih jezika na Prilazu JNA (Prilaz Đure Deželića) (sl. 46 na str. 64),⁴⁷ a skulpturalna grupa Tomislava Ostoje pod nazivom *Finale* postala je dio novosagrađenog kompleksa ŠRC Mladost (arhitekti Vinko Penezić

⁴⁴ *Univerzijada '87: Zagreb, 8.–19. VII. 1987, Jugoslavija*, Zagreb, 1988. Samo natjecanje trajalo je od 5. do 19. srpnja 1987. godine, cijeli spektakl su popratile brojne kulturne priredbe i izložbe u gradskim galerijama i muzejima kao i intervencije brojnih likovnih umjetnika. Nažalost, ova opsežna publikacija ne spominje realizacije sekcije *Prijedlog*.

⁴⁵ *i ...u većem ili manjem nesporazumu sa stvarnošću, a gotovo sve kao da izražavaju uvjerenje svojih autora o nemogućnosti bilo kakva pozitivna utjecaja ili zahvata u okolini, bez zaštite i izvan institucija.* SNJEŠKA KNEŽEVIĆ, predgovor, *20. zagrebački salon: arhitektura i urbanizam: situacija i prijedlog: tribina: retrospektiva, Arhitektura u Hrvatskoj 1945.–1985.*, katalog izložbe, Zagreb, 1985., 7. Duhovite dosjetke, maštovit i nemogući prijedlozi, na kakve je upozorio Organizacioni odbor, zbilja su prisutni na sekciji i to posebice u slučaju poetski profinjenih intervencija Dore Kovačević koja zamišlja neboder na Trgu bana Jelačića sav obrastao bršljonom ili divovski buket karanfila za proslavu Dana oslobođenja grada.

⁴⁶ *Retrospektiva Prijedloga*, (bilj. 4), 44.

⁴⁷ *Retrospektiva Prijedloga*, (bilj. 4), 13.

21. Tomislav Ostoja: *Finale*, prijedlog (reprodukacija iz kataloga 20. zagrebačkog salona, 1985.)

22. Ratko Petrić: *Muzej suvremene umjetnosti*, Savski nasip, prijedlog (reprodukacija iz kataloga 20. zagrebačkog salona, 1985.)

i Krešimir Rogina) u godini održavanja Univerzijade (sl. 21 i sl. 45 na str. 63). Djelomično je izведен i projekt Centra za kulturu Peščenica za likovne intervencije uz Beogradsku aveniju (današnju Slavonsku) u vidu skulpturalno oblikovanih obilježja tvornica i tvrtki koje se uz nju prostiru. Cjelokupni projekt se čita kao izvjesni pokusni program sprege umjetnosti i privrede, a zadatak oblikovanja vizualnih simbola tadašnjih organizacija udruženog rada povjeren je poznatim hrvatskim kiparima (Milena Lah, Ratko Petrić, Mila Kumbatović, Ante Rašić, Svan Vujičić ...).⁴⁸

Ipak, najdugosežnija posljedica tog Salona bio je prijedlog Ratka Petrića za izgradnju novog Muzeja suvremene umjetnosti uz pripadajuću

48 Realizirane su skulpture-znakovi: *INA-Plin* (Ljerka Šibenik), *Dukat*, *Ledo*, *Sirela*, *Nicro* (Žarko Tomazetić), *Elektroda* (Svan Vujičić), *Zagrepčanka* (Ratko Petrić), *Munja* (Dora Kovačević) i dr. Zbog urbanističkog plana kojim nije predvidena takva vrsta intervencija uz tu aveniju, većina skulptura nije postavljena. DARIJA ALUJEVIĆ, ANDREJA DER-HAZARIJAN VUKIĆ, JASENKA FERBER BOGDAN, (bilj. 23), 452. Danas je na križanju Držićeve i Vukovarske smještena skulptura za poduzeće *Munja* Dore Kovačević.

mu Aleju skulptura na Savskom nasipu (sl. 22). Zamisao muzeja koji je trebao simbolično povezati suprotne obale Save poduprijevši se svojim armiranobetonskim potpornjima istovremeno na obje obale rijeke, bila je, naravno, prefuturistička, no, upornošću samog autora i spremnošću općine Trnje na suradnju, ideja Aleje skulptura prominentnih hrvatskih kipara na Savskom nasipu počela se ostvarivati 1990. godine na planiranom prostoru te je još i danas aktualna, što rezultira postavom novih javnih skulptura uz atraktivno i popularno šetalište.

Sljedeći Zagrebački salon iz 1986. godine, namijenjen prezentaciji primijenjenih umjetnosti, grafičkog i industrijskog dizajna, nizom po-pratnih događanja trebao je oživjeti i osvremeniti već pomalo posustali aranžman uobičajenih sekcija. Tako je, među ostalim, raspisan i natječaj *100 malih ideja za Univerzijadu '87* u organizaciji ULUPUH-a, koji je ujedno bio i posljednji prilog Salona naporima za poljepšanje grada uoči Univerzijade jer sekcija *Prijedlog* te godine nije rezultirala ni jednim trajnim ostvarenjem. Naime, od 22 prijavljena rada većina otpada na prijedloge grafičkog oblikovanja vizualnog identiteta grada, sustavnog oblikovanja javne opreme (uličnih pepeljara ili svjetiljki, postavu informativnih stupova-vitrina) ili se pak tiče dizajna upotrebnih predmeta. Javna plastika zastupljena je vrlo slabo, i to skulpturom velikih dimenzija *Crvena ruža (za zapučak Zagrebu)* Milene Lah zamišljenom za postav ispred zgrade Zagrepčanke te radom Ljubice Sponza-Perković, preporučenim za izvedbu, pod nazivom *Spomen-statua prodavačice ciklama* koji je trebao krasiti Lucićev ljetnikovac na Hvaru. Drugi prijedlog iz sekcije kojemu je uručeno priznanje bio je nacrt Mire Wenzler-Halambek i Snješke Knežević za uređenje starih zagrebačkih gornjogradskih stuba, koji također nije doživio realizaciju.

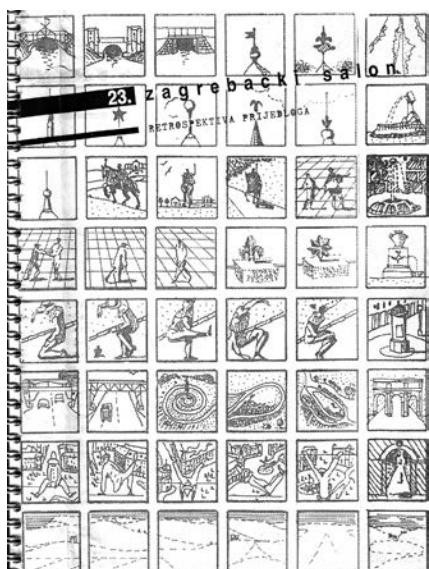
Kulminacija krize, ali i prvi pokušaj historizacije sekcije: 22., 23. i 24. zagrebački salon, 1987., 1988. i 1989.

Kriza sekcije *Prijedlog*, na koju su osamdesetih stalno upozoravali organizatori i kritičari, dosegla je vrhunac na 22. zagrebačkom salonu 1987. godine kada je nezadovoljstvo Organizacijskog odbora i Ocjenjivačkog suda zastarjelom trodijelnom koncepcijom Salona rezultiralo radikalnom odlukom o isključivanju sekcije *Prijedlog* i *Tribine* iz programa manifestacije. Od 29 prijavljenih prijedloga žiri ni jedan nije ocijenio dovoljno kvalitetnim za prezentaciju, kao ni ponuđene teme za diskusiju. Takav potez trebao je djelovati kao svojevrsna šok-terapija koja bi vodila razotkrivanju i osvešćenju stvarne dubine krize pojedinih sekcija te na posljeku i pokušajima osmišljavanja adekvatnije forme Salona. Unutar

tako ispraznjene sekcije *Prijedlog* održan je *Prijedlog za Prijedlog*, odnosno studijska izložba autora Jesenka Horvata *Četrdeset zagrebačkih fontana* na kojoj se nastojalo skicozno prikazati taj dio urbanog inventara, bez pokušaja sistematizacije, popisivanja ili lamentiranja nad njihovim stanjem.⁴⁹

Stječe se dojam da je sljedeći, 23. zagrebački salon 1988. godine (arhitektura i urbanizam), nastojao ublažiti posljedice prijašnjeg, dodijelivši čak tri jednakovrijedne nagrade u sekciji *Prijedlog* iako je na izložbi prezentirano tek 13 rada. Tako je nagrađen prijedlog preuređenja zgrade Kaptol 29 u Muzej crkvene umjetnosti Zagrebačke nadbiskupije (respektabilne grupe autora: Lelja Dobronić, Mihajlo Kranjc, Ivan Piteša, Marija Salaj i Berislav Šerbetić), ideja prenamjene napuštene tvornice u park znanosti, kulture i zabave (grupa Synthesis u sastavu Željko Borčić, Viktor Ivanović, Željko Kovačić i Tomislav Šola) te naposljetku i jedan prijedlog vezan uz javnu plastiku: plutajuće skulpture za Jarun Dore Kovačević (sl. 28 na str. 46). Ni jedan prijedlog nije zaživio.

Iako se taj Salon, dakle, ne može pohvaliti množinom prijedloga ili uspješnošću njihove realizacije, ostat će zapamćen po retrospektivnoj izložbi sekcije *Prijedlog*⁵⁰ u organizaciji Snješke Knežević kojom se htjelo opravdati postojanje sekcije te ukazati na zaboravljene ideje koje

23. *Retrospektiva Prijedloga*, naslovica kataloga, 1988.

49 Izložba je prezentirana u katalogu Salona, 22. zagrebački salon: situacija: slikarstvo, kiparstvo, grafika, crtež: Ferdinand Kulmer; velika nagrada 19. zagrebačkog salona: prijedlog za prijedlog četrdeset zagrebačkih fontana, katalog izložbe, Zagreb, 1987., 94.–102.

50 Retrospektiva je ostvarena uz pomoć sedamdesetak umjetnika koji su dopremili svoje prijedloge iz prijašnjih godina, u neizmjenjenom obliku ili uskladene sa zahtjevima novog vremena. Svim prijavljenim autorima u katalogu je objavljena biografija te popis ili kratki opis njihovih prijedloga uz pokoju ilustraciju. Ponuđen je i poseban prikaz nevelikog broja realizacija sekcije (u obradi Željka Stojanovića) te objavljen potpun popis svih prijedloga iz sedamnaestogodišnje povijesti sekcije. Izdan je poseban katalog koji su dizajnirali Branka Kaminski i Zlatko Rebernjak. Retrospektiva nije mogla obuhvatiti sve realizacije sekcije jer nije bila u prilici sagledati cijelokupnu produkciju *Prijedloga*, već samo radove onih umjetnika koji su se odazvali pozivu organizatora. Jednako tako, za točnost podataka odgovarali su sami autori tako da se mogu naći i poneke greške (npr. da je Kožarićev *Matoš* realiziran 1980. godine). *Retrospektiva Prijedloga*, (bilj. 4).

su i danas primjenjive (sl. 23). To je u uvodnom tekstu kataloga potvrdio i Zdenko Rus, predsjednik Organizacijskog odbora: *Nakon velike krize sekcije PRIJEDLOG posljednjih godina trebalo je učiniti napor i ući u bit problema. Rezultat je RETROSPEKTIVA PRIJEDLOGA koja će, možda, historijski zaključiti jedan oblik samoaktivnosti na planu ludičkih, kritičkih, estetskih prostorno-plastičkih intervencija i urbanih akcija ili mu dati novi zalet, zamah, osigurati nov interes.*⁵¹

Nažalost, već je na sljedećem, 24. zagrebačkom salonu (primijenjene umjetnosti i dizajn), bilo više nego očito da potonji scenarij neće prevagnuti. Organizatori su, doduše, s velikim entuzijazmom krenuli u planiranje tog Salona, inspirirani nadolazećom proslavom 900-te godišnjice zagrebačke nadbiskupije i grada Zagreba (1994.). Osmislili su posebnu temu unutar sekcije *Prijedlog* pod motom *Od vizualnog identiteta do suvenira*, sa željom da je sljedeće godine preuzmu likovni umjetnici, a potom i arhitekti. Iako se taj veliki jubilej mogao pokazati naročito poticajnim za umjetnike svih profila, sekcija *Prijedlog* je ponovno okupila ispodprosječan broj radova, svega 19, koji su bili prilično šarolikog karaktera, no prevladavali su prijedlozi za razglednice grada ili suvenire (lornjoni, glinjenaci) te hortikulturne zahvate u pojedine zapuštenije dijelove grada. Ponuđen je samo jedan prijedlog za javnu skulpturu autorice Vere Dajht-Kralj za kip *Četverac bez kormilara* uz sportski centar na Jarunu koji bi se u umanjenom mjerilu mogao pretočiti u suvenir. Realizacije su ponovno izostale.

SEKCIJA PRIJEDLOG OD 1990. DO 2002. GODINE

Od polovine osamdesetih počinje kontinuirano preispitivanje adekvatnosti ustaljene tripartitne sheme Salona, a slična promišljanja sadržaja (pa i smisla) cjelokupne manifestacije protegnut će se sve do naših dana. Tijekom posljednjih petnaest godina bile su ponuđene neke varijante osvježavanja i osuvremenjivanja salonskog programa, a implementirane zamisli nisu ostavile netaknutom niti sekciju *Prijedlog*. Najodvažniji iskoraci u tom smjeru učinjeni su uvođenjem kustoskih koncepcija na 33. i 36. zagrebačkom salonu 1998. i 2001. godine kojima se potpuno anulira podjela na sekcije. Takav pristup postat će uobičajan način organiziranja Salona od 2004. godine nadalje, što je bio jedan od glavnih razloga za ukidanje sekcije *Prijedlog*. Drugi, mnogo snažniji argument

⁵¹ ZDENKO RUS, predgovor, 23. zagrebački salon: situacija: velika nagrada 20. zagrebačkog salona: prijedlog: kritička retrospektiva: tribina: gosti 23. zagrebačkog salona, katalog izložbe, Zagreb, 1988., 3.

ticao se neučinkovitosti sekcijske *Prijedlog*: osim što je pobudjivala sve manji interes umjetnika, u tom razdoblju uspjela je realizirati samo dvije akcije trajnog karaktera u javnom prostoru grada Zagreba. Naravno, sve slabije rezultate sekcijske treba sagledati i u kontekstu nepovoljnih društveno-političkih prilika: ratne i poratne godine nisu bile najpogodnije vrijeme za realizaciju i prioritetsnjih projekata, a kamoli idealizmom zanesenih ideja *Prijedloga*.

Posljednje realizacije:

25. i 26. zagrebački salon, 1990. i 1991.

Posljednje trajne realizacije u javnom prostoru grada Zagreba proistekle su iz Salona na početku novog desetljeća, dakle u času kada je grad zaokupljen promišljanjima vlastitog identiteta uoči proslave 900-godišnjice osnutka. Također, Zagrebački salon je 1990. godine proslavio svoju dvadeset i petu obljetnicu posvetivši se tom prigodom likovnim umjetnostima te je, sukladno važnosti jubileja, doživio ekspanziju na više razina: fizički je zauzeo čak sedam izložbenih prostora u gradu, a prvi put se doista proširio izvan granica Hrvatske, pa i tadašnje Jugoslavije, uključivši niz umjetnika iz zemalja Zapadne Europe. Napor je učinjen i na pokušaju sagledavanja već prilično bogate povijesti Salona te se povjesničarka umjetnosti Branka Hlevnjak, članica Organizacijskog odbora, prihvatala pisanja sažetog teksta o proteklim izdanjima te likovne smotre.⁵²

Što se tiče sekcijske *Prijedlog*, najvažnije je istaknuti kako je u sklopu tog Salona napokon počelo provođenje ideje Ratka Petrića za Aleju skulptura na Savskom nasipu postavljanjem prve od skulptura, njegovih *Kapi* (sl. 47 na str. 66). Da nije upriličen taj, za sekciiju više nego dobrodošao događaj, na koji je autor morao čekati punih pet godina, i taj bi Salon, kao i četiri prethodna, prošao bez ostvarenja na prostoru grada Zagreba.

Na sljedećem, 26. zagrebačkom salonu (arhitektura i urbanizam), u sekcijskoj *Prijedlog* nagrađena je jedna nekonvencionalna urbana akcija koja se, kao i Petrićeva Aleja, postepeno realizirala kroz period duži od jednog desetljeća te je i danas otvorena daljnjoj nadogradnji. Riječ je o projektu *Zagreb dok ga još nije bilo* autora Zorana Gregla, Željka Kovačića i Nenada Jandrića koji, uz suradnju s likovnim umjetnicima, postavljaju replike arheoloških nalaza na lokacijama u gradu gdje su bili iskopani (sl. 48 i 49 na str. 68 i 69). Na taj se način memorija grada i njegovih stanovnika proširuje i na vrijeme kada ga, doslovce, još nije

⁵² BRANKA HLEVNJAK, Dvadeset pet Zagrebačkih salona, u: *25. zagrebački salon: lijepe umjetnosti = fine arts = beaux arts*, katalog izložbe, Zagreb, 1990., 17.–18.

bilo. Ostala 22 prijedloga unutar sekcije tretirala su probleme arhitektonsko-urbanističke prirode, a nagrađen je još i prijedlog Ivana Čižmeka i Mladena Lečića za korištenje Crvenog mosta na Savi u Zagrebu. Taj Zagrebački salon ostat će upamćen i kao prva kulturno-umjetnička manifestacija koja je prešla rijeku Savu smjestivši se na Zagrebačkom velesajmu, a velikim brojem popratnih izložbi, internacionalizacijom *Tribine* te znanstvenim skupovima i prodajnim sajmovima nastavila je traženje novog puta, novog načina osmišljavanja te značajne priredbe čiji joj je tripartitni ustroj sve više sputavao daljnju evoluciju.

Posljednje desetljeće sekcije Prijedlog: od 27. do 37. zagrebačkog salona, 1992.–2002.

U tom razdoblju sekcija *Prijedlog* predstavila je ukupno 124 rada, ali nije ostvarila ni jednu trajnu realizaciju u gradu Zagrebu, iako je nastavila egzistirati u pravilu svake godine do 2002., kada je održana zadnji put. U skladu s političkim prilikama u prvim, ratnim godinama stasanja nove države, na sekciji se jače inzistiralo na definiranju i učvršćivanju nacionalnog identiteta, pa tako i na prijedlozima ... *čija bi realizacija predstavljava doprinos likovnih djelatnika u definiranju, razvoju i obilježavanju identiteta hrvatskog prostora, kulture i povijesti, odnosno doprinos uređenju čovjekove okoline kao dio kvalitete života.*⁵³ Tijekom tog desetljeća, osim poticanja i uključivanja prijedloga koji se više ne tiču samo fizičkog nego i virtualnog prostora grada (projekata za Internet),⁵⁴ nije se nastojalo razбудiti djelovanje sekcije novim, poticajnim propozicijama već se uglavnom lamentiralo o zastarjelosti cjelokupne trodijelne koncepcije Salona, pa tako i *Prijedloga*. Međutim, iako je to razdoblje djelovanja sekcije zaista samo od kulturno-povijesnog interesa, ipak je potrebno ukratko prijeći neka njena izdanja, posebice ona na kojima su prezentirane nove zamisli za javne skulpture grada Zagreba.

Tako se na 28. zagrebačkom salonu 1993. godine našlo nekoliko prijedloga te vrste: Marija Ujević-Galetović i Branko Silađin skicirali su spomenik Većeslavu Holjevcu negdje uz Savu, a Tomislav Ostoja na nedefiniranoj lokaciji vidio je spomenik kardinalu Alojziju Stepinцу.⁵⁵ Kipar mlađe ge-

⁵³ Iz predgovora sekciji *Prijedlog*, 28. zagrebački salon lijepih umjetnosti, katalog izložbe, Zagreb, 1993.

⁵⁴ Iz propozicija Salona, 32. zagrebački salon: arhitektura, urbanizam, interijer, katalog izložbe, Zagreb, 1997.

⁵⁵ Želja će mu se ostvariti 1998. godine kada je njegov spomenik Stepincu postavljen u Utrinama, no u drugačijem kiparskom rješenju. *Spomenici i fontane u gradu Zagrebu: vodič*, (bilj. 24), 16.

neracije Mladen Mikulin priložio je fotografiju gipsanog modela skulpture *Sokol* namijenjene za maksimirsku ‘mogilu’, humak Hrvatska gruda, gdje je i postavljena sljedeće godine (sl. 24).⁵⁶

Likovne umjetnosti ponovno su došle na red dvije godine kasnije,⁵⁷ kad su, unatoč vrlo slabom odazivu autora, dodijeljene čak dvije nagrade radovima iz *Prijedloga*: Ratku Petriću, ujedno i dobitniku Velike nagrade Salona, za prijedlog skulpture *PIF* (Međunarodnog festivala kazališta lutaka) ispred Međunarodnog centra za usluge u kulturi (sl. 29 na str. 46) te Kristini Leko za *Školu gledanja*, skupinu skulptura-naprava čija je funkcija fokusiranje timpana na pročelju škole u ulici I. Kršnjavoga. Dok je u prvom slučaju riječ o kipu u obliku ludički razgranate šake velikih dimenzija, rad Kristine Leko je likovno-didaktički projekt kojim se omogućava pogled na inače previše udaljene ili skrivene detalje javnog prostora čime se izoštava percepcija promatrača, kao i njegovo poznavanje vlastite okoline i njenog estetskog oblikovanja. Rad Ratka Petrića nije ostvaren, dok je rad Kristine Leko realiziran iste godine, no na Katarininom trgu.⁵⁸

Sekcija *Prijedlog* u sklopu 32. zagrebačkog salona 1997. godine (arhitektura i urbanizam, interijer) nije ponudila dojmljivije ideje za javnu skulpturu, no Salon te godine spominjemo zbog vrlo emocionalnog teksta

24. Mladen Mikulin: *Sokol za Maksimirsku mogilu*, prijedlog (reprodukacija iz kataloga 28. zagrebačkog salona, 1993.)

⁵⁶ Obnovu spomen-humka iz 1925. godine inicirala je Družba »Braća hrvatskog zmaja«, mogila je obnovljena 1994. godine, a Ministarstvo obrane Republike Hrvatske je na naglavlji kamen postavilo 28. svibnja 1995. godine skulpturu sokola, rad Mladena Mikulina prema ideji preminulog kipara patera Marijana Gajšaka. *Spomenici i fontane u gradu Zagrebu: vodič*, (bilj. 24), 375.

⁵⁷ Do promjene ritma izmjerenjivanja disciplina došlo je zbog toga što je Zagrebački salon u godini obilježavanja 900-te obljetnice Zagrebačke nadbiskupije i spomena grada Zagreba (1994.), proveo eksperiment povratka na izvornu koncepciju jedinstvene godišnje izložbe svih umjetnosti, no ta se pomalo glomazna manifestacija naposljetku raspala na posebne izložbe (i publikacije) arhitekture i urbanizama, te dizajna i primijenjene umjetnosti, a Hrvatsko udruženje likovnih umjetnika je odustalo od sudjelovanja.

⁵⁸ RADMILA IVA JANKOVIĆ, Kristina Leko – Škola gledanja, u: *Kontura: art magazin*, Zagreb, 47.–48., (1996.), 47.

Branka Silađina, člana Ocjenjivačkog suda i dugogodišnjeg suradnika na realizaciji izložbi Zagrebačkog salona, koji najbolje opisuje stanje i sudbinu sekcije *Prijedlog* u devedesetima te ga zato vrijedi citirati u nešto većem opsegu: *Rođena uzbudljive 1971. godine, izražavala je nade i želje za promjenama koje su općenito obilježile kraj šezdesetih i viđenje novoga puta demokracije, i to aktivnim sudjelovanjem svih ne samo u donošenju odluka već i u formiranju programa. ... Otad je proteklo mnogo vremena, višestruko su se izmijenili društveni odnosi pa i gospodarski uvjeti, ali, eto, taj Prijedlog bez ikakvih šansi da dobije ta dva nužna segmenta (Odluku i Realizaciju) živi, životari ili umire već prema promidžbenim i organizacijskim mogućnostima i sposobnostima organizatora pojedinih salonskih manifestacija. Nadanje je ljepše od stvarnosti – vjerojatni je razlog da Prijedlog nije umro prirodnom ili nasilnom smrću. Nekoliko puta su uočene sve anakronosti sekcije ali nitko nije imao hrabrosti ukinuti optimizam.*⁵⁹

Značajniji iskorak ka redefiniranju koncepcije Salona poduzet je na 33. zagrebačkom salonu 1998. godine kada je za izbornika Salona pozvan Igor Zabel koji je, naznačujući osnovnu temu Salona (grad kao okvir suvremenog života), izvršio osobnu selekciju unutar recentne produkcije hrvatske umjetnosti.⁶⁰ U takvoj shemi ipak se pronašlo mjesta i za našu sekciju, koja je nakratko povratila izgubljenu živost nizom zanimljivih prijedloga za intervencije u javnom prostoru (Lala Raščić, Leo Vukelić, Marijan Molnar).

Trideset i peti zagrebački salon 2000. godine je, pored standardne sekcije *Prijedlog* (taj put s 24 rada uglavnom za arhitektonsko-urbanističke zahvate) raspisao i posebni, ciljani *Prijedlog* za pomoć Centru za autizam. Jedini prijedlog javne skulpture bio je rad Borisa Ljubičića i Rajke Zeman Bunjevac za oblikovanje trga pored Nacionalne i sveučilišne knjižnice na kojem bi se postavila skulptura inspirirana bar-codom riječi Zagreb, upotpunjena nizom hodajućih figura (sl. 25).

Ovaj kraći pregled zaključuju Saloni iz 2001. i 2002. godine: na onom iz 2001. godine nije bilo sekcije *Prijedlog* zbog realizacije tri komparativne izložbe suvremene likovne umjetnosti Hrvatske, Slovenije i Mađarske, dok se na potonjem sekcija *Prijedlog* posljednji put pojavila u dotadašnjoj povijesti Salona, a sa samo četiri uvrštena rada, jedva da je i održana. Na sljedećem Salonu 2003. godine, posvećenom arhitekturi i urbanizmu, donijeta je odluka da se dotadašnju sekciju *Prijedlog* zamijeni međunarodnim arhitektonskim natječajem na temu *Granice*:

⁵⁹ BRANKO SILAĐIN, predgovor, 32. zagrebački salon: arhitektura, urbanizam, interijer, katalog izložbe, Zagreb, 1997., 144.

⁶⁰ 33. zagrebački salon: likovna umjetnost, katalog izložbe, Zagreb, 1998.

25. Boris Ljubičić/Rajka Zeman Bunjevac: *Trg uz Ulicu Hrvatske bratske zajednice*, prijedlog (reprodukacija iz kataloga 35. zagrebačkog salona, 2000.)

druga strana globalizacije, a slično će se postupiti i na sljedećem Zagrebačkom salonu arhitekture i urbanizma 2006. godine natječajem pod motom *U potrazi za etikom*. Tako su recentni Saloni arhitekture i urbanizma pronašli način da osvremene zastarjelu i neproaktivnu sekciju promaknjuvši ju u novi format i namijenivši joj nove sadržaje i ciljeve. Za razliku od toga, Zagrebački saloni likovnih i primijenjenih umjetnosti od 2005. i 2006. godine nastavili su tražiti nove puteve revitalizacije koncepcije te manifestacije odredivši posebna područja interesa (2005. godine pod sloganom *Umjetnost je medij*, a 2006. *Sinergije*). Posljednji, 42. zagrebački salon 2007. godine ponudio je jednostavno smotru recentnog stvaralaštva likovnih umjetnosti bez posebnog autorskog udjela organizatora manifestacije.

ANALIZA PRIJEDLOGA ZA JAVNU SKULPTURU GRADA ZAGREBA

Načini prezentacije prijedloga za javnu skulpturu i kratke napomene o njihovim autorima

Kroz tridesetogodišnju povijest sekcije *Prijedlog* Zagrebačkog salona predstavljeno je sedamdesetak ideja za javnu skulpturu grada Zagreba, koje čine točno sedminu ukupnog broja prihvaćenih i na izložbama predstavljenih radova. No, priljev prijedloga te vrste nije bio stalni i ujednačen, već je tijekom desetljeća prilično varirao. Tako je početkom 70-ih i tijekom 90-ih pristiglo zamjetno manje ideja te vrste u usporedbi s

razdobljem između 1978. i 1985. godine, na koje otpada čak dvije trećine svih prijedloga za javnu plastiku grada Zagreba, a nimalo slučajno to je i vrijeme najjače produktivnosti Salona po broju realiziranih skulptura.

Svoje zamisli za javne skulpture umjetnici su prezentirali putem fotografije, fotomontaže ili skice. Najčešće bi autor priložio fotografiju već dovršene skulpture koju bi snimio u svom ateljeu ili na lokaciji u gradu na kojoj bi želio da se postavi. Takva snimka pouzdano je mogla predviđati konačno djelovanje skulpture u realnom prostoru grada. Izniman slučaj predstavljao je gipsani model Kožarićevog *Matoša* koji je za vrijeme trajanja Salona bio postavljen na Strossmayerovom šetalištu te su se zainteresirani građani mogli upoznati s preliminarnom verzijom spomenika. Kiparima koji nisu bili u prilici testirati svoju skulpturu na stvarnoj lokaciji na raspolaganju je ostajala fotomontaža, vrlo zahvalna metoda za rad žirija zbog mogućnosti vizualizacije potencijalnog smještaja skulpture u gradskom prostoru.

Za nedovršene skulpture umjetnici su često nudili fotografije gipsanog modela u umanjenom mjerilu, navodeći nekoliko prikladnih lokacija za smještaj, u nadi da će prijedlog biti prihvacen, te potom preko sekcije iznađena sredstva za odljev djela u bronci ili nekom drugom trajnjem materijalu. Ambicioznej skulptorske zamisli, koje su u trenutku izlaganja bile tek u idejnoj fazi razrade, prezentirane su u obliku skice, ponekad upotpunjene pisanim objašnjenjem ili dodatnim crtežom koji je trebao dočarati ambijentalni doživljaj predloženog rada. Iako takav način prezentacije zasigurno nije umanjivao kvalitetu tih skulptorskih rješenja na idejnoj razini, u praksi se pokazalo kako su mahom ostvareni oni prijedlozi koji su prilikom prijave na *Prijedlog* bili već u naprednom stadiju pripreme, odnosno u fazi modela u punoj veličini ili već dogotovljene plastike, dakle, čija realizacija je zahtijevala manja materijalna ulaganja.

Sedamdesetak na *Prijedlogu* predstavljenih ideja za javnu skulpturu grada Zagreba djelo su četrdesetorice hrvatskih umjetnika. Među njima ima istaknutih kipara koji su ostvarili zavidne karijere i umjetničku vrijednost opusa, ali i onih koji nisu ostali trajnije upamćeni po svom umjetničkom doprinosu. Generalno gledano, najangažiranijim sudionicima možemo smatrati umjetnike koji su više od četiri-pet puta izlagali svoje rade na *Prijedlogu*. Oni su činili ono što je Snješka Knežević nazvala *čvrstom jezgrom sekcije*⁶¹ dajući kroz godine najkvalitetnije i naj-

⁶¹ O motivima sudionika sekcije i atmosferi *Prijedloga* Snješka Knežević govori ovako: *Okupljaо je sve one koji su željeli autonomno, bez naloga i narudžbe, bez prisile i roka razmišljati 'o novim mogućnostima oblikovanja ili preoblikovanja cjeline ili detalja stvarnog ili zamišljenog gradskog prostora'. Bio je utočište onima koji su željeli da nešto kažu – o sebi ili svijetu oko sebe – u specifičnoj lokalnoj kulturi komuniciranja gdje ne postoji navika da se osim vlastitog glasa slušaju i drugi. Ukrzo su se 'predлагаči' poznavali i prepoznавали.*

zamjećenije prijedloge. To su bili: arhitekti Branko Silađin, Ivan Čižmek, Mira Wenzler Halambek, Branka Ivaniš i Antoaneta Pasinović, kipari Ivan Kožarić, Ratko Petrić, Marija Ujević, Milena Lah, Ivan Lesiak i Dora Kovačević te eksperimentima skloni umjetnici Borislav Ljubičić, Nada Orel i Vera Fischer. Međutim, većina ovdje navedenih autora intenzivnije uključenih u rad *Prijedloga* pojavljuje se samo u prvih petnaestak godina postojanja sekcije (do 1985. godine), nakon čega počinju iskrasavati mnoga nova imena, uglavnom prolaznog karaktera sudjelujući tek na jednom ili dva Salona. Njihov odlazak poklapa se s početkom ozbiljne krize *Prijedloga* uzrokovane neuspjehom realizacije pristiglih radova, što je za većinu zasigurno bio presudni demotivirajući faktor.

Sudeći prema odazivu autora, propozicije i ciljevi *Prijedloga* najpri-vlačniji su se učinili arhitektima i kiparima koji su, svaki na svoj način, u tome vidjeli mogućnost preobražavanja, oplemenjivanja i uljepšavanja postojećeg stanja u gradskom tkivu. Najuporniji među njima bili su oni kojima je i inače bila bliska problematika javne skulpture, te su u svom radu češće ostvarivali djela koja traže smještaj na otvorenom, poput Ivana Kožarića, Marije Ujević Galetović, Šime Vulasa, Milene Lah, Ratka Petrića, Ivana Lesiaka ili Tomislava Ostoe. Participacija u sekciji činila je tek dio njihovog aktivnog bavljenja tim specifičnim područjem likovnog stvaralaštva, a slučajno ili ne, upravo je njima pošlo za rukom ostvariti neke od predloženih javnih plastika. S druge strane, uz stalne sudionike sekcije, veći dio ostalih autora tek je povremeno prijavljivao svoje radove, najčešće samo jednom ili dvaput, očigledno ne nalazeći poticaja za daljnje pokušaje. Primjerice, veći broj solidnih hrvatskih kipara odlučio se prijaviti samo na najobimnije izdanje sekcije *Prijedlog* iz 1978. godine. Među njima su: Zlatko Čular, Josip Diminić, Vladimir Gašparić, Ante Jakić, Stevan Luketić, Mladen Galić i Ante Orlić. Zanimljivo je primijetiti da je među predlagачima javnih skulptura bilo i onih kojima kiparstvo nije bilo primarno područje djelatnosti ili naobrazbe, ali su u jednom trenutku osjetili potrebu okušati se i u toj sferi umjetničkog rada. Tako je Borislav Ljubičić svoje zanimanje za oblikovanje pune plastike u sedamdesetima izrazio i preko sekcije *Prijedlog*, te ponovno u prošlom desetljeću. Slikari Nikola Koydl i Mila Kumbatović također su posegnuli za tim izvaninstitucionalnim okvirom izlaganja kako bi predstavili (i realizirali) svoje ideje za javnu skulpturu.

Sve sudionike *Prijedloga* vodilo je zajedničko nadanje da će njihove često nekonvencionalne zamisli, za koje inače nisu bili raspisivani

Njihova se čvrsta jezgra održala i ohrabryvala nove. SNJEŠKA KNEŽEVIĆ, predgovor, *Retrospektiva Prijedloga*, (bilj. 4), 1.-3., 2.

oficijelni natječaji, preko institucije Salona naići na plodno tlo. Tako se dogodilo da su upravo umjetničkim eksperimentima naklonjeni kipari sudjelovali u kreiranju sadržaja sekcije, pa je posljedično upravo takav tip neobičnijih, nespomeničkih javnih skulptura u većem broju realiziran preko sekcije *Prijedlog*.

Karakter prijedloga za javnu skulpturu i najčešće ponuđene lokacije

Unutar sekcije *Prijedlog* koja je ohrabivala zaista najraznovrsnije oblike umjetničkih intervencija prijedlozi za javnu skulpturu bili su svakako među tradicionalnijima, jer je takav način participacije umjetnika u oblikovanju gradskog prostora imao već dugu povijest, a slobodnostojeća skulptura, reljef ili arhitektonska plastika bila prihvaćena kao sastavni dio javnog inventara grada. No, *Prijedlog* je ipak značio pomak u odnosu na uvriježeno shvaćanje funkcije javne skulpture: realizacijama sekcije proširio se tematski i oblikovni karakter korpusa javne skulpture grada Zagreba, uključujući plastiku potpuno neznačenjskog, apstraktog oblika ili ludičke eksperimente u umjetničkom ozivljavanju pojedinih gradskih područja.

Kako je već napomenuto, umjetnici su sekciju percipirali kao svojevrsni alternativni prostor gdje su mogli, mimo službenih natječaja za spomenike od državotvornog značaja, predlagati neuobičajenja rješenja, skulpture koje ništa specifično ne obilježavaju niti su u službi propagiranja neke ideje, već jednostavno funkcioniraju kao umjetnička nadopuna realnom životnom okružju. Tako su pojedini kipari svojim zamislima težili pomaknutom ili zabavnom prožimanju javnog prostora umjetničkim sadržajem, primjerice, kad su u gradu tražili mjesto za postav para konja ili klokana, velike skulpture ljudskog stopala, razbacanih slova, čeličnih kugli... Drugim prijedlozima cilj je bio ostvariti poetičnu komunikaciju i suživot skulpture s neposrednim okolnim prostorom kako bi trajno preobrazili njegovu narav – kameni kubusi raštrkani po livadama sjevernih obronaka grada, divovski snažno propeta ruža koja imitira vertikalni uzlet poslovne zgrade u pozadini ili pak zaustavljene kapi kiše između kojih se može prošetati, neke su od bezbroj takvih mogućnosti.

Kipari su uglavnom radili unutar već definiranih prostornih parametara ograničivši svoj doprinos oblikovanju gradske okoline na samu umjetničku vrijednost skulpturalne kreacije. Za svoja djela tražili su adekvatne gradske predjele s većom ili manjom uspješnošću udovoljavajući prostornim i simboličkim zahtjevima odabrane lokacije. A koje su im to lokacije najviše privukle pažnju? Dakako, najatraktivnije područje bio je centar grada: tadašnji Trg Republike, pa Gornji grad, Zrinjevac, Ribnjak,

Trg maršala Tita, a naročito je primamljujuće djelovala prazna zelena površina između KD Vatroslava Lisinskog i Gradske vijećnice. U pravilu se radilo o lokacijama u neposrednoj blizini objekata javne namjene, kao što su upravne zgrade, kulturne institucije, kazališta ili kino dvorane. Sportsko-rekreativne zone grada također su odgovarale umjetnicima jer se na njihovim hortikulturalno uređenim parterima moglo komotno smještiti pokoju skulpturu. Prednjačili su u tom pogledu predjeli Maksimira i Jaruna, najvećih i najfrekventnijih gradskih odmorišta i šetališta. No, kipari su pokazali senzibilitet i za problem novih gradskih kvartova koji nisu nudili mnogo kulturno-umjetničkih sadržaja, pa su se zalagali i za oplemenjivanje tih perifernih stambenih naselja na sebi svojstven način: unošenjem novih javnih skulptura. Posebno se izdvojio prostor Novog Zagreba, i to na nekoliko punktova: Zagrebačkom velesajmu, jezeru Bundek, Zapruđu, Utrinama ...

Zanimljivi nagrađeni ali nerealizirani prijedlozi

U tijeku tridesetak godina postojanja sekcije *Prijedlog* ukupno 11 prijedloga za javnu skulpturu grada Zagreba zavrijedilo je nagrade, priznanja ili preporuke za izvedbu ocjenjivačkih sudova, ali od toga su tek četiri i zaživjela u prostoru grada, što dovoljno jasno svjedoči o nemoći Salona kao institucije da svoje odluke uistinu i dovede do realizacije. Ovdje ćemo opširnije opisati neka od tih nagrađenih rješenja smatrajući da se u izboru kvalitetnijih prijedloga za javnu skulpturu treba donekle držati mišljenja ocjenjivačkih sudova koji su posjedovali bolji uvid u karakter svakog ponuđenog rada te su ih mogli i objektivnije vrednovati.

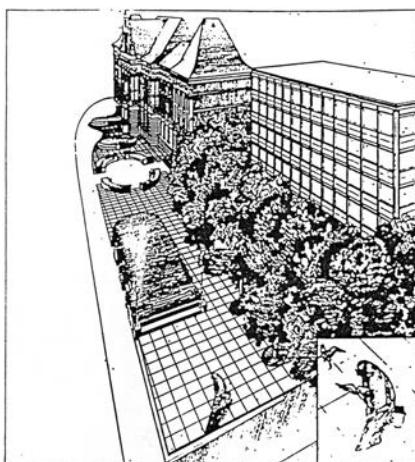
Najviše nagrađenih ideja potječe s 13. zagrebačkog salona 1978. godine, a većina je doživjela realizaciju. Od neostvarenih djela ističe se rad Josipa Diminića koji je svojom formom stiliziranog i osuvremenjenog slavoluka od armiranog klesanog betona trebao funkcionirati kao simbolički skulpturalni marker na jednom od odabranih punktova grada: ispred KD Vatroslava Lisinskog, na Aleji 6. ličke proleterske divizije ili na Trgu desetog korpusa (sl. 26). Slavoluk gotovo gotičkog loma s produženim krakom i polukuglom, prema autorovim riječima, krajnje je pojednostavljeni oblik geometrijskog organskog rasta, a njegovom izvedbom nadoknadila bi se dosadašnja potpuna odsutnost skulptorskih intervencija u novim urbanim prostorima.⁶²

Među nagrađenim a neostvarenim prijedlozima za javnu skulpturu nalazi se i onaj Marije Ujević i Branka Siladina za postav spomenika

62 *Retrospektiva Prijedloga*, (bilj. 4), 12.

26. Josip Diminić: *Slavoluk novih urbanih cjelina*, prijedlog (reprodukcijska iz kataloga 13. zagrebačkog salona, 1978.)

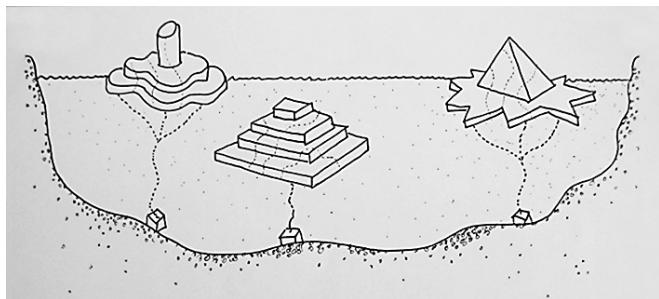

27. Marija Ujević/Branko Silađin: *Spomenik Miroslavu Krleži*, prijedlog (reprodukcijska iz časopisa *Čovjek i prostor*, Zagreb, 351, 1982., 11.

Miroslavu Krleži iz 1982. godine, koji se tek uvjetno može nazvati ne-ostvarenim jer je spomenik velikom hrvatskom književniku naponsljetu postavljen 2004. godine na Dubravkinom putu, u podnožju kuće na Gvozdu gdje je pisac živio posljednjih tridesetak godina. Autori su tada na sekciji *Prijedlog* ponudili dvije moguće lokacije: na Zrinjevcu nasuprot zgradi Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti ili na uglu Prilaza JNA (Đure Deželića) i Trga maršala Tita (sl. 27).⁶³ Potonja lokacija smatrala se povoljnijom i prihvatio ju je žiri. Prijedlog je podrazumijevao uređenje pločnika i zelenih površina uz zgradu Željpoха (Ferimporta), čime bi se valorizirao taj i danas zapušteni kutak trga. Sam plastički tretman Krležina lika pripada nizu rješenja Marije Ujević koja je godinama, počevši od sredine 70-ih, opservativno nastojala u kiparskom materijalu uhvatiti neponovljivu fizičku i duhovnu pojavnost tog našeg značajnog književnika.⁶⁴ Krleža je zamišljen kako užurbano, a opet zbog svoje korplentnosti tromo, korača trgom namjeravajući prijeći cestu. Da je skulptura realizirana u tom obliku, pridružila bi se nizu zagrebačkih spomenika istaknutim piscima koji su prikazani kako šeću gradom boraveći među svojim sugrađanima, postavljeni bez postamenta, kako bi bili bliži pješacima: Kožarićev *Matoš*

⁶³ Za navedene lokacije ponuđena su rješenja koja se razlikuju po likovnoj obradi teme. Verzija namijenjena za Zrinjevac odgovara današnjem spomeniku koji se nalazi na Dubravkinom putu. Arhitekt Silađin je još godinama nakon neuspjeha realizacije spomenika na Trgu maršala Tita pokušavao aktualizirati ideju za Krležin spomenik na Zrinjevcu. U tu svrhu je prilikom osmišljavanja hrvatskog paviljona na EXPO u Hannoveru 2000. godine dao da se skulptura izlije u bronci, no konačno je postavljena na Tuškancu., iz razgovora s dipl. ing. arh. Brankom Silađinom, 5. prosinca 2007. godine

⁶⁴ IVE ŠIMAT BANOV, *Marija Ujević Galetović*, Zagreb, 2007.

28. Dora Kovačević: *Skulpture za Jarun*, prijedlog (reprodukacija iz časopisa *Čovjek i prostor*, Zagreb, 423, 1988., 12.)

29. Ratko Petrić: *PIF*, prijedlog (reprodukacija iz kataloga 30. zagrebačkog salona, 1995.)

na klupi, pa kasnije ostvareni Šenoa u Vlaškoj te Marija Jurić Zagorka u Tkalčićevoj ulici.

Nagrađeno rješenje Ivana Lesiaka za četiri metra dugačak reljef *Gradsko kupalište 1957/81*, koji je trebao pratiti horizontalno protezanje bazena na Šalati, zasigurno bi se bilo ukloplilo na predviđenu lokaciju (sl. 20 na str. 30). Reljef tematski odgovara namjeni prostora prikazujući vizuru zagrebačkog gradskog kupališta izvedenu po sjećanju autora, dakle pomalo nostalgični osrvt na izgubljenu oazu ljetnih radosti grada. Od šezdesetih godina 20. stoljeća postava reljefa u javne prostore prilično je rijetka pojava, osim u slučaju spomen-ploča, te je to trebao biti zanimljiv iskorak.

Po redefiniciji samog pojma skulpture i njene funkcije u urbanom kontekstu interesantan je rad kiparice i grafičarke Dore Kovačević koji predviđa postav triju plastičnih, ziguratnih skulptura velikih dimenzija na Jarunu, a nagrađen je 1988. godine (sl. 28). Skulpture su trebale plutati na površini jezera usidrene utezima, a služile bi kupacima kao skakaonice i veliki luft-madraci. Dakle, uz ostvarivanje vizualno neobičnog doživljaja, djelo bi posjedovalo i sasvim konkretnu upotrebnu vrijednost.

I nagrađeni rad Ratka Petrića iz sekcije *Prijedlog* 30. zagrebačkog salona 1995. godine ne čini se kao loša zamisao (sl. 29). Skulptura je zami-

šljena u obliku ruke na čijem je prstu shematski urezano nasmiješeno lice te montirana karakteristična kapica s kuglicama koja simbolizira harlekina, a nastala je po uzoru na nagradu koja se dodjeljuje na Međunarodnom festivalu kazališta lutaka s već nekoliko desetljeća dugačkom tradicijom. Trebala je biti postavljena ispred tadašnjeg sjedišta festivala, Međunarodnog centra za usluge u kulturi, kod zgrade tzv. Mamutice u Novom Zagrebu, te funkcionirati kao specifično obilježje te kulturne institucije.

***Problem odabira skulptura za realizaciju,
financiranja njihove izvedbe te određivanja konačnog broja
neposrednih realizacija sekcije Prijedlog***

Kada se govori o učinkovitosti *Prijedloga* da kvalitetne ideje dovede do materijalizacije, treba konstatirati kako je sekcija u tom pogledu imala najmanje uspjeha. Činjenica je da Salon nije mogao samostalno financirati izvođenje velikog broja projekata jer je, kao i svaka druga kulturna manifestacija, bio osuđen na dotacije više ili manje naklonjenih tijela gradske i državne uprave. Zbog toga neispunjene težnje sekcije *Prijedlog* za aktivnom i produktivnom participacijom u promjeni slike grada treba sagledati i u kontekstu nepovoljnih organizacijskih i društveno-političkih konstelacija. Neizbjježan je, međutim, zaključak kako je nerealizacijom prijedloga Salon zakazao u namjeri da postane važan čimbenik u posredovanju između umjetnika i javnih, kulturno-umjetničkih potreba grada.

Statistika je u pogledu javne skulpture nešto povoljnija u odnosu na ostale oblike urbanih intervencija, jer se čak šesnaest realizacija može barem inicijalno, ako ne i direktno, povezati sa sekcijom *Prijedlog*. Razlozi za to su mnogostruki. Prije svega, javna skulptura bila je uobičajena sastavnica uređenja javnih prostora grada te su za njeno postavljanje postojali više-manje uhodani mehanizmi u gradskim strukturama na koje se moglo urgirati. Također, osim troškova za materijal u kojem će skulptura biti izrađena, te za postament i često minimalno opremanje okoliša, javna plastika bila je i izvedbeno relativno jeftina, pogotovo u usporedbi s mnogo skupljim i zahtjevnijim projektima arhitektonsko-urbanističkih zahvata. Uz to, ne smiju se zanemariti ni psihološki, kulturološki ili sociološki argumenti koji su favorizirali izvedbu javnih skulptura nauštrb neobičnijih umjetničkih akcija ili intervencija. Javna skulptura bila je relativno siguran izbor, većinom nekontroverzan i neproblematičan, a tretirala se uglavnom kao sredstvo poljepšanja gradskih predjela, kao prigodni estetski dodatak.

Usporedba popisa na Salonu nagrađenih prijedloga za javnu skulpturu grada Zagreba s konkretnim ostvarenjima pokazuje kako priznanje ocjenjivačkog suda nije nužno garantiralo realizaciju. Upravo suprotno:

većina ostvarenih skulptura ne pripada krugu nagrađenih, što znači da su rješenja koja nisu dobila potvrdu kvalitete stručnih tijela na tadašnjim Salonima ipak pronašla način (i sredstva) za realizaciju. Izgleda, dakle, da je odluka o tome koji će rad biti ostvaren a koji ne manje ovisila o vrijednosnoj ocjeni ili uhodanim mehanizmima Salona, a više o trenutačno dostupnim sredstvima, interesu tadašnjih mjesnih zajednica ili agilnosti (i vezama) samih autora.

Zbog toga što se čini da je konačna selekcija skulptura za izvedbu bila arbitarna, vrlo je teško odrediti koje se od izvedenih skulptura u oblikovanju vizure grada Zagreba mogu izravno pripisati doprinosu sekcije *Prijedlog* i Zagrebačkog salona, a koje su samo kao zamislile prezentirane na sekciji, a nakon toga imale potpuno neovisni put do konačnog zaživljavanja u nekom gradskom prostoru.⁶⁵ Bez daljnjih istraživanja u arhivima gradskih institucija bit će nemoguće doći do jednoznačnog odgovora na to pitanje. Zasad tek u slučaju nekolicine skulptura možemo nedvojbeno konstatirati kako je veza sa sekcijom *Prijedlog* bila toliko slaba da se njihovu realizaciju može bez zadrške pripisati nekim drugim faktorima i okolnostima. Riječ je o zlosretnoj *Figuri/Kupaču pod tušem Ivana Kožarića*, *Tvrdlju Šime Vulasa* i *Sokolu Mladena Mikulina*.⁶⁶ Ostale realizirane prijedloge za javnu skulpturu

65 Iz kataloga retrospektive *Prijedloga* te kraćeg teksta Branke Hlevnjak iz 1990. godine može se deducirati što je kao rezultat sekcije ostalo prisutno u svijesti protagonista i pratitelja sekcije. U katalog retrospektive uključene su realizirane skulpture: *Sova* na Prilazu JNA (Fabijanić/Vujičić), *Matoš* Ivana Kožarića, *Stup proizvodnje* Mile Kumbatović, *Poezija prostora* Milene Lah, *Finale* Tomislava Ostoje, Petrićev *Chaplin te Naši prijatelji* Zlatka Zlatića, a Branka Hlevnjak je u tekstu *Dvadeset pet Zagrebačkih salona* u katalogu 25. zagrebačkog salona 1990. godine navela samu realizaciju Salona iz 1978. godine: *Matoša Ivana Kožarića, Chaplina Ratka Petrića, Dječaka Tomislava Ostoje i Poeziju prostora* Milene Lah. *Retrospektiva Prijedloga*, (bilj. 4), BRANKA HLEV NJAK, (bilj. 52).

66 *Figura/Kupač pod tušem* od 1999. godine nalazi se ispred zgrade INE na Aveniji Većeslava Holjevca. U sklopu 14. Salona 1979. godine kratko je bila postavljena na Zrinjevcu, a već je bila u vlasništvu INE, otkupljena je na natječaju iste te godine. (Nagrada INE: Za Kožarićevu skulpturu, u: *Večernji list*, Zagreb, 19. prosinca 1979., 11.). Kožarić je potom istu skulpturu prijavio i na sekciji *Prijedlog* 1981. godine zalažući se za smještaj ispred poslovne zgrade INE, ne misleći, naravno, na novu zgradu koja tada nije još bila u izgradnji. Godine 1998. Antun Maračić daje prijedlog da *Kupač* postane sastavni dio novoobnovljene fontane ispred Doma hrvatskih likovnih umjetnika, prijedlog što ga je podržao velik broj zagrebačkih kulturnih radnika, no INA je iduće godine odlučila skulpturu trajno prezentirati na velikoj zelenoj površini ispred svoje zgrade (SPOMENKA NIKITOVIĆ, Skulptura završila na livadi umjesto u Planićevoj fontani, u: *Večernji list*, Zagreb, 2. prosinca 1999., 23.). Za *Tvrdalj* Šime Vulasa na Opatovini sekcija *Prijedlog* se također može smatrati samo mjestom prvog pojavljivanja ideje autora za smještaj te plastike u gradskom prostoru, ali nikako glavnim čimbenikom u njenoj mnogo kasnijoj realizaciji. Iako je Vulas na toj lokaciji zamislio i prijavio svoju skulpturu na *Prijedlog* već 1981. godine, ona je tek 1994. godine tamo i postavljena. Skulpturu *Sokol* na Maksimirskoj mogili Mladena Mikulina ne možemo ubrojiti među ostvarenja sekcije jer je u trenutku prezentiranja gipsanog modela skulpture

zasad možemo smatrati ostvarenjima sekcije sve dok daljnja istraživanja (možda) ne dokažu suprotno.

KATALOG REALIZIRANIH JAVNIH SKULPTURA

Redoslijed katalogiziranih skulptura određen je godinom prijave rada na sekciji *Prijedlog Zagrebačkog salona*, a ne godinom realizacije skulpture na prostoru grada koja je uz ostale podatke istaknuta u kataloškoj jedinici.

IVAN KOŽARIĆ

Prizemljeno sunce

IZVORNI SMJEŠTAJ: križanje Prilaza JNA (Prilaza Đure Deželića) i Fran-kopanske ulice

DATACIJA: izrada i postav 1971.

MATERIJAL: fiberglas, pozlaćeno

DIMENZIJE: promjer 208 cm

NAPOMENA: prijedlog za skulpturu predstavljen je i realiziran na 6. zagrebačkom salonu, 1971.

30. Ivan Kožarić: *Prizemljeno sunce*, prijedlog (reprodukacija iz kataloga 6. zagrebačkog salona, 1971.)

Skulptura *Prizemljeno sunce* bila je izrađena od fiberglasa, a prema zamisli autora Ivana Kožarića trebala je mijenjati fizičko obliće u odnosu na ritam izmjene godišnjih doba.⁶⁷ Geometrijski savršen oblik kugle predstavlja metaforički bogatu zamisao Sunca koje se trajno prizemljilo na javnoj površini, a zlatna boja blještavošću i intenzitetom trebala je sugerirati osobine i narav tog nebeskog tijela. Skulpturu se istovremeno može shvatiti kao figurativnu i apstraktну, jednostavnu za razumijevanje i bremenitu simboličkim značenjima. Svojom začudnom pojavnosću na jednom od najužurbanijih prometnih križanja grada izazivala je na reakciju građane koji su se na različite načine odazvali njenom prešutnom pozivu, a dio čudnovatih događanja oko skulpture zabilježen je i na filmskoj traci.⁶⁸

na *Prijedlogu* 1993. godine cijeli projekt obnove humka na Maksimiru već bio započet i postavljanje skulpture dogovoren. O tome opširnije vidi bilj. 56.

⁶⁷ Skulptura je trebala tijekom godine biti izvedena u poliranom metalu, a preko ljeta u bijelom fiberglasu iz, kako se navodi u objašnjenju, psiholoških razloga. *6. zagrebački salon: prijedlog*, katalog izložbe, Zagreb, 1971.

⁶⁸ Ivan Ladislav Galeta snimio je dokumentarni film bilježeci reakcije prolaznika na skulpturu. JEŠA DENEGRi, *Ivan Kožarić*, Sisak, 2006.

Bila je to ujedno i prva nespomenička plastika na užem području grada Zagreba,⁶⁹ pravi *novum* za njegove stanovnike, ali i kreatore oficijelne kulturne politike koja je, doduše, zbog kratkog vremena postava na navedenoj lokaciji, više poprimila karakter provokacije ili urbane intervencije negoli javne skulpture. *Sunce* je, međutim, ostalo u dugom sjećanju javnosti te je prilikom priprema grada za proslavu 900-godišnjice zagrebačke nadbiskupije odlučeno izvesti inačicu originalne skulpture u pozlaćenoj bronci koja je smještena na novu, jednako frekventnu lokaciju Bogovićeve ulice.⁷⁰ U planu je povratak *Sunca* u doglednoj budućnosti na Trg maršala Tita u sklopu prenamjene bivše zgrade Ferimporta u novo sjedište Muzičke akademije, no ne na posve identičnu lokaciju.⁷¹

IVAN KOŽARIĆ
Antun Gustav Matoš

SMJEŠTAJ: Strossmayerovo šetalište

DATACIJA: maketa 1973./74.; odljev i postav 1978., Umjetnička ljevaonica LIKUM-a

MATERIJAL: aluminij

DIMENZIJE: v. 130 cm

SIGNATURA: KOŽARIĆ 74-78, urezano na bočnoj strani klupe

NAPOMENA: prijedlog skulpture je prezentiran i dobio izvedbenu nagradu na 13. zagrebačkom salonu, 1978.

31. Ivan Kožarić: *Antun Gustav Matoš*, Strossmayerovo šetalište (foto: L. Butković)

⁶⁹ Do tada slobodne kiparske teme probijale su se u javni prostor Zagreba uglavnom preko fontana (primjerice Meštrovićev *Zdenac života* ili Roksandićev *Čovjek sa zmijom*), a prva prava akcija oplemenjivanja grada umjetničkim djelima nespomeničkog karaktera organizirana je na Zagrebačkom velesajmu gdje je 1960. godine između paviljona postavljeno niz djela poznatih hrvatskih kipara (Vojin Bakić, Belizar Bahorić, Dušan Džamonja, Neda Ivančević, Ivan Kožarić, Branko Ružić, Stipe Sikirica, Šime Vulas i drugi) od kojih se neka još uvijek tamo nalaze. BRANKA HLEVNIJAK, Kip kao urbani inventar, u: *Skulptura na otvorenom, zbornik radova simpozija u Klanjecu 21.–23. svibnja 2003.*, Analji Galerije Antuna Augustinića, Klanjec 2006., 57.–63., 60.

⁷⁰ Replika *Prizemljenog sunca* postavljena je 12. studenog 1994. godine. IVICA ŽUPAN, (bilj. 19), 95. Niti ova varijanta nije u potpunosti izbjegla iživljavanju građana te ostaje jedna od najčešće vandaliziranih zagrebačkih javnih skulptura.

⁷¹ Prema prvonagrađenom radu arhitekta Milana Šosterića na natječaju za izradu idejnog arhitektonsko-urbanističkog rješenja nove Muzičke akademije iz 2004. godine predviđa se preuređenje prostora ispred zgrade u slobodnu opločenu površinu s objektima – simboličkim naglascima koji evociraju likovni kontekst doba nastanka Fabrisove zgrade Željpoha, među kojima i *Prizemljeno sunce* Ivana Kožarića. Iz teksta objašnjenja natječajnog rada objavljenog na službenim internetskim stranicama Društva arhitekata Hrvatske, <http://d-a-z.hr/ostalo/natjecaji/zagreb-muzicka_akademija.htm>

Spomenik književniku Antunu Gustavu Matošu ponajviše je obilježio peto izdanje sekcije *Prijedlog* na 13. zagrebačkom salonu 1978. godine kao njegova najneposrednija i najpoznatija realizacija. Nakon uručenja izvedbene nagrade uslijedilo je odlijevanje Matoševa spomenika te je svečano otkriven u studenom iste godine na promenadi Gornjeg grada.⁷²

Arhitekt Branko Silađin pažljivo je smjestio Kožarićevu skulpturu u niz odmorišnih klupica uz drvoređ šetališta kako bi se što bolje uklopila u zatečenu prostornu situaciju. Takvi precizni zahvati bili su nužni za ostvarenje osnovne intencije autora da kreira spomenik koji ne robuje konvencijama i tradiciji.⁷³ Upotreboom modernog materijala (aluminija), postavljanjem Matoša na klupu sličnu ostalima u nizu te odricanjem od postamenta kao simboličke barijere između umjetničkog djela i okolnog prostora, Kožarić je svjesno prkosio ustaljenim pravilima za oblikovanje spomeničke plastike. Spomenik je spuštanjem s postamenta na realno tlo šetališta grada izgubio auru svečanosti i nedodirljivosti, ali ostvario intimniju vezu s publikom. Svečani natpis, koji obično biva uklesan na postamentu honorirajući zaslužnu ličnost, zamijenjen je nenametljivim rješenjem: pločom utisnutom u zid nasuprot spomeniku na kojem je zabilježena jedna Matoševa misao.⁷⁴

Književnik je prikazan kako se odmara gledajući svoj grad, lagodno se oslonivši uz naslon klupe. Sam prikaz Matoša riješen je sumarnim oblikovanjem volumena bez nepotrebног detaljiranja: jednostavni stijenjeni valjak torza, kugla glave te pomalo nonšalantno prekrižene noge uglatih bridova povezani su u koherentnu cjelinu. Premda bi se moglo diskutirati o likovnoj kvaliteti djela koje je u izvedbi zadržalo možda malo previše od karaktera skice, nabačene ideje, ipak je nepobitna činjenica da je Kožarićevim *Matošem* Zagreb postao bogatiji za jedno spomeničko rješenje koje dobro funkcionira u svojem okruženju i koje je postalo nezaobilaznim dijelom vizure i identiteta grada.

⁷² Svečano otkrivanje skulpture upriličeno je 23. studenog 1978. godine. JOSIP ŠKUNCA, Spomenici: *Matoš na klupi*, u: *Vjesnik*, Zagreb, 23. studenog 1978., 7.

⁷³ Nekonvencionalnost tog spomenika djelomično je rezultat i protesta autora protiv uobičajenih protokola narudžbe umjetničkih djela za postav u javnom prostoru grada. Naime, umanjeni model spomenika Matošu Ivan Kožarić je izradio 1973. godine, znajući da neće participirati na službenom natječaju koji je za taj važan spomenik bio raspisan u to vrijeme. Okolnosti nastajanja ideje za taj spomenik Kožarić se ovako prisjeća: *Nastao je iz prosyjeda i bijesa kad sam u ovom našem kiparskom dvorištu u Medulićevoj ulici čuo da je raspisan natječaj za spomenik, da su pozvani svi uobičajeni kipari koje se uvijek u takvim prigodama zvalo, ali mene, naravno, nije bilo među njima.* IVICA ŽUPAN, (bilj. 19), 32.

⁷⁴ Tekst ploče glasi: IDITE NOĆU NA GRIĆ I KAO IZ MISTERIJSKOG FONOGRADA ĆUT ĆETE POUKU TOGA GRADA, TE ZEMLJE, TOG NARODA... / A. G. MATOŠ (1873 – 1914) / 13. ZAGREBAČKI SALON 1978.

NIKOLA KOYDL

Skulptura-fontana

SMJEŠTAJ: Meštrovićev trg, Zapruđe

DATACIJA: model 1976.; postav 1981., Ljevaonica umjetnina ALU Zagreb

MATERIJAL: skulptura – bronca; postament – granit

DIMENZIJE: skulptura 83 x 114 x 83 cm; postament 79 x 125 x 109 cm

SIGNATURA: nema

NAPOMENA: prijedlog skulpture je prezentiran i zavrijedio preporuku za izvedbu na 13. zagrebačkom salonu, 1978.

32. Nikola Koydl: *Skulptura-fontana*, Meštrovićev trg, Zapruđe (foto: L. Butković)

Koydl je na sekciji *Prijedlog* ponudio detaljan fotografski prikaz modela skulpture, kao i fotomontažu mogućeg rješenja postava. Prilikom realizacije kompozicija je ostala bez prvotno zamišljene funkcije fontane, čineći samo skulpturalni dodatak glavnom trgu novozagrebačkog Zapruđa.⁷⁵

Skulptura je ostvarena kao polegnuti volumen ovalnog oblika. S prednje strane protežu se dva udubljenja, kao plitki bazeni, u kojima se, kad već nije mogla biti realizirana fontana, barem skuplja kišnica. Uglaćana brončana površina razlomljena je u plohe oštih bridova zbog čega skulptura djeluje kao produkt sklapanja i slaganja elemenata, pažljivog komponiranja, kao pomalo akademizirana apstrakcija artificijelnog, ‘mašinskog’ karaktera. Možda je nepredvidiva i podatna narav prirodnog elementa vode trebala donekle ublažiti njene krute obrise i hladan, rezerviran dojam. Iako je djelo apstraktnog karaktera, stanovnici kvarta su joj nadjenuli popularno ime *Školjka*, a pod tim nazivom ušla je i u najnoviji vodič javne skulpture grada Zagreba.

Nikola Koydl poznat je primarno po svom slikarskom radu, naročito pejzažima koji balansiraju na uskoj granici između figuracije i apstrakcije. Tek je u razdoblju kad je nastala i ta skulptura bio je zaokupljen kiparskim problemima ostvarujući čitav niz malih plastika koje karakterom više

⁷⁵ Koydlova skulptura čini sastavni dio cijelovitog plastičko-urbanističkog oblikovanja glavnog trga Zapruđa koji je zamišljen kao ugodan i sadržajno raznovrstan centar novog naselja. Upotpunjen je s još nekoliko umjetničkih intervencija: *Fontanom s tučkom* kipara Ante Orlića iz 1972. godine, još jednom fontanom iz iste godine (Dragutin Kiš i Petar Vovk) te kasnije postavljenim Spomenikom hrvatskim braniteljima Miroslava Šuteja (2000.). *Spomenici i fontane u gradu Zagrebu: vodič*, (bilj. 24), 135., 332., 333.

naginju vježbama u oblikovanju nego punopravnim kiparskim djelima.⁷⁶ *Skulptura-fontana* jedini je autorov izlet u problematiku javne skulpture jer dalje u tom smjeru nije razvijao svoje afinitete.

MILA KUMBATOVIC

Stup proizvodnje

SMJEŠTAJ: Av. Dubrovnik 15, ispred južnog ulaza u Zagrebački velesajam

DATACIJA: maketa 1975.; izrada 1977.; postav 1978.

MATERIJAL: skulptura – čelik; postament – beton

DIMENZIJE: skulptura – v. 270 cm

SIGNATURA: IZVOĐAČI: M. KUMBATOVIC, M. BRODARAC, D. M. HOČEVAR, ŽELJEZARA SISAK 1977., urezano na osmerostranom metalnom postolju

NAPOMENA: prijedlog skulpture je prezentiran na 13. zagrebačkom salonu, 1978.

33. Mila Kumbatović: *Stup proizvodnje*, Zagrebački velesajam (foto: L. Butković)

Mila Kumbatović svoje je zamisli za javne skulpture nekoliko puta prezentirala na sekciji *Prijedlog*, a *Stup proizvodnje*, koji je bio prijavljen na najuspješnijem izdanju sekcije iz 1978. godine, realiziran je već iste godine.⁷⁷

Skulptura je građena od ravnih i polukružnih segmenata međusobno zavarenih željeznih i čeličnih cijevi koje u vertikalnom nizanju ostvaruju konačnu konstrukciju nalik totemu ili idolu tehnološkog doba. Kompozicija je zrcalno simetrična pa time i savršeno uravnotežena. Autorica se u izradi djela poslužila otpadnim industrijskim materijalom koji je umjetničkom obradom poprimio novi život i priveo se novoj funkciji. Prema tome, skulptura predstavlja svojevrsni *objet trouvé*, u smislu re-

⁷⁶ GRGO GAMULIN, *Nikola Koydl*, Zagreb, 1989., 78.–80.

⁷⁷ U dostupnoj literaturi o Mili Kumbatović, pa i najnovijoj monografiji umjetnice iz 2003. godine, redovito se spominje da je skulptura postavljena 1977. godine, što nije moguće jer onda ne bi bilo razloga za njeno prijavljivanje na sekciju *Prijedlog* 1978. godine. Ovdje prihvaćena godina postavljanja skulpture (1978.) preuzeta je iz kataloga retrospektive *Prijedloga* iz 1988. godine. *Retrospektiva Prijedloga*, (bilj. 4), 25.

cikliranja nusprodukata suvremene civilizacije u umjetničke svrhe.

Svojim specifičnim likovnim oblikovanjem i simboličkim konotacijama *Stup proizvodnje* trebao je automatski upućivati na sadržaj, funkciju i značaj gospodarsko-izložbenog kompleksa ispred kojeg se nalazi. No, mora se priznati da danas, sa širokom i bučnom Avenijom Dubrovnik te parkiralištem ispred južnog ulaza u Velesajam, skulptura ne dolazi do izražaja koliko bi trebala jer se svojom elegancijom i relativno malim dimenzijama ne može uspješno nametnuti zadanoj lokaciji.

Mila Kumbatović, po obrazovanju slikarica, tek se 1970-ih počela aktivno baviti kiparstvom inicijalno se zainteresiravši za to područje na likovnim kolonijama u organizaciji Željezare Sisak.⁷⁸ Svoje *industrijske skulpture*, kako ih je sama nazvala,⁷⁹ ostvarivala je u suradnji s tvorničkim radnicima uvijek im pridajući zasluge za njihovu asistenciju pri realizaciji njenih zamisli, kao što je vidljivo i na primjeru te skulpture: *Stup proizvodnje* bio je izведен u pogonima Željezare Sisak uz svesrdnu pomoć varioca, inženjera i tehologa tvornice čija su imena također urezana u postament skulpture.

34. Mila Kumbatović: *Stup proizvodnje*, Zagrebački velesajam (foto: L. Butković)

⁷⁸ Kako kaže Ivanka Reberski, oduševljenje je umjetnicu zahvatilo kada je prvi put ušla u goleme hale Željezare Sisak 1975. godine, nakon čega se uporno vraćala u tu tvornicu, uspostavivši plodonosne kontakte i s drugim proizvodnim poduzećima: Tvornicom parnih kotlova na Žitnjaku ili Tvornicom tekstilnih strojeva također u Zagrebu. IVANKA REBERSKI, *Mila Kumbatović i njeno razabiranje svijeta*, Zagreb, 2003., 21.–22.

⁷⁹ Što za nju predstavlja industrijska skulptura autorica je izrazila svojim riječima u predgovoru pariške izložbe 1979. godine: *Ta skulptura potekla je iz bogatstva forme stroja, iz raznolikosti njegovih elemenata koji su zbog svoje funkcije postigli izvanredan oblik a upotrebo visoki sjaj. Izdvojeni iz stroja i uključeni u novu konstrukciju, oni iz svijeta proizvodnje ulaze u svijet vizuelnog i postaju prava svečanost za oko. Njihova forma, ranije diktirana funkcijom, sad govori kao čista forma u zakonima vertikalna, horizontalna, volumena i prostora.* Tekst je reproducirao u: *Mila Kumbatović, industrijska skulptura*, katalog izložbe, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 1980.

MILENA LAH

Poezija prostora/Stepenice

SMJEŠTAJ: Maksimirski perivoj, jugoistočni dio petog jezera

DATACIJA: izrada i postav 1980./81.

MATERIJAL: bijeli mramor

DIMENZIJE: 200 x 110 x 110 cm
(3 bloka)

SIGNATURA: nema

NAPOMENA: prijedlog za skulpturu prezentiran je i zavrijedio preporuku za izvedbu na 13. zagrebačkom salonu, 1978.

Inspiraciju za *Poeziju prostora/Stepenice* Milena Lah dobila je za vrijeme boravka na kiparskom simpoziju u Mauthausenu (Austrija) 1974. gdje je, vidjevši tzv. 'stepenice smrti' u koncentracijskom logoru, osmisnila projekt za javnu plastiku u tom gradu s tim motivom.⁸⁰ Četiri godine kasnije ideja se iskristalizirala na Salonu izgubivši početne mučne konotacije. Iako je skulptura prvotno zamišljena za smještaj u parku u Zapruđu, koначnu lokaciju odredilo je to što je realizaciju projekta preuzeo Centar za kulturu i informacije općine Maksimir.⁸¹

Dva vertikalna i jedan polegnuti mramorni blok, položeni tik uz obalu jezera i malo uređeno odmorište, tvore jedinstvenu kompoziciju u obliku stepenica koje ništa ne spajaju i nikamo ne vode. Posjetilac

35. i 36. Milena Lah: *Poezija prostora/Stepenice*, Maksimir (foto: L. Butković)

⁸⁰ Milena Lah: skulpture iz 1973.-84., katalog izložbe, predgovor: Ljerka Mifka, Galerija Spektar, Zagreb, 1985.

⁸¹ Administrativna priprema projekta trajala je više od dvije godine, a zbog financijskih poteškoća (naglo rastuće inflacije) od inicijalno planiranih pet mramornih blokova osigurana su samo tri. Kamen je nabavljen iz kamenoloma Beli Venčac kod Arandelovca i dopremljen u park 30. svibnja 1980. godine. Izvedba skulpture protegnula se na sljedećih osam mjeseci. DURDA MILER, Poetične stepenice u Maksimиру, u: *Vjesnik*, Zagreb, 10. lipnja 1980., 12.

parka obilazeći jezero ima priliku vidjeti skulpture iz raznih vizura, a naročito je dojmljivo kako bjelina visoko poliranog mramora kontrastira s okolnom vegetacijom i odražava se u tamnoj vodi. Tri masivne forme klesane su u blagim zaobljenjima i obogaćene plitkim linearnim usjecima valovitog kretanja koji podsjećaju na namreškanu površinu jezera i travom obrasle obale. Ukrlesani nogostupi posjeduju nejednaki ritam gibanja: ubrzani i sinkopirani kod uspravnih blokova, a sporiji, smireniji kod horizontalnog.

Naslov djela sugerira namjeru Milene Lah: postići poetski preobražaj okoline umjetničkim djelom te kreirati prostor za odmor i kontemplaciju, mjesto okupljanja šetača. Mogućnost što potpunijeg oživotvorenja tog specifičnog programa autorica je vidjela u izvedbi skulpture na samoj lokaciji, radeći neprekidno u prirodi, u svim godišnjim dobima i meteorološkim prilikama, prihvativši se dosad najzahtjevnijeg kiparskog zadatka u svojoj karijeri.⁸²

TOMISLAV OSTOJA

Dječak

SMJEŠTAJ: Park Grič

DATACIJA: odljev i postav 1979., Umjetnička ljevaonica LIKUM-a

MATERIJAL: skulptura – bronca; postament – okrugli plato od granitnih kocaka

DIMENZIJE: 70 x 110 x 60 cm

SIGNATURA: nema

NAPOMENA: prijedlog skulpture predstavljen je na 13. zagrebačkom salonu, 1978.

37. Tomislav Ostoja: *Dječak*, Park Grič (foto: L. Butković)

82 O iskustvu rada na toj skulpturi autorica je napisala: *Bilo je iscrpljujuće u nerazumijevanju. U svemu preko 8 i više mjeseci rada sa svim porukama prostora i vremena, sama sa tri gromade i ljudima. Bila je to misija stvaralačkog rada, edukacije i beskrajnog strpljenja. I taj vječiti zaštoto, kako, zbog čega nije se mogao podijeliti s nikim jer sam bila sama. Nepoznavanje rada, nepoznavanje mašina, nepoznavanje osmišljenja, nepoznavanje estetike bile su konstante u pitanjima. Ali bilo je i radosci prepoznavanja, poštovanja, videnja i čekanja da se to realizira.* MILENA LAH, *Moja raskršća – autobiografski zapis*, u: MAJA VETRIH, *Milena Lah*, Zagreb, 1991., 153.–154.

Prijedlog skulpture *Dječak* na Zagrebačkom salonu 1978. godine Tomislav Ostoja ilustrirao je fotomontažom na kojoj je prikazan veseli, punašni dječak kako se ljudi na tronošcu u idiličnom ambijentu mirnog parka Griča. Skulpturu je neposredno nakon prezentacije na sekciji *Prijedlog* otkupio SIZ za kulturu općine Centar preuzevši i zadaču njenog postavljanja na predloženoj lokaciji.⁸³

Tijekom provođenja projekta došlo je, međutim, do bitnih izmjena originalne kompozicije: dječak više ne sjedi na tronošcu već je položen na kružni podij od granitnih kocki, čime je promijenjeno i moguće tumačenje radnje. Dječak se sada zabavlja igrajući se na podu, široko je ispružio bucmaste ruke i noge zbog čega mu se podignula majica otkrivajući zaobljeni trbušić. Nemarno podšišane kose, zaigranog, pomalo fakinskog izraza lica, zaokupljen je svojim radosnim trenutkom. Skulptura je u oblikovnom smislu izrazito realistička: autor je vodio računa o specifičnim proporcijama dječjeg tijela, odjeći, izrazu lica i svim ostalim detaljima potrebnima za dočaranje jedne tako intimne situacije. Skulptura bi više došla do izražaja da je bio uključen i tronožac: bila bi viša što bi olakšavalo sagledavanje same plastike i njenih likovnih kvaliteta, a i pokreti dječaka imali bi logičnije objašnjenje, iako i u toj varijanti posjeduje nedvojbene kvalitete te svojom skromnom pojavom oplemenjuje taj dio gradskog zelenila namijenjenog prvenstveno djeci.⁸⁴

Skulptura je napravljena u razdoblju kad je Tomislav Ostoja bio zaokupljen izradom opsežnog ciklusa plastika koje se kreću oko teme ljeta, morskih radosti, opuštanja i razbibrige. *Dječak* se oblikovnim karakteristikama, temom i atmosferom potpuno uklapa u taj ciklus, premda nije bio prezentiran na prvoj opsežnijoj izložbi tog dijela Ostojinog opusa.⁸⁵ Veoma slična skulptura, koja je i nazvana *Dječak II*, postala je dio javnog prostora grada Čakovca 1980. godine.⁸⁶

⁸³ J.Z.N., Kad će »Dječak« na Grič?, u: *Vjesnik*, Zagreb, 7. lipnja 1979.

⁸⁴ Izgleda da je odluka o promjeni koncepcije donesena netom prije realizacije prijedloga jer je u lipnju 1979. godine još uvijek planirano postavljanje dječaka na tronožac, kako je ilustrirano na fotografiji Marije Braut uz novinski članak u *Vjesniku*, J.Z.N. (bilj. 83).

⁸⁵ *Tomislav Ostoja: ciklus Ljeto*, katalog izložbe, predgovor: Marina Baričević, Umjetnički paviljon, Zagreb, 1984.

⁸⁶ STANKO ŠPOLJARIĆ, *Tomislav Ostoja*, Zagreb, 2002.

RATKO PETRIĆ

Charlie Chaplin

IZVORNI SMJEŠTAJ: ispred bivšeg kina Kinoteka, Kordunska 1, do studenog 2007.

SADAŠNJI SMJEŠTAJ: ispred sjedišta Hrvatskog filmskog saveza i Kina Tuškanac, Tuškanac 1, od siječnja 2008.

DATACIJA: model 1978.; odljev i postav 1983., Ljevaonica umjetnina ALU Zagreb

MATERIJAL: skulptura – bronca; postament – kamen

DIMENZIJE: v. 172 cm (bez postamenta)

SIGNATURA: PETRIĆ 83, urezano sa stražnje strane lijeve noge lika

NAPOMENA: prijedlog za skulpturu prezentiran je na 13. zagrebačkom salonu, 1978.

38. Ratko Petrić: *Charlie Chaplin*, ispred Kinoteke, Kordunska 1 (foto: L. Butković)

Spomenik Charliju Chaplinu kipar Ratko Petrić osmislio je nedugo nakon glumčeve smrti prijavivši verziju skulpture u poliesteru u prirodnoj veličini na sekciju *Prijedlog* 1978. godine, imajući otpočetka na umu smještaj ispred Kinoteke.⁸⁷

Brončana skulptura Chaplina stajala je uz ulaz u bivše kino paralelno s linijom ostakljenog pročelja smještena na niski kameni postament. Spomenik se tako otvarao promatraču samo s prednje i bočnih strana, što je odgovaralo naravi skulpture zamišljene prvenstveno za frontalni pogled: tijelo lika toliko je mršavo i slabašno da je skulptura gledana iz profila vrlo stanjena. Chaplin je prikazan u širokom raskoraku, desnú ruku stavio je u džep, a u lijevoj je držao štap zakriviljenog držača, neizostavni rezvizit legendarnog skitnice. Ostali prepoznatljivi elementi također su tu: pohabano i u nogavicama predugačko, a u prsluku preusko odijelo izgužvanih rukava te niski šešir kružnog oboda. Neproporcionalno velike cipele koje su postale simbol simpatičnog latalice još više potenciraju

⁸⁷ Skulptura je svečano otkrivena početkom prosinca 1983. godine. Govor na otvorenju držao je filmski i kazališni redatelj Fadil Hadžić. FADIL HADŽIĆ, Spomenik kralju smijeha, u: *Vjesnik*, Zagreb, 11. prosinca 1983., 12.

39. Ratko Petrić: *Charlie Chaplin*, ispred Kina Tuškanac, Tuškanac 1 (foto: L. Butković)

ionako komičan dojam njegove pojave. Brončani odljev se u odnosu na verziju u poliesteru najviše razlikuje u Chaplinovom licu: Petrić je prvo više karikirao lik udubivši mu obraze, istaknuvši brkove i podarivši mu općenito neveseli izraz, dok je izvedena skulptura više poštovala stvarni izgled ličnosti.

Spomenik Charliju Chaplinu predstavlja neobičnu ideju jedinstvenu za zagrebačku javnu skulpturu, a ispred Kinoteke je taj ekscentrični spomenik pronašao svoje prirodno mjesto. Kada je kultno kino prestalo s radom, logično je bilo da se i spomenik Chaplinu, koji je služio prvenstveno kao obilježje i simbol same institucije, premjesti, te je u siječnju 2008. godine postavljen ispred kina Tuškanac u čijoj je zgradi i sjedište Hrvatskog filmskog saveza.

STJEPAN GRAČAN

Velika žaba

SMJEŠTAJ: Dječji vrtić Bajka, Zorkovačka 8, dvorište

DATACIJA: odljev i postav 1983., Umjetnička ljevaonica LIKUM-a

MATERIJAL: bronca

SIGNATURA: GRAČAN 83, urezano s lijeve bočne strane skulpture

NAPOMENA: prijedlog skulpture prezentiran je na 15. zagrebačkom salonu, 1980.

40. Stjepan Gračan: *Velika žaba*, Dječji vrtić Bajka, Zorkovačka 8 (foto: L. Butković)

Kao sve skulpture koje se nalaze u polujavnim prostorima, bilo da je riječ o školama, bankama, zgradama gradske ili državne uprave, i *Velika žaba* Stjepana Gračana relativno je nedostupna jer je za bliži

kontakt potrebno ishoditi dopuštenje odgovorne osobe, u ovom slučaju zaposlenika dječjeg vrtića.

Skulptura počiva na cilindričnoj bazi s kojom je zajedno odlivena. Skromnih je dimenzija, visine manje od jednog metra, što u potpunosti odgovara njenim malim korisnicima koji se svakodnevno s njom igraju, zbog čega je zadobila priličan broj manjih ureza i poprimila visokougljenični, sjajni izgled. Skulptura je također tematski i oblikovno uskladena s karakterom ustanove: kipar je prikazao životinju koja je djeci poznata i zanimljiva, a i modelirao ju je tako da se dopadne najmlađima: krupnije je konstitucije, dobrohotnog pogleda izbuljenih očiju i širokog osmijeha.⁸⁸

Za autora skulpture Stjepana Gračana *Velika žaba* je samo manji doprinos javnoj skulpturi grada Zagreba jer je u svojoj karijeri imao prilike izvesti i mnogo zapaženije spomenike.⁸⁹ Njegovo sudjelovanje na sekciji *Prijedlog* bilo je kratkotrajno, ograničeno samo na tu, 1980. godinu. Međutim, treba spomenuti da je Gračan predsjedao Organizacionim odborom Zagrebačkog salona 1978. godine, te je tako posredno participirao u realizaciji najplodonosnijeg izdanja sekcije *Prijedlog*.

ZLATKO ZLATIĆ

***Naši prijatelji* (*Psići – naši prijatelji*)**

SMJEŠTAJ: Dječji vrtić Vrapče, Gorjanskoga 7, dvorište

DATACIJA: postav 1981.

MATERIJAL: kamen

SIGNATURA: nema

NAPOMENA: prijedlog skulpture prezentiran je na 16. zagrebačkom salonu, 1981.

41. Zlatko Zlatić: *Naši prijatelji*, Dječji vrtić Vrapče, Gorjanskoga 7 (foto: L. Butković)

Skulpturalnu grupu *Naši prijatelji* autor Zlatko Zlatić predložio je za izvedbu u dvorištu tadašnjeg Dječjeg centra Vrapče na sekciji *Prijedlog*

⁸⁸ Istoj tematiki autor se vratio desetljeće kasnije oblikujući svoj *Žabinjak* 1994., grupnu kompoziciju koja je, u nešto reduciranim broju, postavljena na Aleju skulptura na Savskom nasipu 2000.

⁸⁹ Kao mladi autor, pobijedio je na natječaju za spomenik Vladimиру Nazoru koji je 1972. godine postavljen na Tuškanцу, a kasnije su uslijedila i druga ostvarenja: poprsje Augusta Cesarca u Tkalcicevoj ulici (1979.), spomenik Mariji Jurić Zagorki na istoj lokaciji (1991.), bista Davida Schwarza, Park skulptura Tehničkog muzeja (2001.), a najnoviji mu je rad *Kumica Barica* smješten na tržnici Dolac 2006. godine. *Spomenici i fontane u gradu Zagrebu: vodič*, (bilj. 24), 37., 200., 243., 244., 276.

42. Zlatko Zlatić: *Naši prijatelji*, (foto: L. Butković)

1981. godine. Kipar je tada detaljnim crtežom predocio potencijalni razmještaj figuralnih jedinica na parkovnoj površini vrtića, a skupina je na kraju postavljena uz ponešto drugačiji raspored pojedinih skulptura te zamjetne diferencije u samoj likovnoj obradi teme.

U tvrdom kamenu Zlatko Zlatić je oblikovao grupu pasa koju čine par odraslih primjeraka (mogli bismo reći roditelja) i pet štenadi. Oni se percipiraju kao jedinstvena kompozicijska cjelina koju je autor ostvario repeticijom stiliziranog formalnog rješenja jedinke: oble, pune glavice i kratki, oštrobridni repiči adirani su na polulučni, gljivasto zaključeni trup. Skulpture su građene od preciznih, uglačanih ploha koje unatoč hladnoći materijala zadržavaju mnogo živosti, topline i bliskosti.

Skulpture djeci stoe na raspolaganju za slobodno korištenje te funkcioniраju više kao sprava za igranje nego umjetničko djelo, a to je i bila intencija autora. S Dječjim centrom Vrapče, kraj kojeg je živio većinu svoga života, kipar je bio povezan dugogodišnjom suradnjom na umjetničkoj edukaciji djece. Prema tome, vrlo je dobro poznavao prostor za koji radi javnu skulpturu te potrebe vrtića kao ustanove, što je zasigurno pridonijelo odličnom funkcioniranju ostvarenja.

Skulptura *Naši prijatelji* obilježila je početak intenzivnog rada Zlatka Zlatića na oblikovanju stiliziranih životinja koje često naginju apstraktnom tretmanu forme stvorivši do sredine 90-ih čitav bestijarij domaćih, ali i egzotičnih vrsta.⁹⁰

⁹⁰ Zlatko Zlatić, katalog izložbe, predgovor: Tugomir Lukšić, Josip Depolo, MGC Mimara, Zagreb, 1996.

STANKO JANČIĆ

Majka i dijete

SMJEŠTAJ: Dječji vrtić Zvončić, Voltino 48, dvorište

DATACIJA: model 1984.; odljev i postav 1985., Ljevaonica umjetnina ALU Zagreb

MATERIJAL: skulptura – bronca; postament – beton

DIMENZIJE: skulptura – v. 120 cm; postament – v. 40 cm

SIGNATURA: nema

NAPOMENA: prijedlog skulpture prezentiran je na 19. zagrebačkom salonu, 1984.

Skulptura Stanka Jančića tretira odnos majke i djeteta, posebice temu odgoja, tj. prenošenja znanja, iskustva i moralnih vrlina kao jedne od glavnih dužnosti roditeljstva. Djelo prikazuje upravo taj sveti čin: majka jednom rukom pridržava i sebi primiče dječaka koji stoji uz nju te zajedno gledaju u rastvorene stranice knjige na kojoj su trebale biti ispisane riječi *Istina, Dobrota i Ljepota* (što, međutim, nije ostvareno u brončanoj verziji). Skulpturu karakterizira vrlo uravnoteženo vođenje ondulirajućih brušenih i poliranih ploha koje u jedinstvenom ritmičkom pokretu obgrluju tijela obaju protagonistu čvrsto ih povezujući u nedjeljivu cjelinu. Ostvarena je vrlo složena kompozicija koja ni iz jednog kuta ne gubi na snazi i domišljenosti izraza. Riječ je, dakle, o kvalitetnoj skulpturi koja je tematikom primjerenata takvom tipu ustanove, no, kako je prilično stilizirana i apstrahirana, pokazala se previše rafiniranom i zahtjevnom za predškolski uzrast. Djeca, doduše, intenzivno komuniciraju s njom, penjući se ‘majci’ na koljena ili oko vrata, no ne znaju odgovoriti na pitanje što je skulpturom prikazano.

43. i 44. Stanko Jančić: *Majka i dijete*, Dječji vrtić Zvončić, Voltino 48 (foto: L. Butković)

Stanko Jančić je u svom opusu imao možda prikladniju redakciju iste teme: jednu realističnije koncipiranu skulpturu iz 1982. godine.⁹¹ Skulptura *Majka i dijete*, kakva je na kraju postavljena na igralište dječjeg vrtića, najviše se približila poznatom ciklusu malih plastika pod nazivom *Eskalatori* koji Jančića zaokuplja 1979./80. godine, a karakterističan je po analitičkom istraživanju forme te gotovo opsesivnom interesu za prikaz ljudskog tijela u pokretu.⁹²

TOMISLAV OSTOJA

Finale

SMJEŠTAJ: Športski park Mladost, Järunska 5

DATACIJA: model 1983.; odljev i postav 1987., Umjetnička ljevaonica LIKUM-a

MATERIJAL: aluminij

DIMENZIJE: svaka skulptura 380 x 400 x 50 cm

SIGNATURA: nema

NAPOMENA: prijedlog skulpture prezentiran je na 20. zagrebačkom salonu, 1985.

45. Tomislav Ostoja: *Finale*, Športski park Mladost (foto: L. Butković)

91 IVE ŠIMAT BANOV, *Stanko Jančić*, Zagreb, 1997., 106.

92 O tom ciklusu Ive Šimat Banov je napisao: *Nije riječ o futurističkoj ili kubističkoj pouci nego o analitičkoj moći koja od oblika stvara svojevrsne prostorno-vremenske strukture. ... U oblikovnom i rukopisnom smislu riječ je o duknovičevskom dinamiziranju površine oblika i 'oštrobridnom' rezu, koji je svojstvo Pokretnih stepenica ali i javne plastike (*Majka i dijete*) i koji, kao i kod renesansnih umjetnika, mogu dati atributivnu sigurnost brojnim nepotpisanim i rasutim fragmentima.* Stanko Jančić, katalog izložbe, predgovor: Ive Šimat Banov, Umjetnički paviljon, Zagreb, 2003., 9.

Tomislav Ostoja svoj rad *Finale* (ponekad nazivan i *Finale '87*) prezentirao je na sekciji *Prijedlog* 1985. godine s naznakom da bi trebao biti realiziran u sklopu uređenja parka novog sportsko-rekreativnog centra Mladost koji se gradio za potrebe Univerzijade.⁹³ Tada je predstavio sadreni model triju identičnih skulptura koje čine završnu kompoziciju rada.⁹⁴ Grupi je na kraju dodijeljena reprezentativna pozicija pred samim ulazom u sportski centar, a okružena je i vlastitim cvjetnim nasadom kružnog oblika.

Skulptura *Finale* genetički pripada autorovom repertoaru ‘morskih’ ili ‘ljetnih’ tema, a dočarava plivačko natjecanje u kojem se za trofej bore tri plivačice. One lebde u zraku poduprte metalnim držačima, kao da su u svom vodenom elementu, maksimalno ispruženih tijela s napeto izvijenom linijom leđa i nogu. Na sintetičnim, zaobljenim volumenima plivačica anegdotalno su naznačeni detalji odjeće: plivače naočale, pripojene kape i u tijelo urezani dvodijelni kupaći kostimi, pomalo tjesni za njihove raskošne obline. Iako je riječ o tri odljeva iste skulpture, promišljeno rješenje postava čini njihovu identičnost gotovo neprimjetnom karakteristikom: blagi pomaci u visini i nagibu skulptura rezultiraju stalno različitim vizurama, bez vizualne monotonije. Svojim bogato razvedenim volumenom te pažljivo osmišljenim postavom, kompozicija je prilagođena položaju i ulozi javne plastike koja prvenstveno mora funkcionirati u slobodnom prostoru, a tematikom u potpunosti korespondira s namjenom kompleksa.

SVAN VUJIĆIĆ (SVAN RIEDL)

Sova

SMJEŠTAJ: Prilaz Đure Deželića 19,
Škola stranih jezika Sova, pročelje
zgrade

DATACIJA: izrada i postav: 1985.

MATERIJAL: poliester

SIGNATURA: nema

NAPOMENA: prijedlog za skulpturu
prezentiran je na 20. zagrebačkom
salonu, 1985.

- ⁹³ Ostale skulpture koje su činile dio planiranog hortikulturalnog i umjetničkog uređenja parka ŠRC Mladost smještene su na pobočnim zelenim parterima, a riječ je o radovima proisteklim iz akcije *Mladi kipari za Univerzijadu* koja je okupila kipare mlađe generacije (Dora Kovačević, Branko Lepen, Bane Milenković, Ante Rašić, Goran Štimac i Žarko Tomazetić). *Spomenici i fontane u gradu Zagrebu: vodič*, (bilj. 24), 78.–80., 83.–85.
- Takoder, od 1995. godine park krasi i skulptura *Stablo* Ratka Petrića koja je na tu lokaciju premještena iz Velike Gorice, a realizirana je preko zasebnog anonimnog natječaja 16. zagrebačkog salona 1981. godine, vidi bilj. 26, 27.
- ⁹⁴ Gipsani modeli skulptura datiraju iz 1983. godine te su prvi puta bili predstavljeni publici na velikoj izložbi autorovog ciklusa *Ljeto* u Umjetničkom paviljonu 1984. godine. *Tomislav Ostoja: ciklus Ljeto*, (bilj. 85).

46. Svan Vujičić: *Sova*, Škola stranih jezika Sova, Prilaz Đure Deželića 19 (foto: L. Butković)

Nenad Fabijanić na ideju za tu javnu skulpturu došao je prilikom angažmana na obnovi i adaptaciji prostorija Škole stranih jezika Sova na Prilazu Đure Deželića.⁹⁵ Prisjetivši se poznatih primjera skulpturalnog urešavanja i obilježavanja javnih institucija prikazima koji jasno upućuju na njihovu funkciju ili značaj, smatrao je zanimljivim obnoviti tu ideju.⁹⁶ Kako prepoznatljivi logo te ustanove čini sova s

magnetofonskim vrpcama umjesto očiju, neka vrsta moderniziranog simbola mudrosti, Fabijanić je angažirao Svana Vujičića, akademskog kipara, da prema predlošku preparirane sove iz Prirodoslovnog muzeja u Zagrebu izradi skulpturu. Skulptura je, prema tome, nastala direktnim ugledanjem na priloženi model i to objašnjava njenu naturalističku obradu gdje je svaki detalj fizionomije vjerno predočen: točne linije oštrog kljuna i napetih, udubljenih očiju, a posebna pažnja posvećena je dočaranju svakog pojedinog pera na krilima. Skulptura je također realnih dimenzija, dakle, relativno mala, što je dobro jer nije previše isturena iz okvira uskog profila na kojem je postavljena, ali s druge ju strane njena skromna veličina čini manje uočljivom u vizuri ulice. No, neobična lokacija skulpture prilično je efektno iskorištena tako što je široko i dugačko krilo sove prebačeno preko prednje strane tijela te spušteno ispred konture međukatnog vijenca zgrade, tako da se čini kao da sova ležerno i prirodno na njemu sjedi ili počiva, kao na grani stabla.

ALEJA SKULPTURA SAVSKI NASIP

Aleja skulptura na sjevernom dijelu Savskog nasipa, između Mosta slobode i Željezničkog mosta, na idejnoj razini djelo je jednog čovjeka: kipara

⁹⁵ Kako se u stručnoj literaturi ne može naći gotovo ništa o toj skulpturi ili inicijativi, sve podatke i okolnosti koji su doveli do njene izrade i postavljanja saznala sam usmenim putem, u razgovoru s prof. dr. sc. Nenadom Fabijanićem 28. studenog 2007. godine, te iz kratkog teksta u katalogu retrospektive sekcije *Prijedlog* iz 1988. godine. Skulptura je izostavljena iz novog vodiča javne skulpture grada Zagreba iako se i dalje nalazi na originalnoj lokaciji.

⁹⁶ Poticaj je prvenstveno pronašao u jednom zagrebačkom primjeru: skupinama sova na zgradama Sveučilišne knjižnice na Mažuranićevu trgu Rudolfa Lubinskoga, radovima kipara Ferde Ćusa iz 1911. godine.

Ratka Petrića koji je svoju zamisao za Zagreb jedinstvene permanentne galerije suvremenog hrvatskog kiparstva na otvorenom prijavio na sekciju *Prijedlog 20.* zagrebačkog salona 1985. godine. Aleja skulptura trebala je u taj dragocjeni zeleni pojas Zagreba unijeti dodatni sadržaj koji bi mogao postati kulturna i umjetnička atrakcija grada. Projekt je dobio službenu podršku lokalne gradske uprave 1987. godine kad je uvršten u prostorni plan općine Trnje,⁹⁷ no prva skulptura postavljena je tek u sklopu 25. zagrebačkog salona 1990. godine, da bi nakon toga kroz sljedeće desetljeće i pol uz rijeku bilo nanizano još osam skulptura poznatih hrvatskih umjetnika, a nekoliko ih trenutačno stoji u pripremi.⁹⁸

RATKO PETRIĆ

Kapi

SMJEŠTAJ: Aleja skulptura Savski nasip

DATACIJA: odljev i postav 1990./91., Umjetnička ljevaonica LIKUM-a

MATERIJAL: skulptura – aluminij; postament – beton

DIMENZIJE: v. 600 cm

SIGNATURA: nema

NAPOMENA: skulptura je postavljena u sklopu 25. zagrebačkog salona, 1990.

Direktnim realizacijama Salona pripada samo spomenuta prva skulptura, *Kapi* idejnog začetnika Aleje, Ratka Petrića.⁹⁹ Riječ je o skulptu-

47. Ratko Petrić: *Kapi*, Aleja skulptura Savski nasip (foto: L. Butković)

⁹⁷ Podatak iz: *Katalog spomenika i spomen obilježja u Zagrebu – popis i stanje 1998.*, Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode, Zagreb, 1998.

⁹⁸ Dosad su realizirane skulpture: *Kapi* Ratka Perića (1990./1991.), *Trkač* Marije Ujević (1995.), *Kamen temeljac* Mira Vuće (1996.), *Kotač* vremena Milene Lah (2000.), *Žabinjak* Stjepana Gračana (2000.), *Mačka* Branka Ružića (2001.), *Čovjek s kolatom* Mladena Mikulina (2003.), *Dvoje* Šime Vulasa (2007.) i *Putokaz* Zvonimira Lončarića (2007.). U blizoj budućnosti očekuju se još skulpture Miroslava Šuteja i Dore Kovačević, a u drugoj etapi projekta i Ivana Kožarića, Vojina Bakića, Dušana Džamonje, Josipa Diminića i drugih istaknutih umjetnika. NINA OŽEGOVIĆ, Buntovnik hrvatskog kiparstva, u: *Nacional*, Zagreb, 9. listopada 2007., 112.

⁹⁹ Skulptura se postepeno realizirala 1990. i 1991. godine tako što je prve godine postavljen jedan stup, a iduće je skulptura kompletirana. IVE ŠIMAT BANOV, IVICA ŽUPAN,

ralnoj grupi koju čine tri odljeva istog stupca od nanizanih kišnih kapi, poput niski bisera. Uvis protegnute elegantne strukture sastavljene su od po sedam ogromnih kapi koje se proporcionalno smanjuju i stanjuju prema vrhu, a počivaju na plitkom betonskom podiju. Prema inicijalnoj zamisli autora, skulptura je trebala funkcionirati kao ambijentalna instalacija, odnosno dopustiti posjetiocima da se slobodno prošeću između stupaca te prožive zanimljivo iskustvo u kojem je kiša zamrznuta kao u fotografском kadru, a ljudi su sitni u odnosu na masivne kapi. Zamišljenih sedam stupaca svedeno je zbog troškova izvedbe na samo tri, tako da je izostala mogućnost spektakularnog doživljaja. Skulpture su gušće zbijene te od gledaoca fizički i psihološki odijeljene postamentom.

Ideja za *Kapi* sazrjela je sredinom 80-ih, kada je Petrić izradio niz crteža i prostornih modela buduće skulpture, namijenivši joj već tada mjesto tik uz obalu Save. Autor je tada bio posebno zaokupljen prirodnim pojavama i procesima: oblacima, travom, stablima, kišom, a također i ostvarenjem plastika takvog sadržaja u otvorenom, prirodnom okružju.¹⁰⁰

ZAGREB DOK GA JOŠ NIJE BILO

Na 26. zagrebačkom salonu 1991. godine prva nagrada za *Prijedlog* uručena je projektu pod naslovom *Zagreb dok ga još nije bilo* autorskog tima u sastavu: arhitekt Željko Kovačić i arheolozi dr. Zoran Gregl i Nenad Jandrić. Projekt je u to vrijeme već iza sebe imao prvu realizaciju, a nagrada Salona potvrdila je vrijednost te zamisli i potaknula njeno daljnje provođenje.

Motiv te akcije bio je skoro obilježavanje 900-te godišnjice zagrebačke nadbiskupije, te se tom prilikom htjelo podsjetiti na dugi kontinuitet života na području današnjeg Zagreba koji se protezao i prije njegove pisane povijesti, dakle u doba kad grad kao takav još nije postojao.¹⁰¹ Projekt je

BRANKA HLEVNIJAK, (bilj. 27), 215.

100 Tako se inačice skulptura s motivom kišnih kapi pojavljuju još i u Leipzigu (1988.) i Međunarodnom parku skulptura u Jakovlju (1993.), no u oba slučaja u obliku samo jedne kapi u mramoru ili kamenu, visine do dva metra. IVE ŠIMAT BANOV, IVICA ŽUPAN, BRANKA HLEVNIJAK, (bilj. 27), 93.

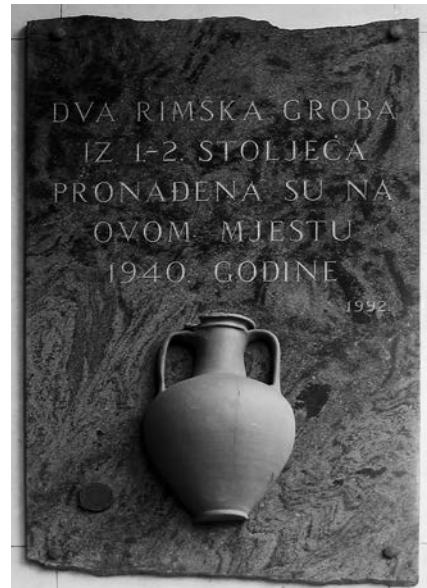
101 Kratki opis ideje projekta *Zagreb dok ga još nije bilo* ponudila je Sandra Križić-Roban u osvrtu na Salon 1991. godine: *Oni predlažu da se iskopine pronađene na nekoliko različitih lokacija danas prometno vrlo zakrčena grada pokažu upravo na mjestima gdje su stoljećima bile nedostupne. Taj izvedbeno jednostavan projekt obraća se lako razumljivom idejom povezivanja ljudskog boravljenja na određenom mjestu. Promjenom etaže mijenja se i kontekst – od zaboravljenog podzemlja davnih naseobina do strke današnjice, od svijesti*

namjeravao djelovati i edukativno: građanima bi u gradskom prostoru bili ponuđeni isječci prošlosti, spomenici koji bi ih trebali potaknuti da povremeno svrate u neki od brojnih gradskih muzeja ili knjižnica kako bi saznali više o burnoj i počesto hirovitoj prošlosti Zagreba.

U okviru projekta od 1990. do danas realizirano je deset javnih spomenika koji obilježavaju lokacije arheoloških i paleontoloških nalazišta u Zagrebu, funkcioniрајуći kao svojevrsni skulpturalni biljezi i orientiri.¹⁰² Riječ je prvenstveno o replikama originalnih spomenika koji su za potrebe prezentacije ponešto uvećani ili im se pokušalo rekonstruirati prvobitan izgled. Sami nalazi kreću se od zooloških iskopina (kost mamuta ili fosil kita) do rimskih i ranokršćanskih nadgrobnih spomenika, skulptura i uporabnih predmeta. U izradi prezentacijskih materijala sudjelovao je niz umjetnika koji su izradili odljeve artefakata ili skulpture vodeći se samim radovima te dokumentarnom građom i stručnim publikacijama.

Popis svih dosadašnjih realizacija:

1. *Nadgrobni spomenik Poncija*, Kerestinec
Izrada odljeva: Slavomir Slaviček
Datum postava: 14. X. 1990.
2. *Glava Rimjanina*, Petrinjska 3
Izrada odljeva: Josip Fluksi
Datum postava: 31. V. 1992.
3. *Mamut*, Frankopanska 8, Dramsko kazalište Gavella
Izrada skulpture i odljev kosti: Ljiljana Tucaković-Mujagić, Stanislav Tucaković
Datum postava: 11. VI. 1992.
4. *Ploča iz I. st. pr. Kr.*, na župnoj crkvi u Stenjevcu
Datum postava: 15. VIII. 1992.

48. Ranokršćanska svjetiljka, Mirogojska cesta/Rockefellerova (foto: L. Butković)

tek malobrojnih pojedinaca do opće prihvaćene spoznaje da nismo od jučer. SANDRA KRIŽIĆ-ROBAN, 26. zagrebački salon – arhitekture i urbanizma, u: *Život umjetnosti*, Zagreb, 50 (1991.), 113.–114.

¹⁰² Svi podaci o realiziranim radovima potječu iz stalne prezentacije akcije *Zagreb dok ga još nije bilo* koja je postavljena u izložbenom prostoru ugostiteljskog objekta *Zlatni medo* (Savska 56) od 1. listopada 2007. godine.

5. *Keramički vrč s rimskog groba*, Savska cesta 56
Izrada odljeva: Josip Fluksi
Datum postava: 14. X. 1992.
6. *Rimski bog Jupiter*, Banjavčićeva 1
Replika prema fotografiji: Đorđe Jandrić
Datum postava: 18. VI. 1993.
7. *Nadgrobni spomenik Akoniji Salviji*, Kaptol, sjeverna kula
Izrada odljeva: Slavomir Slaviček
Datum postava: 26. VII. 1994.
8. *Rimska stela (krunište)*, Gornji Bukovac 1
Konzervacija i postavljanje spomenika: Slavomir Slaviček
Datum postava: 7. II. 1999.
9. *Spomenik zagrebačkom kitu*, Aleja Bologne/Sutinska vrela, Podsused
Odljev kosti: Slavomir Slaviček
Obrada inoxa: Zdenko Šlibar
Datum postava: 22. IV. 2001.
10. *Ranokršćanska svjetiljka*, Mirogojska cesta/Rockefellerova
Izrada uvećanog modela: Zdravko Ladiš
Datum postava: 11. XI. 2001.

49. *Keramički vrč s rimskog groba*, Savska cesta 56 (foto: L. Butković)

LITERATURA

1) Knjige i monografije

- NADA BEROŠ, *Dalibor Martinis: javne tajne*, Zagreb, 2006.
 JEŠA DENEGRI, *Ivan Kožarić*, Sisak, 2006.
 LILIJANA DOMIĆ, *Nikola Koydl*, Zagreb, 2007.
 GRGO GAMULIN, *Nikola Koydl*, Zagreb, 1989.
 BRANKA HLEVNIJAK, »Dogadanja na Peščenici, Kulturni centar Peščenica, Zagreb, 1998.

- Katalog spomenika i spomen obilježja u Zagrebu – popis i stanje 1998., Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode, Zagreb, 1998.*
- IVANKA REBERSKI, *Mila Kumbatović i njeno razabiranje svijeta*, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 2003.
- Spomenici i fontane u gradu Zagrebu: vodič*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Gliptoteka, Zagreb, 2007.
- IVE ŠIMAT BANOV, IVICA ŽUPAN, BRANKA HLEVNIJAK, *Ratko Petrić*, Zagreb, 2007.
- IVE ŠIMAT BANOV, *Marija Ujević Galetović*, Zagreb, 2007.
- IVE ŠIMAT BANOV, *Stanko Jančić*, Zagreb, 1997.
- STANKO ŠPOLJARIĆ, *Tomislav Ostoja*, Zagreb, 1992.
- STANKO ŠPOLJARIĆ, *Tomislav Ostoja*, Zagreb, 2002.
- Univerzijada '87: Zagreb, 8.–19. VII. 1987, Jugoslavija*, Zagreb, 1988.
- MAJA VETRIH, *Milena Lah*, Zagreb, 1991.
- IVICA ŽUPAN, *Vedri Sizif, Razgovori s Ivanom Kožarićem*, Naklada MD, Zagreb, 1996.

2) Katalozi izložbi

1. zagrebački salon, katalog izložbe, Zagreb, 1965.
6. zagrebački salon: *slikarstvo, grafika, kiparstvo, ...: situacija 70./71.*, katalog izložbe, Zagreb, 1971.
6. zagrebački salon: *prijedlog*, katalog izložbe, Zagreb, 1971.
7. zagrebački salon, katalog izložbe, Zagreb, 1972.
8. zagrebački salon: *film: tribina: situacija 72./73.*, katalog izložbe, Zagreb, 1973.
9. zagrebački salon: *slikarstvo, crtež, grafika, kiparstvo, primjenjena umjetnost, arhitektura i urbanizam: situacija 73./74.*, katalog izložbe, Zagreb, 1974.
10. zagrebački salon: *slikarstvo, crtež, grafika, kiparstvo: situacija 74./75.*, katalog izložbe, Zagreb, 1975.
11. zagrebački salon: *arhitektura i urbanizam: situacija 74./76.*, katalog izložbe, Zagreb, 1976.
12. zagrebački salon: *situacija 74./77.: prijedlog: tribina: grafika, keramika, tekstil, ...*, katalog izložbe, Zagreb, 1976.
13. zagrebački salon: *situacija: prijedlog: tribina*, katalog izložbe, Zagreb, 1978.
14. zagrebački salon: *situacija 76./79.: prijedlog: čovjek kao pješak: tribina*, katalog izložbe, Zagreb, 1979.
15. zagrebački salon: *situacija 77./80.: prijedlog*, katalog izložbe, Zagreb, 1980.
16. zagrebački salon, katalog izložbe, Zadružna štampa, Zagreb, 1981.
17. zagrebački salon: *arhitektura i urbanizam*, katalog izložbe, Zagreb, 1982.
18. zagrebački salon: *primjenjena umjetnost, grafički i industrijski dizajn: situacija, tribina*, katalog izložbe, Zagreb, 1983.
19. zagrebački salon: *slikarstvo, kiparstvo, grafika, crtež, akvarel i pastel: situacija, prijedlog, tribina*, katalog izložbe, Zagreb, 1984.
20. zagrebački salon: *arhitektura i urbanizam: situacija i prijedlog: tribina: retrospektiva Arhitektura u Hrvatskoj 1945.–1985*, katalog izložbe, Zagreb, 1985.
21. zagrebački salon: *situacija, prijedlog, tribina*, katalog izložbe, Zagreb, 1986.
22. zagrebački salon: *situacija: slikarstvo, kiparstvo, grafika, crtež: Ferdinand Kulmer, velika nagrada 19. zagrebačkog salona: prijedlog za prijedlog četrdeset zagrebačkih fontana*, katalog izložbe, Zagreb, 1987.

23. zagrebački salon: situacija: velika nagrada 20. zagrebačkog salona: prijedlog: kritička retrospektiva: tribina: gosti 23. zagrebačkog salona, katalog izložbe, Zagreb, 1988.
24. zagrebački salon: primijenjene umjetnosti i dizajn, katalog izložbe, Zagreb, 1989.
25. zagrebački salon: ljepe umjetnosti = fine arts = beaux arts, katalog izložbe, Zagreb, 1990.
26. zagrebački salon: arhitektura, katalog izložbe, Zagreb, 1991.
27. zagrebački salon, katalog izložbe, Zagreb, 1992.
28. zagrebački salon lijepih umjetnosti, katalog izložbe, Zagreb, 1993.
29. zagrebački salon: grafički dizajn, produkt dizajn, primijenjena umjetnost, katalog br. 1, Zagreb, 1994.
29. zagrebački salon: arhitektura, urbanizam, interijer: projekti i realizacije 1991.-1994., katalog br. 2, Zagreb, 1994.
30. zagrebački salon: slikarstvo, kiparstvo, grafika, instalacije, ambijent, video ..., katalog izložbe, Zagreb, 1995.
31. zagrebački salon: grafički dizajn, produkt dizajn, primijenjena umjetnost, katalog izložbe, Mujejsko-galerijski centar, Zagreb, 1996.
32. zagrebački salon: arhitektura, urbanizam, interijer, katalog izložbe, Zagreb, 1997.
33. zagrebački salon: likovna umjetnost, katalog izložbe, Zagreb, 1998.
34. zagrebački salon: dizajn i primijenjene umjetnosti, katalog izložbe, Zagreb, 1999.
35. zagrebački salon: arhitektura, urbanizam, interijer: realizacije, projekti, prijedlozi 1997.-2000., katalog izložbe, Zagreb, 2000.
36. zagrebački salon, katalog izložbe, Zagreb, 2001.
37. zagrebački salon: primijenjena umjetnost i dizajn, katalog izložbe, Zagreb, 2002.
38. zagrebački salon: arhitektura, katalog izložbe, Zagreb, 2003.
39. zagrebački salon: umjetnost je medij, katalog izložbe, Zagreb, 2005.
40. zagrebački salon: sinergije: primijenjena umjetnost i dizajn, katalog izložbe, Zagreb, 2006.
42. zagrebački salon: vizualne umjetnosti, katalog izložbe, Zagreb, 2007.
- Inovacije u hrvatskoj umjetnosti sedamdesetih godina*, katalog izložbe, Galerija suvremene umjetnosti, Zagreb, 1984.
- Mila Kumbatović, industrijska skulptura*, katalog izložbe, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 1980.
- Milena Lah: skulpture iz 1973.-84.*, katalog izložbe, predgovor: Ljerka Mifka, Galerija Spektor, Zagreb, 1985.
- Milena Lah: skulpture: 1956.-1995.*, katalog izložbe, predgovor: Berislav Valušek, Hrvatsko društvo likovnih umjetnika Hrvatske, Zagreb, 1999.
- Nova umjetnička praksa 1966.-78.*, katalog izložbe, Galerija suvremene umjetnosti, Zagreb, 1978.
- Retrospektiva Prijedloga*, katalog izložbe, predgovor: Snješka Knežević, Željka Čorak, Zagreb, 1988.
- Stanko Jančić*, katalog izložbe, predgovor: Ive Šimat Banov, Umjetnički paviljon, Zagreb, 2003.
- Tomislav Ostoja: ciklus Ljeto*, katalog izložbe, predgovor: Marina Baričević, Umjetnički paviljon, Zagreb, 1984.
- Zlatko Keser*, katalog izložbe, predgovor: Tonko Maroević, Galerija Forum, Zagreb, 1983.
- Zlatko Zlatić: izložba skulptura i fotografija prijedloga i izvedenih radova*, katalog izložbe, predgovor: Vanda Ekl, Radničko sveučilište – Narodni muzej, Labin, 1980.
- Zlatko Zlatić*, katalog izložbe, predgovor: Tugomir Lukšić, Josip Depolo, MGC Mimara, Zagreb, 1996.

3) Članci, studije

- Nagrada INE: Za Kožarićevu skulpturu, u: *Večernji list*, Zagreb, 19. prosinca 1979., 11.
- Rastimo sretni, u: *Večernji list*, Zagreb, 24. svibnja 1985., 6.
- J.Z.N., Kad će »Dječak« na Grič?, u: *Vjesnik*, Zagreb, 7. lipnja 1979.
- DARIJA ALUJEVIĆ, ANDREJA DER-HAZARIJAN VUKIĆ, JASENKA FERBER BOGDAN, Zagrebačka javna skulptura – inicijative i realizacije osamdesetih, u: *Skulptura na otvorenom, zbornik radova simpozija u Klanjcu 21.–23. svibnja 2003.*, Analji Galerije Antuna Augustiničića, Klanjec 2006., 441.–463.
- ŽELJKA ČORAK, Natrag u Salon, u: *Vjesnik*, Zagreb, 19. ožujka 1973., 9.
- FADIL HADŽIĆ, Spomenik kralju smijeha, u: *Vjesnik*, Zagreb, 11. prosinca 1983., 12.
- BRANKA HLEVNIJAK, Dvadeset pet Zagrebačkih salona, u: *25. zagrebački salon: lijepo umjetnosti = fine arts = beaux arts*, katalog izložbe, Zagreb, 1990.
- BRANKA HLEVNIJAK, Kip kao urbani inventar, u: *Skulptura na otvorenom, zbornik radova simpozija u Klanjcu 21.–23. svibnja 2003.*, Analji Galerije Antuna Augustiničića, Klanjec 2006., 57.–63.
- BRANKA HLEVNIJAK, Kip za otvorene prostore, u: *Čovjek i prostor*, Zagreb, 291 (1985.), 18.–21.
- Izjava Ocjenjivačkog suda 17. Zagrebačkog salona u pogledu nekih napisu u 'Čovjeku i prostoru', u: *Čovjek i prostor*, Zagreb, 352–353 (1982.), 6.
- RADMILA IVA JANKOVIĆ, Kristina Leko – Škola gledanja, u: *Kontura: art magazin*, Zagreb, 47.–48. (1996.), 47.
- SNJEŠKA KNEŽEVIĆ, Smisao jedne retrospektive, u: *Čovjek i prostor*, Zagreb, 423 (1988.), 12.
- GORDANA KOBIA, Samoupravno u likovnom: treća strana medalje, u: *OKO*, Zagreb, 27. prosinca 1979.
- NIKOLA KOYDL, »Treća strana medalje«, odgovor drugarici Gordani Kobiji, u: *OKO*, Zagreb, 24. siječnja 1980.
- FEDOR KRITOVIĆ, Za novi prijedlog, u: *Čovjek i prostor*, Zagreb, 351 (1982.), 18.
- SANDRA KRIŽIĆ-ROBAN, 26. zagrebački salon – arhitekture i urbanizma, u: *Život umjetnosti*, Zagreb, 50 (1991.), 113.–114.
- ZVONKO MAKOVIĆ, 6. zagrebački salon, sekcija *Prijedlog*. Grad kao prostor plastičkog zbivanja, u: *Život umjetnosti*, Zagreb, 17 (1972.), 96.–98.
- VLADIMIR MALEKOVIĆ, Petrićevo stablo, u: *Vjesnik*, Zagreb, 4. srpnja 1982., 7.
- DAVOR MATIČEVIĆ, Zagrebački krug, u: *Nova umjetnička praksa 1966.–78.*, katalog izložbe, Galerija suvremene umjetnosti, Zagreb, 1978., 21.–28.
- JOŠIPA MILAS-MATUTINOVIĆ, Manipuliranje Ocjenjivačkim sudom, u: *Čovjek i prostor*, Zagreb, 351 (1982.), 17.
- ĐURĐA MILER, Poetične stepenice u Maksimiru, u: *Vjesnik*, Zagreb, 10. lipnja 1980., 12.
- SPOMENKA NIKITOVIĆ, Skulptura završila na livadi umjesto u Planićevoj fontani, u: *Večernji list*, Zagreb, 2. prosinca 1999., 23.
- NINA OŽEGOVIĆ, Buntovnik hrvatskog kiparstva, u: *Nacional*, Zagreb, 9. listopada 2007., 108.–112.
- ANTOANETA PASINOVICIĆ, Istrgnuti smisao, u: *Čovjek i prostor*, Zagreb, 243 (1973.), 6.–8.
- ANTOANETA PASINOVICIĆ, Sjaj i bijeda prijedloga. Odgovor predsjedniku Odbora za kulturu SS Zagreba, u: *Hrvatski tjednik*, Zagreb, 9 (1971.), 19.

- ANTOANETA PASINOVIĆ, Zagrebački salon 72 – obveza ili potreba?, u: *Telegram*, Zagreb, 27 (1972.), 12-13.
- ANDRIJA RUSAN, Kulturna solidarnost Gračani, u: *Čovjek i prostor*, Zagreb, 376 (1984.), 28.-29.
- MARIJAN SUSOVSKI, Inovacije u hrvatskoj umjetnosti sedamdesetih godina, u: *Inovacije u hrvatskoj umjetnosti sedamdesetih godina*, katalog izložbe, Galerija suvremene umjetnosti, Zagreb, 1984., 17.-41.
- JOSIP ŠKUNCA, Prijedlozi – da li i ostvarenja?, 13. zagrebački salon, u: *Vjesnik*, Zagreb, 11. svibnja 1978., 11.
- JOSIP ŠKUNCA, Spomenici: *Matoš na klipi*, u: *Vjesnik*, Zagreb, 23. studenog 1978., 7.
- JOSIP ŠKUNCA, Sunce u plamenu, u: *Vjesnik*, Zagreb, 10. lipnja 1971., 6.
- JOSIP ŠKUNCA, Zlatičev protest, u: *Vjesnik*, Zagreb, 24. travnja 1984.
- DARKO VENTURINI, Kriza koncepcije ili 1., 2., 3., 4., 5., 6., 7. i 8. zagrebački salon, u: *Čovjek i prostor*, Zagreb, 243 (1973.), 5.
- RADA VNUK, Neka bude javna i ocjena, u: *Vjesnik*, Zagreb, 27. svibnja 1984.
- IGOR ZIDIĆ, René ili lirski kanibalizam, u: *Hrvatski tjednik*, Zagreb, 9 (1971.), 19.

4) Ostali izvori

Rezultati natječaja za izradu idejnog arhitektonsko-urbanističkog rješenja Muzičke akademije u Zagrebu, službene internetske stranice Društva arhitekata Hrvatske, <http://d-a-z.hr/ostalo/natjecaji/zagreb-muzicka_akademija.htm>

Stalna prezentacija akcije *Zagreb dok gaoš nije bilo*, izložbeni prostor ugostiteljskog objekta *Zlatni medo* (Savska cesta 56), od 1. listopada 2007. godine

SAŽETAK

Zagrebački salon, godišnja smotra recentnog hrvatskog likovnog stvaralaštva, od 1971. do 2002. godine uključivala je sekciju *Prijedlog* kao sastavni dio svoje koncepcije. *Prijedlog* je trebao potaknuti intenzivniju participaciju umjetnika svih disciplina u implementiranju zajedničke životne okoline, a radom te sekcije Zagrebački je salon želio postati značajni čimbenik u poticanju suvremenog likovnog stvaralaštva i nositelj aktivne uloge u transformaciji urbanog prostora Zagreba, kao i drugih gradova Hrvatske. Tijekom tri desetljeća sekcija se održavala gotovo svake godine, a ukupno je prezentirano petstotinjak prijedloga za najrazličitije forme likovno-plastičkih, arhitektonsko-urbanističkih i drugih intervencija u gradskom ambijentu. Najtrajnije rezultate sekcija *Prijedlog* polučila je na polju javne skulpture grada Zagreba, te je stoga ovaj članak posvećen prvenstveno tom segmentu njenog djelovanja. Tijekom godina brojni hrvatski kipari izlagali su svoje zamisli, uglavnom za nekonvencionalnije javne plastike, ludičke eksperimente za koje nisu raspisivani službeni natječaji. Posljedično, upravo je takav tip neobičnih, netradicionalnih rješenja najčešće realiziran preko sekcije, proširujući tako tematski i oblikovni karakter korpusa javne skulpture Zagreba, najslavnije u obliku spomenika A. G. Matošu Ivana Kožarića, ujedno i najpoznatijeg ostvarenja sekcije. Kontrolu nad odlukom o tome koji će prijedlog biti ostvaren, uz sve izvedbene i ine nagrade, u većini slučajeva nisu imali organizatori Salona, već je realizacija pojedine skulpture

ovisila više o spletu povoljnih okolnosti, materijalnih mogućnosti, trenutačnih potreba mjesnih zajednica ili energičnosti samih autora. Zbog toga još uvijek ostaje otvoren problem broja direktnih realizacija *Prijedloga*, čije bi konačno razrješenje zahtijevalo daljnja istraživanja.

Summary

PROPOSAL, A SECTION OF THE ZAGREB SALON 1971 – 2002: PUBLIC SCULPTURE IN THE CITY OF ZAGREB – IDEAS AND REALIZATION

Lidija Butković

The Zagreb Salon, an annual show of recent Croatian art, included from 1971 to 2002 a section titled Proposal as an integral part of its overall concept. Proposal was to launch a more intense participation of various artists in the refinement of the common life-space. Furthermore, the Zagreb Salon wanted to become a crucial actor in the promotion of contemporary art and an active participant in the transformation of urban spaces, not only in Zagreb, but in other Croatian cities as well. During the three decades, the section convened almost annually and presented about five hundred proposals for highly varied forms of graphic, plastic, architectural, urbanistic and other interventions in city spaces. Proposal has had its most long-lasting results in Zagreb's public sculpture and the article, therefore, deals primarily with that segment of its activities. Over the years many Croatian sculptors exhibited their ideas, mainly in less conventional public sculpture, ludic experiments for which there were no official calls for proposals. It was that kind of unusual, untraditional solutions that was generally realized within Proposal, thus widening the circle of themes and shapes presented in Zagreb's public sculpture, such as in Ivan Kožarić's monument to writer A. G. Matoš, the most famous and most popular product of the section. The decision on whose proposals would be realized was usually not in the hands of the Salon's organizers and so the materialization of a certain sculpture depended rather on a mixture of fortunate coincidences, financial possibilities, momentary needs of local communities or the energies of the authors themselves. The problem of the Proposals realizations remains an open issue, whose definite solution requires further investigation.

Javna skulptura na otvorenom grada Zagreba između 1990. i 2005. godine

SAŠA BRKIĆ
Zagreb

Rad se bavi analizom i klasifikacijom javne skulpture na otvorenom na području grada Zagreba, koja je izvedena i trajno postavljena tijekom petnaest godina od osamostaljenja Republike Hrvatske. Dakle, ne uključuje primjere skulpture na otvorenom koja nije dostupna najširoj javnosti (kao što su kipovi u ograđenim eksterijerima privatnih posjeda te dvorišta i vrtova djelomično ili potpuno zatvorenih institucija), niti primjere javne skulpture u zatvorenim prostorima (kipovi po crkvama, predvorjima kulturnih institucija i sl.). Primjeri javne skulpture na otvorenom grada Zagreba koji su izvedeni nakon 2005. godine također nisu uključeni, s jedne strane iz potrebe da se zbog situacije na terenu koja se iz dana u dan mijenja negdje postavi vremenska granica, a s druge zbog uvjerenja da burne reakcije javnosti koje obično prate postavljanje novih skulptura ipak iziskuju makar minimalan vremenski odmak. Primjeri skulptura koje su nastale prije 1990. godine, a postavljene su u ovom razdoblju (bilo po prvi put, bilo da su tada premještene) tek se usput spominju.

Javna skulptura na otvorenom postavlja se kako bi trajno uljepšala i oplemenila javni prostor određenog grada, a često i da bi prenijela neku idejnu ili ideološku poruku. U prethodnim stoljećima osjećala se uska veza između vlasti (crkvene ili svjetovne, odnosno plemstva) koja je odabirala i postavljala skulpture po javnim prostorima. U drugoj polovini 20. stoljeća, uz javnu skulpturu postavljalu po narudžbi vladajućeg političkog režima, javlja se i skulptura koja nastoji prenijeti neku drugaćiju, ne nužno političku poruku.

Tako su (...) *najuspjelija rješenja javnih spomenika podignutih u drugoj polovici dvadesetog stoljeća u svijetu i donekle u nas ona koja su glavnu pozornost posvetila formi, a ne doslovno ili literarno shva-*

* Diplomski rad obranjen 2007. godine na Odsjeku za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, skraćen i prilagođen za objavljivanje u časopisu te recenziran.

*ćenom sadržaju.*¹ Takvi umjetnički oblici daju prostoru jednu dodatnu vrijednost, a često se nalaze izvan gradskog središta kako bi oživjeli i razvedrili prostor u koji su postavljeni.

*Moderna hrvatska javna i monumentalna skulptura poslije Drugog svjetskog rata izuzetna je u europskim razmjerima, jer su hrvatski kipari – jedini u tzv. Bloku istočnoeuropskih socijalističkih zemalja – znali iskoristiti velike državne narudžbe političkih spomenika i umjesto »socijalističkog realizma«, koji je bio propisan u ostalim komunističkim državama, projektirali spomenike apstraktne umjetnosti.*² Tako je godine 1964. izведен i postavljen Bakićev *Spomenik Ivanu Goranu Kovačiću*. Iako je izazvao brojne polemike, skulptura nije uklonjena i danas predstavlja vrijedan pokazatelj ondašnjih tendencija.

Sedamdesetih i osamdesetih godina 20. stoljeća u Zagrebu se planira graditi niz parkova skulptura, gotovo sve izvan užeg gradskog središta. Neki su tada i realizirani poput akcije »Otvoreni likovni atelijer« koji je rezultirao formiranjem parka skulptura u današnjem Parku 101. brigade u Gajnicama. Dio parkova ostaje u idejnoj fazi, te se nakon prekida izazvanog Domovinskim ratom nastavlja s postavljanjem skulptura. Primjeri su Savski nasip (plan je iz 1985. godine, a s realizacijom se počelo tek 1990. godine), Park skulptura Akademije likovnih umjetnosti (djelomično realiziran sedamdesetih godina, a na devedesetu obljetnicu postojanja Akademije 1997. godine se nastavilo s postavom) i Park Stara Trešnjevka. Nakon 1990. godine formirani su Park Boćarskog doma, Park skulptura velikana hrvatskog prirodoslovlja i tehnike i Park skulptura *Aquarius*. Skulptura koja je još osamdesetih godina ili ranije bila namijenjena javnom prostoru uglavnom je i postavljena na svoju prvobitnu lokaciju, no narudžbe i realizacije nakon raspada Jugoslavije pokazuju sasvim drugačiju tendenciju.

Nakon što su od šezdesetih godina prošlog stoljeća u javnim prostorima postavljane apstraktne skulpture ili skulpture oblikovane unutar različitih smjerova moderne, Domovinski rat je učinio prekid i cezuru u dalnjem postavljanju takve skulpture. Bista i poprsje te realistički prikaz, umjetnički oblici i stil koji su dominirali 19. stoljećem, ponovno su se vratili na velika vrata, tvoreći najveći dio zagrebačke skulpture na otvorenom kojom se željelo iskazati nacionalne osjećaje i kulturni identitet. Ne smije se zaboraviti da dobra skulptura u javnom prostoru treba odgovarati okruženju u koje je postavljena na način da istakne svoj

1 Duško Kečkemet, *Razmišljanja o javnim spomenicima*, u: Anali Galerije Antuna Augustinčića, Klanjec, 1995., (i.e. 2001.), 15, str. 8.

2 Radovan Ivančević: *Likovni govor*, Profil, Zagreb, 1997., str. 213.

oblik i time oplemeni prostor; jasno prenesena poruka samo je jedna od komponenti koje takvu skulpturu čine dobrom jer (...) *javni spomenik koji nema vlastitu likovnu vrijednost, koji ne privlači pozornost, a usto ne pridonosi svom okolišu, ni nije spomenik, već samo neuspjeli odraz nečijih želja i ideja.*³

Javne skulpture, bez obzira na individualni rukopis i stilsku orijentaciju autora, trebaju temi pristupiti na inventivan način, donositi nešto novo u likovnu situaciju grada, uklopiti se u prostor u koji su smještene (po temi i likovnom rješenju) te biti prihvачene od strane kritike kao i stanovnika grada. Koliko god skulptura bila kvalitetna kao umjetničko djelo, ako je građani nisu prihvatili, ona nije u mogućnosti ispuniti svoju funkciju.

KATALOG JAVNE SKULPTURE NA OTVORENOM GRADA ZAGREBA IZMEĐU 1990. I 2005. GODINE

Katalogizacija je provedena prema sljedećim kategorijama:

- ime i prezime te godina rođenja/smrti autora,
- naziv djela,
- lokacija,
- godina nastanka,
- godina postavljanja,
- materijal,
- signatura,
- napomene,
- opis i
- fotografija.

Kataloske jedinice se nižu prema abecednom redosljedu autora.

³ Duško Kečkemet: *Razmišljanja o javnim spomenicima*, u: Analji Galerije Antuna Augustinčića, Klanjec, 1995., (i.e. 2001.), 15, str. 11.

KOSTA ANGELI RADOVANI

(1916.–2002.)

Ivan Krstitelj Rabljanin

LOKACIJA: Savska 18, Tehnički muzej, Park skulptura velikana hrvatskog prirodoslovlja i tehnike

GODINA NASTANKA: 1995.

GODINA POSTAVLJANJA: 1995.

MATERIJAL: bista – bronca; postament – kamen

SIGNATURA: nema

NAPOMENE: skulptura čini dio niza od osam skulptura hrvatskih znanstvenika koje uprava Tehničkog muzeja kontinuirano postavlja u prostor vanjskog dvorišta

Bista *Ivan Krstitelj Rabljanin* (ljevač bronce i tehnolog, oko 1470.–1540.) izrađena je u bronci, najčešće primjenjivanom materijalu toga kipara. S obzirom da ne postoji sačuvani predložak prema kojem je autor mogao izraditi portret znanstvenika, prikaz Ivana Krstitelja Rabljanina u potpunosti je izmišljen. Lik je prikazan samo od vrata naviše, bez i najmanjeg dijela poprsja. Autor uz glavu lika oblikuje još jedino stilizirani ovratnik. Glava prikazanog lika postavljena je uspravno, pogleda usmjerenog ravno pred sebe. Uočljive su karakteristične crte lica, kao što su sitne, okrugle oči, izbočena brada, visoko čelo, ali nisu prikazane realistično. Ivan Krstitelj Rabljanin prikazan je prilično stilizirano, bez suvišnih detalja. I brada i kosa predstavljene su jedinstvenom plohom, bez realističnog prikazivanja vlasa kose. Površina skulpture mjestimično je potpuno zaglađena, kao na primjer na području oko nosa ili kape, ali uglavnom ne i do potpunog neprepoznavanja autorovog rukopisa, kao što je uočljivo na obrazima ili ovratniku. Kosta Angel Radovani u svojim djelima ne posvećuje mnogo pažnje detaljima, već se koncentriira na cjelokupnu formu skulpture. Istovremeno ljudskoj figuri ne oduzima vjernost i uvjerljivost približavajući ju apstraktnim formama. Reduciranjem obrisa i pojedinosti kipar teži što jednostavnijim oblicima. Volumen je jedinstven, zatvoren, bez ikakvih istupanja u prostor, te izuzetne unutarnje napetosti.

KOSTA ANGELI RADOVANI

(1916.–2002.)

Faust Vrančić

LOKACIJA: Savska 18, Tehnički muzej, Park skulptura velikana hrvatskog prirodoslovlja i tehnike

GODINA NASTANKA: 1993.

GODINA POSTAVLJANJA: 1993.

MATERIJAL: bista – bronca; postament – kamen

SIGNATURA: nema

NAPOMENE: skulptura čini dio niza od osam skulptura hrvatskih znanstvenika koje uprava Tehničkog muzeja kontinuirano postavlja u prostor vanjskog dvorišta

Bista *Faust Vrančić* (polihistor, jezikoslovac, inženjer, diplomat, biskup, 1551.–1617.) izrađena je u bronci, najčešće primjenjivom materijalu toga kipara. Lik je prikazan od vrata naviše i s najvišim dijelom poprsja. Glava lika uspravno je postavljena, ravno usmijerenog pogleda. Preuzimajući ih s povijesnog predloška, Kosta Angeli Radovani je na bistu prenio karakteristične crte lica kao što su bademaste oči, izdignute obrve, velik, istaknut nos te uvučena usta i brada. *Faust Vrančić* oblikovan je prilično stilizirano, bez suvišnih detalja. Kosa se sastoji od nekoliko zakriviljenih ploha koje su linijom odvojene od lica. Površina je skulpture mjestimično potpuno zaglađena, kao na primjer na području oko nosa ili kose, ali uglavnom ne i do potpunog neprepoznavanja autorovog rukopisa. Kipar u svojim djelima ne posvećuje mnogo pažnje detaljima, već se koncentriira na cjelokupnu formu skulpture. Istovremeno ljudskoj figuri ne oduzima vjernost i uvjerljivost približavajući ju apstraktним formama. Reduciranjem obrisa i pojedinosti kipar teži što jednostavnijim oblicima. Volumen je jednostavan, zatvoren, upisan u jedinstveni oval, bez ikakvih istupanja u prostor s prednje ili bočne strane. Glava je pažljivo proporcionalisana i statički logično riješena.

KOSTA ANGELI RADOVANI

(1916.–2002.)

Dr. Franjo Bučar

LOKACIJA: Trg Krešimira Čosića,
sjeverozapadni ugao

GODINA NASTANKA: 1991.

GODINA POSTAVLJANJA: 1991.

MATERIJAL: skulptura – bronca; po-
stament – mramor

SIGNATURA: KOSTA ANGELI RADO-
VANI 1991, na plinti uz desnu nogu
lika s gornje strane

Lik Franje Bučara (sportski dje-
latnik i književnik, prvi predsjednik
Hrvatskog sportskog saveza, osni-
vač i predsjednik Jugoslavenskog
olimpijskog odbora, 1866.–1946.)
prikazan je u punoj figuri, u stoje-
ćem stavu i blagom raskoraku. De-
snu ruku oslonio je o bok, dok je
lijeva sakrivena pod plaštem pre-
bačenim preko ramena koji zakla-
nja polovicu grudi i leđa. Glava je
postavljena u istoj osi kao i ostatak
tijela, pogleda blago uzdignuta te
usmjerena pred sebe. Osim plašta
preko lijevog ramena, lik Franje
Bučara na glavi ima šešir. Volumen skulpture je zatvoren, zaobljen te
gotovo u potpunosti izведен od valjkastih elemenata koji se ponavljaju
u prikazu svih udova, prstiju, torza te glave i šešira. Skulptura je pri-
lično stilizirana, ali ne toliko da bi izgubila svoje uporište u stvarnosti.
Realističnih detalja gotovo da i nema, a kopče plašta te dijelovi lica
jedini su elementi koji se izdvajaju na zaglađenoj površini skulpture. I
oni su stilizirani, tako da su oči samo dvije kružne izbočene forme ispod
jakih obrva. Površina je jednolika i zaglađena do te mjere da svi dijelovi
skulpture imaju jednaku strukturu, ali ne i toliko da bi se u potpunosti
izgubio kiparev rukopis. Na površini su uočljiva blaga udubljenja, urezi
te potpuno zaglađeni dijelovi.

IVAN ANTOLKOVIĆ
(1944.)

Majka i dijete

LOKACIJA: Prisavlje 2, park Boćarskog doma

GODINA NASTANKA: 1999.

MATERIJAL: drvo

SIGNATURA: nema

NAPOMENE: uz ovaj rad, u parku Boćarskog doma postavljene su još tri skulpture

Skulptura Ivana Antolkovića čini jednu od četiri skulpture postavljene u parku Boćarskog doma. Rad je izrađen u drvu, karakterističnom materijalu tog umjetnika, te ujedno rijetkom materijalu korištenom za skulpturu u javnim prostorima. Djelo je vrlo visoko, izdubljeno u jedinstvenom deblu. Likovi su prikazani u vertikalnom nizu, odnosno u slijedu jedan iznad drugoga, od kojih se dva niža nalaze unutar obrisa najvišeg lika – majke. Zbog takvog načina nizanja, skulptura podsjeća na totem, s tom razlikom što su umjesto životinjskih figura prikazane tri ljudske. Činjenica da je autor samouk ne bi bila bitna da se u prikazu likova i njihovoj stilizaciji i tipizaciji, te u figuralici i likovnim elementima, ne prepoznae vokabular naivne umjetnosti.

PETAR BARIŠIĆ (1954.)

Uzastopnosti

LOKACIJA: Vukovarska avenija 68, ispred Pučkog otvorenog učilišta

GODINA NASTANKA: 2000.

GODINA POSTAVLJANJA: 2000.

MATERIJAL: metal

SIGNATURA: BARIŠIĆ A.D. MM, s bočne strane desne skulpture

Skulptura Petra Barišića apstraktno je djelo koje se sastoji od tri slična volumena. Svaki volumen izведен je u obliku kvadra, u metalu sive boje, glatke mat površine na kojoj se ne reflektira okolina. Iako je riječ o volumenima jednakih dimenzija, to ipak nisu identična tijela. Dok je obris potpuno jednostavnog pravokutnog oblika, prednja i stražnja ploha svakog volumena dinamizirana je geometrijskim udubljenjima i ispuštenjima koja se međusobno poklapaju kao pozitiv i negativ. No, da bi se došlo do tog zaključka, mora se barem jedanput napraviti krug oko čitave skulpture. Jednaki oblici ponavljaju se na plohama sva tri objekta, dok se varijacije javljaju u visini odnosno dubini njihovog ispuštenja. Tri dijela skulpture Petra Barišića djeluju poput lego kockica i pozivaju gledatelja da ih pokuša mentalno ili vizualno povezati i posložiti. Činjenica da je riječ o apstraktnom djelu geometrijskih oblika i ravnih linija, izvedenom u metalu sive boje koji ne privlači na sebe posebnu pozornost, govori koliko je interpretacija kvalitetna ako usprkos svemu skulptura uspijeva zadržati pozornost promatrača, ali i slučajnog prolaznika.

Jednostavan oblik i čiste linije omogućile su da se skulptura dobro uklopi u ambijent u koji je postavljena, ispred zgrade Pučkog otvorenog učilišta (nekad Radničko sveučilište Moša Pijade – RANS) arhitekata Radovana Nikšića i Ninislava Kučana iz 1956. godine.

NEVEN BILIĆ (1972.)

Razdvojeni objekt

LOKACIJA: Vukovarska avenija 68, pored Pučkog otvorenog učilišta

GODINA NASTANKA: 2001./2002.

GODINA POSTAVLJANJA: 2002.

MATERIJAL: konstrukcija – drvo; skulptura – poliester i drobljena cigla

SIGNATURA: nema

NAPOMENE: skulptura je postavljena u sklopu »Otvorenog atelijera«, a trenutačno je uklonjena zbog oštećenja

Skulptura Nevena Bilića postavljena ispred OTV-domu apstraktno je kiparsko djelo koje se sastoji od dva odvojena oblika nepravilne prizme. Rad je izведен kombiniranim tehnikom od materijala zagasito crvene boje koja podsjeća na hrđu. Volumeni su svojom geometrijskom strogosti snažan kontrast travnatoj podlozi i drveću ispred kojeg su postavljeni. Budući je riječ o nepravilnim geometrijskim tijelima trokutne baze i pravokutne gornje plohe, promatraču je otežana percepcija obrisa, konture i forme, tako da je pozvan na neprestano obilaženje oko dva volumena kako bi u prostoru upoznao njihov oblik i međusobnu vezu. Napetost odnosa između dva volumena vrlo je bitan element skulpture, jer se kruženjem oko njih neprestano mijenja izgled. To stvara dinamiku u odnosu promatrača prema skulpturi (koja je sama po sebi vrlo statična i zatvorena) te u njezinom shvaćanju. Skulptura je dugo vremena stajala prevrnuta, pri čemu je prilično oštećena te je trenutno uklonjena.

IVONA BIOČIĆ MANDIĆ (1970.)

Spomenik sv. anđelu čuvaru

LOKACIJA: Maksimirski perivoj,
crkva sv. Jerolima

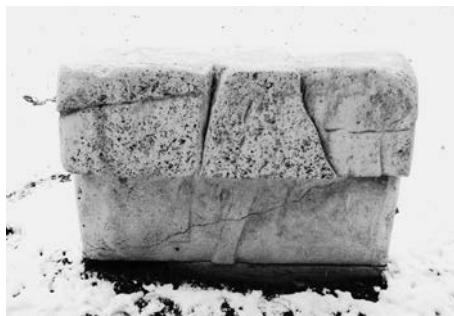
GODINA NASTANKA: 2000.

GODINA POSTAVLJANJA: 2000.

MATERIJAL: kamen

SIGNATURA: nema

NAPOMENE: skulptura je nastala u sklopu projekta Kulturnog centra Mak-simir »Svibanj u Zagrebu« 2000. godine

Skulptura je izrađena od dva kamena bloka, jednog većeg i drugog znatno manjeg koji služi kao postolje. Na prvi se pogled čini da je riječ o gotovo neobrađenom bloku, koji je takav kakav jest uzet iz prirode. Djeluje poput slučajno pronađenog kamena, jednako tako slučajno postavljenog unutar parka. Promatranjem iz nešto veće blizine uočava se da je na površini skulpture ipak uklesano nekoliko plitkih reljefa, te da je i ureze koji se čine kao dio bloka vjerovatno oblikovala autorica. Tek iz neposredne blizine uočava se još jedan oblikovni element, a to je boja. Kiparica je naglasila strukturu kamena kolorirajući neke udubine zlatnom bojom. Rad Ivone Biočić Mandić mogli bismo usporediti sa starohrvatskim spomenicima, nadgrobnim pločama ili ranosrednjovjekovnim plutejima. Bez obzira koji utjecaj smatrali presudnim, skulptura u svakom slučaju ostavlja spokojan i sakralan dojam, a upravo to je bila namjera autorice.

IVONA BIOČIĆ MANDIĆ (1970.)

Zid

LOKACIJA: Varšavska 18, OŠ Josipa Jurja Strossmayera

GODINA NASTANKA: 1998.

GODINA POSTAVLJANJA: 1998.

MATERIJAL: kamen

SIGNATURA: nema

NAPOMENE: skulptura je prethodno bila postavljena ispred Muzeja Mimara povodom izložbe »Uskrs i dijete«

Skulptura *Zid* sastoji se od tri elementa, jednog volumena naglašene dužine, postavljenog horizontalno i drugog, nešto kraćeg ali nekoliko puta višeg, postavljenog na prvi. Riječ je o dva oblika koji se približavaju konturi kvadra, rubova koji nisu oštiri i ploha koje nisu ravne. Uz navedena dva tu je još i treći volumen, znatno manji od prethodnih, položen na tlo u istoj liniji. Zanimljivost rada proizlazi iz načina njegove percepcije. Gledano izdaleka i *en-face*, skulptura se čini poput proizvoljno uzetog kamenog bloka. Kretanjem i obilaženjem uočava se da se vizure mijenjaju i da ono što se na prvi pogled činilo kao jednostavan kameni blok to ipak nije. Pojavljuju se odnosi između užih i širih, kraćih i dužih elemenata koji nas navode na približavanje skulpturi. Skulptura je na nekoliko načina razvedena. Najprije su tu granice i prekidi u plohamama, koje čine da se skulptura, iako se neprestano približava izgledu pravilnog geometrijskog tijela, nikad s njime u potpunosti ne poklopi. Površina je obrađena plitkim i dubljim urezima. Ti duži, duboki urezi stvaraju raster na površini skulpture koji podsjeća na raspored kamenih blokova kuće, što je i bila autoričina namjera, s obzirom na temu. Uz navedene, tek kad se potpuno približimo skulpturi, uočavaju se i plitki uleknuti reljefi koji prikazuju elemente iz kršćanske ikonografije, poput križa ili oka. Autori tih reljefa su sedmoro učenika Ivone Biočić Mandić u dobi od oko jedanaest godina, koji su na taj način ostavili svoj prvi trag u kamenu. Time je autorica povezala pedagogiju i kiparstvo, a skulpturi dala i drugo, prikrivenije značenje te suptilan sakralni karakter.

VERA DAJHT-KRALJ (1928.)

Prozor

LOKACIJA: Tkalčićeva ulica

GODINA NASTANKA: 1991.

GODINA POSTAVLJANJA: 1991.

MATERIJAL: skulptura – bronca s aplikacijama od stakla; postament – kamen

SIGNATURA: *V. Dajht Kralj*, na desnom prozorskom krilu

NAPOMENE: skulptura je 2004. uklonjena radi restauracije te ponovno vraćena na originalnu lokaciju u jesen iste godine

Skulptura *Prozor* djelo je koje prikazuje ženu naslonjenu na otvoreni prozor koja gleda van u daljinu. Riječ je o skulpturi u punoj plastici, izrađenoj u bronci s detaljima od obojenog stakla. Žena nije prikazana u punoj visini, već samo do bedara, odnosno do donjeg ruba prozora. Prozor i žena izliveni su u bronci, visoko uglačane površine, kao i ptičica koja se nalazi na jednom od prozorskih krila. Autorica kombinira voluminoznost i plošnost u različitim dijelovima prikaza, te različite stupnjeve uglačanosti za postizanje drugačijeg kolorita površine. Tijelo žene je zatvoren volumen zaobljenih ploha, dok je kosa izvedena plošno, ravnih usjeka, potpuno drugačije od samoga tijela. Ptica na prozoru je također plošno obrađena, te više djeluje kao reljef a ne plastika. Još su dva materijala uklopljena u rad. Staklo, kao dio ptičice koje joj daje prozirnost i na taj način dojam lakoće, te kamen koji čini postolje skulpture. Autorica varira pri odabiru kolorita, materijala i obrade, te upravo zbog njih nastaje niz zanimljivih vizura promjenom stajališta promatrača, a kretanjem oko skulpture iz svake točke izviruje drugačija slika i otkrivaju se novi detalji.

Osim po navedenim karakteristikama, skulptura *Prozor* značajna je i zbog načina na koji se uklopila u ambijent. Autorica ju je u suradnji s arhitektom Antunom Glunčićem i prema idejnou rješenju Branka Siladina postavila u Tkalčićevu ulicu, na zid koji ju izdiže iznad razine tla. Na taj način skulptura postaje jedan od prozora koji se nalaze u uličnom nizu, prilagođavajući se okruženju tematikom i postavom.

LJUBO DE KARINA (1948.)

Veliki prođor

LOKACIJA: Trg Stjepana Radića 4,
Koncertna dvorana Vatroslava Li-
sinskog

GODINA NASTANKA: 2002.

GODINA POSTAVLJANJA: 2003./2004.

MATERIJAL: kamen

SIGNATURA: nema

NAPOMENE: skulptura je dar Zagrebačke filharmonije građanima Zagreba

Skulptura Ljube de Karine apstraktno je djelo jednostavnog volumena i obrisa, izrađeno u kamenu. Riječ je o uspravnom kamenom monolitu, s pravokutnim otvorom u sredini. Na prvi pogled skulptura se čini potpuno simetrična, geometrijski jednostavna i pravilna, no pri pažljivijem promatranju uočava se niz odstupanja. Primjećuje se da je skulptura trokutnog tlocrta te da je dijagonalno postavljena na bazu. Još jedan element obrade pridonosi zanimljivosti i udaljavanju skulpture od čistog bloka. Naime, jedna ploha oživljena je horizontalnim urezima, koji se djelomično gube u dubini kamenog bloka stvarajući usjeke kružnog presjeka vidljive samo sa strane, a djelomično izlaze na prednju plohu skulpture gdje tvore horizontalne ureze ili nestaju na površini.

Jednostavnost rada odgovara okruženju koje čine čiste linije koncertne dvorane »Vatroslav Lisinski« ispred koje je skulptura postavljena, park nasuprot dvorane i prostrane dimenzije Vukovarske ulice. Bitan element su i vizure koje stvara skulptura. Naime, pogledom kroz nju dobiva se uokviren i režiran isječak stvarnosti, različit od širokog, jednim pogledom neuhvatljivog prostora u koji je skulptura postavljena.

ANTE DESPOT (1919. – 2007.)

Herman Bollé

LOKACIJA: Trg Maršala Tita 11, pročelje Škole primijenjene umjetnosti i dizajna

GODINA POSTAVLJANJA: 10. prosinca 1993.

MATERIJAL: poprsje – bronca; ploča – kamen

SIGNATURA: nema

NAPOMENE: spomen-ploču s poprsjem H. Bolléa podignula su Braća hrvatskog zmaja u spomen na arhitekta Bolléa, koji je izgradio zgradu Muzeja za umjetnost i obrte Obrtne škole

Poprsje Hermana Bolléa (arhitekt, 1845.–1926.) jedno je od dva postavljena u nišama na pročelju Škole primijenjene umjetnosti i dizajna. Skulptura je izrađena u bronce i prikazuje lik na način kakvim su najčešće izvođena poprsja 19. stoljeća. Lik Bolléa je oblikovan realistički, no ipak donekle tipizirano. Elementi poput oblika glave ili nosa su individualizirani, i tu se može govoriti o portretnim karakteristikama. Dijelovi poprsja, odnosno odjeće, jasno su definirani bez detaljnog opisivanja, a čim se pogledom pokušamo udubiti u konture i linije, detalji se gube u rukopisu autora i gotovo impresionističkoj obradi površine. Iako nije riječ o posebno inovativnom rješenju portretnog prikaza, taj način oblikovanja odgovara razdoblju u kojem je Bollé djelovao, te se uklapa u okvir u koji je postavljen, tj. u pročelje iz 19. stoljeća.

ANTE DESPOT (1919. – 2007.)

Izidor Kršnjavi

LOKACIJA: Trg Maršala Tita 11, pročelje Škole primijenjene umjetnosti i dizajna

GODINA POSTAVLJANJA: 10. prosinca 1993.

MATERIJAL: poprsje – bronca; ploča – kamen

SIGNATURA: nema

NAPOMENE: spomen-ploču s poprsjem I. Kršnjavog podignula su Braća hrvatskog zmaja u počast značajnom kulturnom djelatniku čijim je zalaganjem utemeljen Muzej za umjetnost i obrt te osnovana Obrtna škola

Poprsje Izidora Kršnjavog (slikar, povjesničar umjetnosti i političar, 1845.–1927.) postavljeno je u niši na pročelju Škole primijenjene umjetnosti i dizajna. Simetrično, s druge strane prolaza, nalazi se poprsje Hermana Bolléa. Djelovanja obje ličnosti usko su vezana uz osnivanje i rad navedene institucije. Poprsje je izrađeno u bronci. Izvan zatvorenog obpisa u prostor probijaju tek vrhovi ramena kaputa. Skulptura je oblikovana realistički, no ipak donekle tipizirano. Elementi poput oblika glave ili nosa su individualizirani, i tu se može govoriti o portretnim karakteristikama. Dijelovi poprsja, odnosno odjeće, jasno su definirani, a čim se pogledom pokušamo udubiti u konture i linije, detalji se gube u rukopisu autora. Iako nije riječ o posebno inovativnom rješenju portretnog prikaza, taj način oblikovanja odgovara razdoblju u kojem je Kršnjavi djelovao, te se uklapa u okvir u koji je postavljen, tj. u pročelje iz 19. stoljeća.

STJEPAN DIVKOVIĆ (1961.)

Ruđer Bošković

LOKACIJA: Savska 18, Tehnički muzej, Park skulptura velikana hrvatskog prirodoslovlja i tehnike

GODINA NASTANKA: 1997.

MATERIJAL: skulptura – bronca; postament – kamen

SIGNATURA: nema

NAPOMENE: skulptura čini dio niza skulptura hrvatskih fizičara koje uprava Tehničkog muzeja kontinuirano postavlja u prostor vanjskog dvorišta

Bista Ruđera Boškovića (1711.–1787.), hrvatskog fizičara, matematičara, astronoma i filozofa djelo je Stjepana Divkovića. Postavljena je u dvorište Tehničkog muzeja. Skulptura je izrađena u bronci i smještena na visoki mramorni postament na kojem su urezani ime te godine rođenja i smrti znanstvenika. Lice je izvedeno u glatkim zakriviljenim plohama, s izuzetkom očiju i obrva koje su istaknute jasnom linijom. Karakteristične portretne crte, kao što su jake obrve, dugi nos ili specifična brada, jasno su uočljive, dok su manje bitni detalji, npr. plitki urezi na kosi, reducirani na minimum. Znanstvenik je prikazan samo od vrata naviše, no usprkos tome postignuta je monumentalnost i snaga portretiranog lika. Tome je pridonijela čistoća, stiliziranost i jednostavnost prikaza, kao i intenzivan ali zamišljen pogled Boškovića, koji ne gleda pred sebe već u stranu. Na taj način autor je uspio, jednim sitnim otklonom od središnje osi, dočarati karakter lika te postići veću dubinu prikaza.

PETAR DOLIĆ (1975.)

Podmornica

LOKACIJA: Avenija Dubrovnik 15,
Zagrebački velesajam

GODINA NASTANKA: 2000.

GODINA POSTAVLJANJA: 2001.

MATERIJAL: skulptura – kamen; po-
stament – kamen

SIGNATURA: nema

Skulptura *Podmornica* jedno je od dva djela Petra Dolića postavljeno na javne površine grada Zagreba. Izvedena je u bijelom kamenom bloku i postavljena s plitkim kamenim postamentom na uzdignutu travnatu površinu Zagrebačkog velesajma. Oblikovana je od jedinstvenog zaobljenog volumena, zatvorenog obrisa koji se ne širi u okolinu osim malim izbočenjem na vrhu skulpture. Tek tri šupljine kojima je volumen rastvoren dopuštaju interakciju skulpture i okolnog prostora. Petru Doliću je bitan materijal pa ga ostavlja u gotovo sirovom obliku, ne želeći ga prikriti. Iz toga proizlazi jednostavna i ujednačena obrada površine. Iako je skulptura figurativan prikaz podmornice, kipar ju je oblikovao visoko stilizirano, tako da je potrebno saznati naziv djela kako bismo bili sigurni u njegovu tematiku.

PETAR DOLIĆ (1975.)

Brod na suhom

LOKACIJA: Prisavlje 2, park Boćarskog doma

GODINA NASTANKA: 1999.

GODINA POSTAVLJANJA: 1999.

MATERIJAL: obojano drvo

SIGNATURA: P. DOLIĆ '99, s prednje desne strane skulpture

NAPOMENE: rad se nalazi u parku Boćarskog doma gdje su postavljene još tri skulpture

Za djelo Petra Dolića na prvi pogled bismo mogli reći da je riječ o apstraktnoj skulpturi, izrađenoj u obojenom drvu. Taj materijal se rijetko koristi za javnu skulpturu zbog slabe otpornosti na vremenske prilike. Kolorirana javna skulptura također je rijetkost u suvremenoj zagrebačkoj situaciji. Uočljivo je da boje nisu uzete proizvoljno, da svaka predstavlja jedan element, te da naoko apstraktna skulptura predstavlja brod na moru. Prikaz je visoko stiliziran, izведен od svega nekoliko velikih, oštro rezanih drvenih blokova, čiji su spojevi jasno uočljivi. Jedini pažljivije obraden element su ribe koje 'lebde' oko kompozicije broda, povezane s njime čeličnim žicama. Zanimljivo je uočiti da, iako je riječ o prikazu broda na moru, on nije postavljen na zemlju, nego na visoki postament koji plavom bojom »glumi« more. Postavljena na Savski nasip, skulptura se tematkom uklopila u okolinu, što je i bila namjera autora.

STJEPAN GRAČAN (1941.)

David Schwarz

LOKACIJA: Savska 18, Tehnički muzej, Park skulptura velikana hrvatskog prirodoslovlja i tehnike

GODINA POSTAVLJANJA: 2000.

MATERIJAL: skulptura – bronca; postament – kamen

SIGNATURA: nema

NAPOMENE: skulptura čini dio niza skulptura hrvatskih fizičara koje uprava Tehničkog muzeja kontinuirano postavlja u prostor vanjskog dvorišta

Bista koja prikazuje Davida Schwarza (1852.–1897.), hrvatskog konstruktora i poduzetnika, izrađena je u bronci i postavljena na izrazito visok granitni postament.

Portretirana osoba prikazana je stiliziranih crta lica i vrlo suzdržanih detalja, poput kose i brade ili očiju i nosa obrađenih u oštrim, rezanim potezima. Rad je izveden od svega nekoliko zaobljenih ploha čija je površina minimalno definirana autorovim rukopisom. Iako Gračan polazi od realističkih načela, portretne se karakteristike mogu uočiti tek u prikazu lica s dubokim očima i karakterističnim nosom i ustima. Riječ je o vrlo zatvorenem i strogom portretu koji ipak ne ostavlja dojam snage ili monumentalnosti. Na to utječe možda preveliki postament na kojem se skulptura »izgubila«.

STJEPAN GRAČAN (1941.)

Žabinjak

LOKACIJA: Savski nasip

GODINA NASTANKA: 1994.

GODINA POSTAVLJANJA: 2000.

MATERIJAL: skulptura – metal; postament – beton

SIGNATURA: GRAČAN 94., s lijeve stražnje strane dviju od tri žabe

NAPOMENE: djelo je dio projekta Aleje skulptura na Savskom nasipu koji je predložio Ratko Petrić na Zagrebačkom salonu 1985. godine, a dvije godine kasnije uvršten je u PUP Trnje

Rad pod nazivom *Žabinjak* jedinstvena je cjelina koja se sastoји od tri skulpture gotovo identičnih dimenzija. Svaka od njih figurativan je prikaz žabe u nadnaravnoj veličini. Prema prvobitnom projektu trebalo je biti sedam žaba, no kasnije se odustalo te su izvedene samo tri. Zatvorenog su volumena, zakriviljenih ploha, bez detalja, tek specifičnog obrisa i s prikazanim osnovnim karakteristikama.

Skulpture su izvedene u metalu te su s niskim betonskim postamentom postavljene na tlo Savskog nasipa, na taj se način dobro uklapajući u okoliš. Površina skulpture nije uglađena već samo grubo obrađena, tako da djeluje kao da je iskucana, što odgovara izgledu prikazane životinje. Iako je riječ o figurativnom prikazu, predimenzioniranjem likova skulptura dobiva humorističnu crtu.

STJEPAN GRAČAN (1941.)

Marija Jurić Zagorka

LOKACIJA: Tkalčićeva ulica

GODINA NASTANKA: 1990.

GODINA POSTAVLJANJA: 1991.

MATERIJAL: bronca

SIGNATURA: GRAČAN 90., sa stražnje strane, pri dnu skulpture

NAPOMENE: prostor oko skulpture uređen je tijekom 2004. godine

Lik Marije Jurić Zagorke (književnica i prva profesionalna novinarka, 1873.–1957.) prikazan je u punoj uspravnoj figuri, u raskoraku, s lijevom nogom ispred desne, kao da je upravo zakoračila, te oslonjenu na suncobran koji drži u desnoj ruci. Skulptura je izrađena u bronci, zatvorenog je volumena te velikih, jednostavnih ploha, prilično glatko obrađenih, ali ne i uglačanih do visokog sjaja. Iako je figura prikazana u raskoraku, jedini prodor skulpture u prostor je suncobran u desnoj ruci koji se odvaja iz zatvorenog obrisa. Lik je prikazan realistično, a teksture su dočarane mekim zaobljenjima i naborima. Crte lica su vrlo stroge i šture, bez pretjerane izražajnosti.

Postavljena u mali park u Tkalčićevoj, pored Krvavog mosta, uz vrlo prometnu ulicu uvijek punu ljudi, skulptura se svojim položajem uklapa u urbanistički scenarij u koji je smještena.

ZVONIMIR GRAČAN (1948.)

kipar

SUZANA RADELJIĆ

arhitekt

BRANKO SILAĐIN (1936.)

arhitekt uređenja okoliša

Većeslav Holjevac

LOKACIJA: Križanje Slavonske avenije i Ulice Hrvatske bratske zajednice

GODINA NASTANKA: 1994.

GODINA POSTAVLJANJA: 1994.

MATERIJAL: skulptura – bronca; postament – kamen

SIGNATURA: ZVONIMIR GRAČAN 1994.,
s lijeve bočne strane skulpture; LJEVAONICA UMJETNINA ILICA ALU, na
lijevoj cipeli lika

Spomenik Većeslavu Holjevcu (1917.–1970., političar i pisac, zagrebački gradonačelnik od 1952.–1962.) sastoji se od tri izdvojena elementa te je izведен kao zajednički rad troje autora. Spomenik se sastoji od skulpture Većeslava Holjevca u punoj plastiци, od pravokutnog okvira koji se nalazi iza figure te dugačkog i niskog kamenog postolja, djelomično postavljenog na zemlju a djelomično odignutog od nje, na kojem je postavljena čitava kompozicija. Figura Većeslava Holjevca visoko je stilizirana, zatvorena u valjkasti volumen iz kojeg proviruju jedino glava i cipele. Elementi poput ruba kaputa ili rukava izvedeni su sa svega nekoliko ureza ili prijeloma plohe. Glava je uspravna, pogleda usmjerena ravno u daljinu (odnosno prema Novom Zagrebu čiju je izgradnju kao gradonačelnik potakao), a desna noge je u laganom iskoraku te izgleda kao da se lik kreće u smjeru svog pogleda. Poput tijela i glavu čini jedan zatvoren volumen, glatkih površina i oštrih lomova. Iako je riječ o stiliziranom prikazu, iz lica prikazane ličnosti proizlazi određena živost. To je postignuto dubokim očima, blago podignutim obrazima i otvorenim ustima. Skulpturu se mora promatrati u jedinstvu s postamentom i okvirom koji naglašavaju samu skulpturu, a i s dimenzijama i položajem kojim se ona uklapa u okoliš.

MILE GRGAS (1934.)

Bartol Kašić

LOKACIJA: Vrisnička 4, Jarun, OŠ Bartola Kašića

GODINA POSTAVLJANJA: 25. svibnja 2001.

MATERIJAL: bronca

SIGNATURA: MILE GRGAS – ZAGREB,
s desne bočne strane plinte; LJEVAO-
NICA MARTINS INVEST V. GORICA

Skulptura *Bartol Kašić* (pisac i jezikoslovac, isusovac, 1575.–1650.) prikaz je sitnog i tankog čovjeka. Rad je postavljen na granitni postament koji nosi podatke o prikazanoj osobi te posvetu i datum postavljanja skulpture. Bartol Kašić je prikazan u jednostavnoj halji, bosih prstiju koji proviruju iz sandala, sa štapom u jednoj i knjigom u drugoj ruci te velikim križem oko vrata. Svaki od tih elemenata nosi jasnu ikonografsku poruku iz koje možemo iščitati biografiju prikazane ličnosti. Prepoznajemo da je riječ o crkvenom čovjeku, isusovcu i učenjaku. U načinu obrade površine, koja je visoko stilizirana jakim urezima i ravnim linijama, gubi se realističan izgled figure. Iako je Bartol Kašić prikazan kao osoba sitne građe i tankog tijela, naglasak koji je autor prenio s tijela na disproporcionalno uvećano lice i glavu dočarava duhovnu veličinu ličnosti.

IVICA GROŠINIĆ (1950.)

Hrvatsko stablo

LOKACIJA: Park Stara Trešnjevka

GODINA POSTAVLJANJA: 2003.

MATERIJAL: skulptura – nehrđajući čelik; postament – beton

SIGNATURA: I. GROŠINIĆ, s desne bočne strane skulpture

NAPOMENE: spomenik je podignut u počast poginulim i umrlim braniteljima Domovinskog rata s područja Trešnjevke

Spomenik poginulim braniteljima jedna je od tri skulpture postavljene u parku Stara Trešnjevka. Rječ je o alegorijskom prikazu, odnosno skulpturi koja kombiniranjem nekoliko simbola i elemenata nastoji odati počast braniteljima u posljednjem ratu. Izvedena je u nehrđajućem čeliku i postavljena na niski betonski postament koji u tlocrtu prati tlocrt skulpture. Kompozicija skulpture je vrlo razvedena, s nizom istaka koji izlaze u prostor. Volumen je sastavljen od nekoliko »odvojenih« segmenata komponiranih tako da se djelomično preklapaju. U prvom planu dominira obelisk, s prednje strane dekoriran pleterom. Iza njega pojavljuje se zemljopisni prikaz Hrvatske i još jedan element koji bi možda mogao predstavljati Bosnu. Između tih dijelova u sredini skulpture proviruje još i mali segment globusa, odnosno prikaza zemaljske kugle. Iako nije riječ o realističnom prikazu umirućeg ili ranjenog borca, što bismo prvi tren očekivali s obzirom na temu, pretjeranom naracijom izgubljena je suptilnost alegorijskog prikaza.

VLADIMIR HERLJEVIĆ (1930.)

Kardinal Franjo Šeper

LOKACIJA: Trg kardinala F. Šepera,
crkva Krista Kralja

GODINA NASTANKA: 2000.

GODINA POSTAVLJANJA: 2000.

MATERIJAL: skulptura – bronca; po-
stament – mramor

SIGNATURA: nema

Skulptura posvećena kardinalu Franji Šeperu (zagrebački nadbiskup i kardinal, 1905.–1981.) nalazi se na trgu koji nosi njegovo ime, okružena zelenilom niskog raslinja, cvijeća i stabala. Riječ je o realističnoj skulpturi izlivenoj u bronci u obliku poprsja koje prikazuje kardinala do razine struka. Poprsje je podignuto na postament od tamnog mramora na kojem je upisana posveta i ime portretirane osobe. Autor se u prikazu kardinala koncentrirao na njegov vanjski izgled, sa snažno naglašenim crtama brade, nosa i usana, te inače nebitne elemente kao što su halja, naočale i križ. Ti su dijelovi prenaglašeni i predetaljno opisani, tako da privlače odviše veliku pozornost. Strogom prikazu i stavu nedostaje onaj dio snage koji proizlazi iz prikaza osobnosti i ličnosti.

ANDREJA HOTKO-PAVIĆ (1970.)

Čovjek preko

LOKACIJA: Aleja M. Ljubeka bb, Jarun

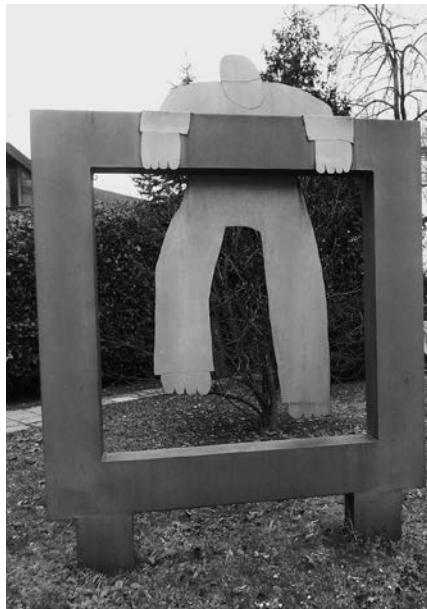
GODINA POSTAVLJANJA: 2001.

MATERIJAL: čelični lim

SIGNATURA: nema

NAPOMENE: skulptura čini dio Parka skulptura *Aquarius*, otvorenog 2001.

Čovjek preko jedan je od dva autoričina rada koja pripadaju istoj seriji i oba su postavljena ispred kluba Aquarius. Skulptura je izvedena u čeličnom limu upotrijebljenom na dva načina, odnosno drugačije za dva odvojena dijela od kojih se skulptura sastoji. Prvi dio čini kvadratni okvir, odignut od tla dvjema nožicama kvadratnog nacrta. Taj dio skulpture ima određenu dubinu, masivnost i čvrstoću. Drugi element, ljudskog obrisa, također je izведен u čeličnom limu, no oblik je izrezan kao da je riječ o papiru. Forma uopće nema treću dimenziju, već je takva (plošna) posložena i presavinuta oko okvira. Za razliku od okvira koji je strogih i pravilnih linija, ljudska je figura prirodno oblih i meksih linija te vrlo stilizirana. Uz to što nema dubinu, kontura lika je također vrlo pojednostavljena. Najbliža usporedba bila bi s dječjim crtežom.

ANDREJA HOTKO-PAVIĆ (1970.)

Stoj

LOKACIJA: Aleja M. Ljubeka bb, Jarun

GODINA POSTAVLJANJA: 2001.

MATERIJAL: čelični lim

SIGNATURA: nema

NAPOMENE: skulptura čini dio Parka skulptura *Aquarius*, otvorenog 2001.

Skulptura *Stoj* jedan je od dva autoričina rada koja pripadaju istoj seriji i oba su postavljena ispred kluba *Aquarius*. Skulptura je izvedena u čeličnom limu upotrijebljenom na dva načina, odnosno drugačije za dva odvojena dijela od kojih se skulptura sastoji. Prvi je kvadratni okvir, odignut od tla dvjema nožicama kvadratnog nacrta. Taj dio skulpture ima određenu dubinu, masivnost i čvrstoću. Drugi element, ljudskog oblika, također je izведен u čeličnom limu, no oblik je izrezan kao da je riječ o papiru. Forma uopće nema treću dimenziju, već je takva (plošna) posložena i presavinuta oko okvira. Za razliku od okvira koji je strogih i pravilnih linija, ljudska je figura prirodno oblih i mekših. S jedne strane, razlika u načinu upotrebe materijala i prikazu živog, odnosno neživog elementa stvara snažan kontrast između dva dijela, no jednostavnosću linija i upotreбom istog materijala postignuto je da čine skladnu cjelinu.

IVAN IVOŠ IĆI (1963.)

Nepoznati čitač

LOKACIJA: Rooseveltov trg 4, Superknjižara d.o.o.

GODINA NASTANKA: 2002.

GODINA POSTAVLJANJA: 2002.

MATERIJAL: bronca

SIGNATURA: nema

NAPOMENE: skulpturu je postavio vlasnik Superknjižare kod ulaza u njihovu poslovnicu

Skulptura *Nepoznati čitač* prikaz je muškog lika naslonjenog na zid, s knjigom u ruci. Čitač je prikazan s jednom nogom podignutom i savinutom u koljenu koja nestaje u »dubini zida«, u jednoj ruci drži knjigu, s drugom drži stranice rastvorene, a glavu ima nagnutu prema dolje, prema knjizi.

Skulptura je izlivena u bronci, prilično realističnog prikaza ali stiliziranih detalja kao što su kosa, odjeća ili knjiga, te gotovo impresionističke obrade gdje se detalji gube u autorovu rukopisu. Bitno je spomenuti da je skulptura izvedena kao vrlo visoki reljef, a ne puna plastika, što radu ne oduzima nimalo od njegove uvjerljivosti. Za razliku od reljefa, koji su najčešće radovi za sebe, postavljeni na neku lokaciju zbog teme koja odgovara određenom prostoru, ali bi isto tako mogli biti postavljeni na niz drugih adresa, taj je rad namijenjen upravo toj lokaciji i s njom je usko vezan. Pri promatranju skulpture nemamo osjećaj da je zid građevine samo podloga već čini sastavni dio djela.

Skulptura je postavljena u vizuri promatrača, a budući je ljudske višine, komunicira sa slučajnim prolaznikom. Likovno se odlično uklopila u svoj urbani okoliš, a budući da je postavljena ispred knjižare, skulptura i tematski odgovara okruženju u kojem se nalazi.

STANKO JANČIĆ (1932.)

Odbojkaši

LOKACIJA: Jarunska 5, Dom odbojke

GODINA NASTANKA: 1994.

MATERIJAL: bronca

SIGNATURA: nema

NAPOMENE: uz skulpturu se nalazi i spomen-ploča Bojanu Strašniću, osnivaču, igraču, treneru i predsjedniku HAOK MLADOST

Za to kiparsko djelo teško je pouzdano odrediti je li riječ o punoј plastici ili reljefu. Argumenti za reljef bile bi činjenice da se oko skulpture ne može proći, da ju se ne može obići sa svih strana, da je plošnog karaktera i da je ovješena o zid određene građevine. S druge strane, kompozicija rada nije omeđena čvrstim okvirom, već joj je jedini okvir sama zgrada. Sastoji se od pet elemenata koji nisu međusobno fizički povezani (osim zajedničkim zidom), tako da bih radije taj rad shvatila kao slobodnostojeću skulpturu koja umjesto horizontalnog ima vertikalno postolje. Skulptura prikazuje četiri odbojkaša u trenutku igre. Figure su vrlo stilizirane i slijede fizionomiju ljudskog lika tek u obrisima. Plošno su oblikovane, izrezane u glatkoj brončanoj ploči visokog sjaja, a jedini volumen postignut je presavijanjem materijala stvarajući trokutasti presjek nogu, ruku i drugih dijelova na kojima je autor odlučio postići trodimenzionalnost. Iako je riječ o visoko stiliziranom prikazu i vrlo plošnoj skulpturi, autor je svojim radom uspio dočarati dinamiku i karakter igre.

STANKO JANČIĆ (1932.)

Franjo Hanaman

LOKACIJA: Savska 18, Tehnički muzej, Park skulptura velikana hrvatskog prirodoslovlja i tehnike

GODINA NASTANKA: 2002.

GODINA POSTAVLJANJA: 2002.

MATERIJAL: skulptura – bronca; postament – kamen

SIGNATURA: nema

NAPOMENE: skulptura čini dio niza od osam skulptura hrvatskih znanstvenika koje uprava Tehničkog muzeja kontinuirano postavlja u prostor vanjskog dvorišta

Poprsje Franje Hanamana (kemičar, metalurg i izumitelj električne žarulje s volframovom niti, 1878.–1941.) figurativna je skulptura izlivena u bronci, postavljena na visokom granitnom postamentu, okružena s još sedam skulptura hrvatskih znanstvenika. Prikazuje portretiranu ličnost do poprsja, odnosno uz glavu i lice prikazan je i ovratnik, te vrh odijela i kravate. Rad je izведен kao vrlo realističan prikaz, oblik volumena na licu, oštih na košulji i kravati. U opisivanju su izostavljeni detalji koji bi narušili vjerodostojnost pretjerivanjem, tako da su kosa i brkovi prikazani kao zatvoren, zaobljen volumen, odvojen od lica samo neoštrom graničnom linijom. Rukopis autora je vidljiv ali nije naglašen.

STANKO JANČIĆ (1932.)

Ferdinand Kovačević

LOKACIJA: Savska 18, Tehnički muzej, Park skulptura velikana hrvatskog prirodoslovja i tehnike

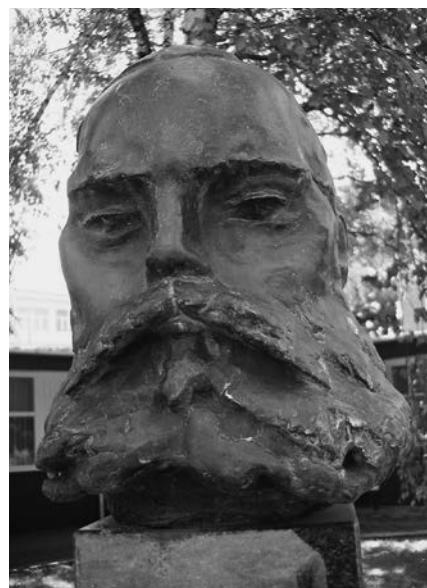
GODINA NASTANKA: 1999.

GODINA POSTAVLJANJA: 1999.

MATERIJAL: skulptura – bronca; postament – kamen

SIGNATURA: nema

NAPOMENE: skulptura čini dio niza od osam skulptura hrvatskih znanstvenika koje uprava Tehničkog muzeja kontinuirano postavlja u prostor vanjskog dvorišta

Bista *Ferdinand Kovačević* (elektrotehničar, pionir hrvatske telegrafije, 1838.–1913.), figurativna skulptura koja predstavlja hrvatskog elektrotehničara, izrađena je u bronci. Rad je sveden isključivo na prikaz glave portretiranog lika bez prikaza vrata ili poprsja. Skulptura je izvedena u zaobljenim volumenima bez jasnog razgraničenja, koji se samo nastavljaju i pretaču jedan u drugi. Tek su elementi lica, kao na primjer obrve, oči i brkovi jasnije razgraničeni s nekoliko izdubljenja i ispupčenja. Na taj način autor kombinira oštре linije s vrlo mekim modelacijama crta lica, obraza ili čela. Iako površina skulpture nije posve glatka, jasno uočljiv autorov rukopis ne konkurira prikazanom liku niti odvlači pozornost promatrača.

Riječ je o stiliziranom prikazu, sa samo najnužnijim portretnim karakteristikama, ali se čini da bismo osobu svejedno mogli prepoznati. U svega nekoliko crta Jančić je pokušao obuhvatiti karakter prikazane osobe, te joj uspio dati zamišljen i intrigantan pogled.

ANTO JURKIĆ (1965.)

Tenisačica

LOKACIJA: XI ravnice bb, Teniski centar »Maksimir«

GODINA NASTANKA: 1990.

GODINA POSTAVLJANJA: 13. rujna 1992.

MATERIJAL: bronca

SIGNATURA: A JURKIĆ 90, kraj lijeve noge lika, LJEVAONICA UMJETNIĆA UJEVIĆ, s gornje desne strane brončanog postolja

Skulptura postavljena pred teniskim centrom Maksimir stilizirani je prikaz žene, tenisačice s reketom u ruci. Lik je u stajaćem položaju, s lijevom nogom izbačenom ispred desne, uzdignutim rukama koje drže reket iznad i iza glave. Čitava je skulptura nagnuta malo unazad, ali je ravnoteža postignuta izbačenom nogom. Prikaz je antropomorfan, proporcionalan, veći od ljudske veličine, pojednostavljenih je linija, geometriziranih volumena te oštro rezanih bridova. Obrisne linije tijela samo donekle prate anatomsку građu ljudskog lika, a detalji su potpuno izostavljeni. Naglašena su tek neka obilježja, kao što su stilizirani reket u obliku šupljeg kruga ili istaknuti ženski atributi. Rad je izrađen u bronci, površina ne odaje umjetnikov rukopis, ali nije ni uglađena. Skulptura je ravnomjerno obrađena, s pojedinim »hrapavim« dijelovima. Zbog postupka obrade površina se ne presijava, a patina bronce čini da se skulptura potpuno uklapa u pejzaž kojim je okružena, ne samo temom, dimenzijama i izvedbom, nego i koloritom.

ANTO JURKIĆ (1965.)

Kardinal Alojzije Stepinac

LOKACIJA: Vrapčanska 165, crkva sv. Barbare

GODINA NASTANKA: 1999.

GODINA POSTAVLJANJA: 26. prosinca 1999.

MATERIJAL: bronca

SIGNATURA: A JURKIĆ 99, s prednje strane, dolje desno

Poprsje posvećeno kardinalu Alojziju Stevincu (zagrebački nadbiskup i kardinal, proglašen blaženim 1998. godine, 1898.–1960.) donekle se razlikuje od ostalih poprsja postavljenih u Zagrebu. Riječ je, naime o strogo trokutnoj kompoziciji. Skulptura je riješena kao stožac iz kojeg izranja glava s naglašeno okruglim čelom i ruke sklopljene u molitvi. Plohe i površina skulpture su vrlo čiste. Tek su lice i ruke naglašeni realističkom obradom, za razliku od ostalih potpuno stiliziranih dijelova. Osim u kompoziciji, određeni stupanj geometrizacije uočljiv je i na već navedenim realističkim dijelovima prikaza, s uglato obrađenim prstima, obrazima, bradom i nosom. U Odri u blizini Zagreba nalazi se još jedan odljev te skulpture, postavljen na identičan način.

IVAN KOŽARIĆ (1921.)

Oblik prostora 20

LOKACIJA: Križna cesta 18, Filip Trade d.o.o – Zbirka suvremene hrvatske umjetnosti

GODINA NASTANKA: 1965.–2002.

GODINA POSTAVLJANJA: 2002.

MATERIJAL: pozlaćena bronca

SIGNATURA: nema

Skulptura *Oblici prostora 20* rad je akademskog kipara Ivana Kožarića i pripada ciklusu skulptura koje nastaju od 1961. godine. Riječ je o apstraktnoj skulpturi, oblika uspravno postavljenog kvadra, koja najviše podsjeća na kamene monolite. Izvedena je u pozlaćenoj bronci koja poništava dojam težine usprkos veličini. Prijelaze između ploha ne tvore oštре linije već blaga zaobljenja, a mekoća prijelaza odgovara treperavoj površini pozlaćene skulpture. Postavljena je na travnatu površinu bez postamenta ili natpisa, te okružena arhitekturom i zelenilom okolne prirode. Iako je skulptura glatka, njena zlatna površine ne reflektira okoliš od kojeg je jasno odvojena.

IVAN KOŽARIĆ (1921.)

Uzlet

LOKACIJA: Križna cesta 18, Filip Trade d.o.o – Zbirka suvremene hrvatske umjetnosti

GODINA NASTANKA: 1999.–2002.

GODINA POSTAVLJANJA: 2003.

MATERIJAL: metal

SIGNATURA: nema

NAPOMENE: skulptura je prema prvočitnoj zamisli trebala biti postavljena ispred zgrade Arhiva na Marulićevom trgu

Skulptura *Uzlet* apstraktno je kiparsko djelo izrađeno u metalu i postavljeno pored zgrade Filip Trade d.o.o. Riječ je o vrlo visokoj skulpturi koja se sastoji od jednog izduženog volumena. Metalni stup kvadratnog presjeka postavljen je s malim otklonom od vertikalne osi. Na gornjoj četvrtini je zavinut oko horizontalne osi, tako da tvori omču oblika elipse prije nego se nastavlja dizati u visinu. Iako je riječ o vrlo jednostavnom obliku, pomakom od vertikale skulptura na promatrača ostavlja dojam određene dinamike i kretanja. Drugi element značajan za percepciju skulpture jest boja. Postavljena ispred stabala i plavo-zelene zgrade tvrtke Filip Trade, skulptura crvene boje snažno kontrastira okolišu, a dodatno se nameće ambijentu nadvisujući okolna stabla i susjednu arhitekturu.

DENIS KRAŠKOVIĆ (1972.)

Kit

LOKACIJA: Aleja M. Ljubeka bb, Jarun

GODINA NASTANKA: 1999.

GODINA POSTAVLJANJA: 2001.

MATERIJAL: poliester

SIGNATURA: nema

NAPOMENE: skulptura čini dio Parka skulptura *Aquarius* koji je otvoren 2001. godine

Skulptura *Kit* figurativan je ali umanjeni i pojednostavljeni prikaz kita. Rad čini dio parka skulptura *Aquarius* u kojem se trenutno nalaze još tri skulpture. Skulptura je izrađena u poliesteru plave boje i postavljena ispred terase kluba *Aquarius*. Riječ je o prikazu zarobljenih kontura i linija, zatvorene i čvrste forme. Obris je vrlo jednostavan, a površina postpuno glatka, bez ikakvih detalja koji bi prikaz približavali stvarnosti. Jedini element koji se ističe na plavom tijelu je veliki osmijeh i oči. Ludički element je karakteristika koja se provlači kroz rad Denisa Kraškovića. Taj element možemo prepoznati u visokoj stilizaciji skulpture *Kit*, sličnoj rješenjima likova iz animiranih filmova ili slikovnica, kao što je na primjer Profesor Baltazar. Osim načina obrade, i sama tema skulpture udaljava taj rad od spomenika na kakve nailazimo na ulicama Zagreba. Skulptura je od trenutka postavljanja u potpunosti zaživjela s prostorom, te je postala i simbolom kluba *Aquarius* pred kojim se nalazi. Da ju je javnost prihvatile, možda najbolje potvrđuje čunjenica kako su se počeli širiti i vicevi, direktno ili indirektno vezani uz skulpturu, te slati mailovi u kojima je *Kit* glavni protagonist. Skulpturu također vole djeca koja se po njoj penju i skaču.

MILENA LAH (1920.–2003.)

Kotač vremena

LOKACIJA: Savski nasip

GODINA NASTANKA: 1965.–1993.

GODINA POSTAVLJANJA: 2000.

MATERIJAL: obojani beton

SIGNATURA: nema

NAPOMENE: djelo je dio projekta Aleje skulptura na Savskom nasipu koji je predložio Ratko Petrić na Zagrebačkom salonu 1985. godine, a dvije godine kasnije uvršten je u PUP Trnje

Kotač vremena apstraktna je skulptura autorice koja se specijalizirala za monumentalne skulpture alegorijskog apstraktnog prikaza. Riječ je o umjetnici čijih je čak pet skulptura postavljeno u Zagrebu, a njihov je opus jasno definirao neke od gradskih punktova. Njezina su djela jednostavnih linija, gotovo apstraktne forme, iako polazište ipak pronalazi u stvarnom svijetu i prirodi. Takva su i djela *Ruke prijateljstva* i *Let u prostor/Galeb*. Izrađena u betonu te kolorirana jakom ružičastom i tirkiznom bojom, skulptura *Kotač vremena* ističe se na Savskom nasipu okružena prirodnim bojama rijeke, neba i zelenila, ali se istodobno svojim amorfnim, oblim, organskim oblicima i uklapa u to okruženje. Niti dimenzije, odnosno visina od 4 metra, ne negiraju taj dojam. Riječ je o skulpturi koja na prvi pogled podsjeća na algu ili neku neobičnu biljku s granama i pupovima koji se šire u prostor. Zbog toga je jednako zanimljiva sa svih strana, a promatrač ju mora obići kako bi ju u cijelosti percipirao. Boja je većinom logično raspoređena: osnova je žarko ružičasta, a ispuštena su tirkizna. Obris rada je gotovo simetričan, no ispuštena s prednje i stražnje strane raspoređena su nasumce, zbog čega se mijenja i raspored boja, pa se gubi svaki dodir sa simetrijom ili pravilnošću. Skulptura je vrlo uravnotežena i, što je najbitnije, skladno i s dozom humora uklopljena u okoliš.

IRIS LOBAŠ KUKAVIČIĆ (1976.)

Plesačica

LOKACIJA: Aleja M. Ljubeka bb,
Jarun

GODINA POSTAVLJANJA: 2001.

MATERIJAL: rosfraj i plastificirani
karton

SIGNATURA: nema

NAPOMENE: skulptura čini dio Parka
skulptura *Aquarius* koji je otvoren
2001. godine

Skulptura Iris Lobaš Kukavičić zanimljiva je po materijalu koji koristi. Riječ je o kartonu, odnosno kartonskoj ambalaži koju naknadno kolorira. Iako je navedeni materijal dosta osjetljiv na vanjske utjecaje, pogotovo vodu, autorica ga je upotrijebila u toj skulpturi postavljenoj u otvoreni prostor. Rad se sastoji od dva različita elementa, izvedena u drugom materijalu i obrađena na drugačiji način. Prvi dio, lik plesačice, izrađen je od plastificiranog kartona koloriranog u žarko roza boju. Forma je visoko stilizirana, a tijelo izvedeno od nekoliko valjkastih volumena. Budući je autorica kao materijal koristila kartonsku ambalažu za jaja, čitava površina skulpture je valovita, odnosno puna udubljenja i ispuštenja. Figura plesačice postavljena je unutar okvira u obliku šupljeg kvadra, odignutog od tla tankim i visokim nogama. Taj drugi element skulpture izrađen je od rosfraja, zaglađenog do visokog sjaja, i ravnih je linija koje kontrastiraju organičkoj figuri plesačice istodobno ju naglašavajući. Rad čini dio Parka skulptura *Aquarius* u kojem se trenutačno nalaze još tri skulpture.

VELIBOR MAČUKATIN (1919.)

Spomenik poginulim navijačima Dinama u Domovinskom ratu

LOKACIJA: Maksimirska cesta 128, Stadion NK Dinamo

GODINA POSTAVLJANJA: 13. svibnja 1994.

MATERIJAL: skulptura – bronca; postament – kamen

SIGNATURA: *Mačukatin*, u donjem desnom kutu; *LJEVAONICA UMJETNINA ALU – ZAGREB ILICA 85*, ispod potpisa autora

Spomenik poginulim navijačima Dinama u Domovinskom ratu nalazi se sa zapadne strane stadiona, postavljen pred zelenom kulisom stabala i nižeg raslinja. Spomenik se sastoji od više elemenata, od kojih skulpturalni dio čini reljef izrađen u bronci, položenog pravokutnog oblika, ovješenog o kameni blok nešto većih dimenzija koji ponavlja oblik reljefa. Sve zajedno je podignuto od razine tla s tri stepenice koje čitavom spomeniku daju sakralno obilježje te nas može podsjetiti i na oltar. S obzirom na temu, možda je upravo to i bila namjera autora. Reljefni prikaz je prilično narativan: vojnik u prvom planu, povela s posvetom spomenika i grb NK Dinamo. U pozadini se razaznaje još čitav niz vojnika na desnoj strani i popunjeno Dinamov stadion na lijevoj. Reljef je izведен plošno, tek središnji vojnik i povela prikazani su u višem reljefu, što prikaz čini realističnjim.

VELIBOR MAČUKATIN ML. (1974.)

Slava Raškaj

LOKACIJA: Nazorova 47, Centar za odgoj i obrazovanje »Slava Raškaj«

GODINA NASTANKA: 2000.

GODINA POSTAVLJANJA: 2000.

MATERIJAL: skulptura – bronca; postament – mramor

SIGNATURA: *V. MAČUKATIN ML*, straga dolje

Poprsje Slave Raškaj (slikarica, 1877.–1906.) nalazi se ispred centra za odgoj i obrazovanje koji nosi njezino ime, a izrađeno je u bronci. Slikarica je prikazana do razine laktova i postavljena na mramorni postament koji nosi natpis s njezinim imenom te godinama rođenja i smrti. Kipar je slikaricu prikazao kao mladu djevojku, uspravnog držanja, mekih crta lica i glatkih obraza te pogleda usmjerenog u stranu. Lice je prikazano realistički, jasnih fizionomskih crta, blago zaobljenih ploha i zaglađene površine. Taj način obrade površine odgovara godištu prikazane djevojke. S druge strane, na prikazu tijela, odnosno haljine i jakne, autorov je rukopis jasnije uočljiv, površina je grublje obrađena sa slobodnjim potezima i urezima. Skulptura ostavlja dojam mirnoće i profinjenosti, plemenitog dostojanstva, što je postignuto uspravnim stavom, prikazujući i dio tijela a ne samo glavu portretirane ličnosti, te pogledom u stranu koji promatrač nije u stanju uloviti.

SINIŠA MAJKUS (1962.)

Crvena stijena

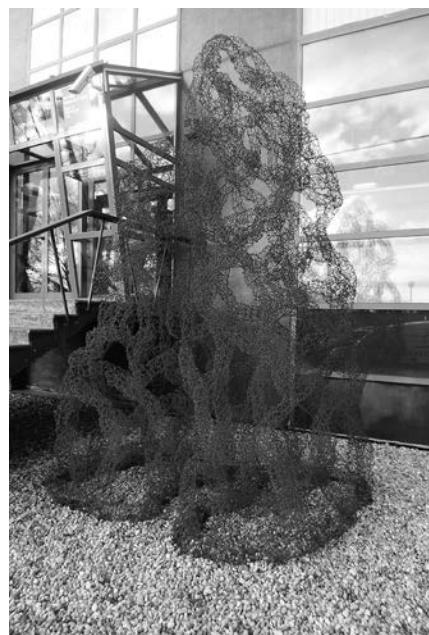
LOKACIJA: Križna cesta 18, Filip Trade d.o.o – Zbirka suvremene hrvatske umjetnosti

GODINA NASTANKA: 2001.

GODINA POSTAVLJANJA: 2001.

MATERIJAL: bojena čelična žica

SIGNATURA: nema

Skulptura Siniše Majkusa apstraktno je djelo izrađeno od čelične žice. Žica je najprije isprepletena tako da tvori valjkaste šuplje volumene koji su zatim međusobno isprepleteni oblikujući skulpturu. Na taj način realizirana je struktura rahla i prozračna, te usprkos svojoj veličini djeluje vrlo lagano. Poznavanje naziva skulpture bitan je element za potpuno percipiranje i razumijevanje rada. Tek tada u amorfnim, organskim, apstraktnim oblicima uočavamo uzor iz prirode. Konotacije koje sa sobom nosi ime skulpture, kao što su težina i masivnost, u snažnom su kontrastu s realiziranim djelom. No, nije jedino struktura ono što se ne podudara s nazivom, već su to i izvedba u čeliku te crvena boja, za koje teško očekujemo da će oblikovati skulpturu naziva *Crvena stijena*.

MARIN MARINIĆ (1967.)

**HRVOJE URUMOVIĆ
(1976.)**

**Dva kikirikija i Još dva
kikirikija**

LOKACIJA: Park Stara
Trešnjevka

GODINA NASTANKA: 2004. i
2005.

GODINA POSTAVLJANJA:
2004. i 2005.

MATERIJAL: drvo

SIGNATURA: nema

Skulpture Marina Marinića i Hrvoja Urumovića pod nazivom *Dva kikirikija i Još dva kikirikija* radovi su koji su izrađeni na licu mjesta u Parku stara Trešnjevka. Skulpture se sastoje od po dva odvojena volumena od kojih je svaki izrađen u drvu, od jednog jedinstvenog komada debla. Iako se na prvi pogled čini da je riječ o apstraktim skulpturama nepravilne zaobljene forme, u rješenju i kompoziciji djela prepoznaje se uzor preuzet iz prirode. Riječ je o nepravilnim duguljastim valjkastim oblicima čije su kraće strane zaobljeno dovršene, a sve su plohe obrađene tako da oponašaju teksturu kikirikija. Volumeni su postavljeni na travnatu površinu parka i izgleda kao da su тамо proizvoljno raspoređeni. Skulpture su se toliko stopile s prostorom da se prolazniku, koji im nije obratio veću pozornost, mogu činiti kao tek četiri debla koja su se тамо našla slučajno.

LÁSZLÓ MARTON (1925.)

Dr. József Antall

LOKACIJA: Ulica Józsefa Antalla

GODINA NASTANKA: 2001.

GODINA POSTAVLJANJA: ožujak 2002.

MATERIJAL: skulptura – bronca; postament – mramor

SIGNATURA: *Marton 2001*, straga
desno

NAPOMENE: spomenik mađarskom premijeru (1990.–1993.) u ulici koja nosi njegovo ime podignuli su Grad Zagreb i Veleposlanstvo Republike Mađarske u Zagrebu, a svečano ga je otkrio predsjednik Republike Mađarske dr. Ferenc Madl; natpis na postamentu uklesan je na hrvatskom i mađarskom jeziku

Poprsje je realističan prikaz mađarskog političara Józsefa Antalla (1932.–1993.), postavljeno na visoki mramorni postament u sklopu manjeg trga, također izvedenog u mramoru. Postament nosi natpis s glavnim podacima o prikazanoj ličnosti, donatorima spomenika te njegovu otkrivanju, a isklesan je na hrvatskom i mađarskom jeziku. Poprsje je izvedeno u bronci, svi detalji prikazani su realistično, od fizionomije lica do odjeće, tj. košulje, kravate i sakoa. Jedino zbog malo grublje obrade i ne u potpunosti ugladene površine te stilizirane kose rad se odvaja od hiperrealističkog prikaza. Lik Józsefa Antalla odiše mirnoćom i strogošću izraza, što naglašava uspravno postavljena glava i ravno usmjeren pogled.

MLADEN MIKULIN (1958.)

Juraj Habdelić

LOKACIJA: Jordanovac 110, Filozofski fakultet Družbe Isusove

GODINA NASTANKA: 1994.–1999.

GODINA POSTAVLJANJA: 6. studenog 1999.

MATERIJAL: skulptura – bronca; postament – kamen

SIGNATURA: *MIKULIN*, straga dolje

NAPOMENE: prvi odljev skulpture postavljen je u Vrhovini

Portretni prikaz Jurja Habdelića (književnik i jezikoslovac, isusovac, 1609.–1678.) rad je akademskog kipara Mladena Mikulina. To je jedan od njegovih realističkih radova koji prikazuje ličnost iz hrvatske povijesti. Izrađen je u bronci te postavljen na kameni postament. Lik Jurja Habdelića prikazan je do struka, s knjigom u jednoj i perom u drugoj ruci te glavom nagnutom prema njima. S obzirom da je riječ o hrvatskom književniku i leksikografu, ikonografski elementi odgovaraju prikazu. Skulptura je oblikovana realistično, s naglašenim crtama lica i detaljima poput bora na čelu, s uvećanim šakama te prepoznatljivim dijelovima odjeće. Volumeni su također izrazito jaki i »voluminozni«, tako da je usprkos realističkim crtama riječ o stiliziranom prikazu.

MLADEN MIKULIN (1958.)

Fra Grgo Martić

LOKACIJA: Martićeva ulica

GODINA NASTANKA: 1994.

GODINA POSTAVLJANJA: 1994.

MATERIJAL: skulptura – bronca; postament – kamen

SIGNATURA: nema

NAPOMENE: skulpturu je gradu Zagrebu poklonio Zavičajni klub Posušja povodom 900-te godišnjice zagrebačke biskupije

Spomenik fra Grgi Martiću (književnik, kulturni i politički djelatnik, franjevac, 1822.–1905.) monumentalno je djelo koje prikazuje navedenog svećenika u sjedećem položaju, hiperdimenzioniranih proporcija. Lik je postavljen na stiliziranu stolicu, jednostavnog naslona. Svećenik je obučen u jednostavnu halju, izvedenu u jednom neprekinutom volumenu, jedino s izvučenom linijom kragne. Iz tog zatvorenog volumena izviruje glava, definirana portretnim karakteristikama ličnosti, i snažne, prevelike šake. Osim navedenih dijelova, odnosno ruku i glave, čitava je ploha jedinstveno obrađena, što volumene halje i stolice povezuju jedinstvenu cjelinu. Kompozicija skulpture vrlo je statična, definirana u geometrijskim likovima. Gledano s prednje strane, a pogotovo sa stražnje, skulptura je svediva na pravokutan obris, dok je s bočnih strana posložena u trokutastu kompoziciju. Skulptura se nastavlja na jednostavan postament u obliku kvadra, nešto većih dimenzija od same skulpture u tlocrtu, te je sve zajedno postavljeno na još jedno, znatno niže i još veće postolje.

MLADEN MIKULIN (1958.)

Dr. Velimir Lojda

LOKACIJA: IV Podbrežje, Mjesna sa-mouprava »Kajzerica«

GODINA NASTANKA: 1999.

GODINA POSTAVLJANJA: 1999.

MATERIJAL: skulptura – bronca; po-stament – mramor

SIGNATURA: *MIKULIN*, sprijeda de-sno

Poprsje postavljeno pred nekadašnjim Domom zdravlja »Kajzerica« prikazuje liječnika Velimira Lojdu (1931.–1997.) koji je za života radio u toj instituciji. Izlivena je u bronci i postavljena na mramorni postament sastavljen od vertikalnog i horizontalnog kvadratnog bloka. Lik liječnika prikazan je realistično, jasno uočljivih karakterističnih crta lica. Iako je prikazan do poprsja, elementi košulje svedeni su na minimum kako pretjerana složenost ne bi odvukla pozornost od same ličnosti. Plohe su prilično jednostavne, s oštrim granicama i prijelazima kao što su rub odijela, oči i obrve, ali ne pregrube da se ne izgubi mekoća i živost lica i lika. Površina je također jednostavno obrađena, oživljena blagim ali jasnim autorovim rukopisom koji je dovoljno suzdržan da ne zadržava pozornost.

LINDA MILIĆ KRŠNJAVA (1974.)

Slavoljub Penkala

LOKACIJA: Savska 18, Tehnički muzej, Park skulptura velikana hrvatskog prirodoslovlja i tehnike

GODINA NASTANKA: 2004.

GODINA POSTAVLJANJA: 2004.

MATERIJAL: skulptura – bronca; postament – kamen

SIGNATURA: nema

NAPOMENE: skulptura čini dio niza od osam skulptura hrvatskih znanstvenika koje uprava Tehničkog muzeja kontinuirano postavlja u prostor vanjskog dvorišta

Bista inženjera i izumitelja Eduarda Slavoljuba Penkale (1871.–1922.) jedna je od osam postavljenih u dvorištu Tehničkog muzeja. Smještena je na visokom mramornom postamentu s uklesanim imenom portretirane osobe te godinama života. Brončani portret Slavoljuba Penkale kvalitetan je primjer biste koja se u prikazivanju lika ne zamara detaljima već nastoji postići sveukupni dojam ličnosti. Tako je lik prikazan samo do vrata, bez odjeće koja bi svojim hiperrealističkim detaljima ili oštrim linijama kontrastirala licu. Fizionomijske crte lica također su prikazane sa što manje detalja koji bi odvlačili pozornost, te je samo s nekoliko crta, ispupčenja i udubljenja postignut vrlo živ izraz lica. Rukopis autorice jasno je uočljiv na hrapavoj površini biste, no takav način obrade površine ne kosi se s namjerom prikaza, jer se čini da je autorici bilo bitnije stvoriti skulpturu koja predstavlja ličnost, a ne suviše veristički prikaz osobe.

JOSIP MINKS (1946.)

Majka Zemlja

LOKACIJA: Rujanska, Vrbani

GODINA NASTANKA: 2005.

GODINA POSTAVLJANJA: 2005.

MATERIJAL: beton

SIGNATURA: MINKS 2005, na dnu

NAPOMENE: dio skulpture čini natpis *PLODOVI ZEMLJE*, a skulptura je izrađena od komada betona koji su preostali nakon rušenja jednog zida u Rujanskoj ulici

Skulptura *Majka Zemlja* jedan je od dva rada koja čine par, a oba su postavljena na travnatu površinu u Vrbanima. Riječ je o betonskom bloku pravokutnog tlocrta koji se sastoji od četiri povezana volumena. Na njemu je ženski lik u plitkom reljefu te urezan natpis podno nogu. Figura je u ležećem položaju, prikazana *en-face*. Reljef je vrlo pojednostavljen, reducirano prikazаниh dijelova tijela, ali naglašenih rodnih atributa. Dijelovi tijela su s jedne strane simplificirani, a s druge preuveličani. To se može najbolje uočiti na prikazu predebelih nogu i stopala. S obzirom na način interpretacije ženskog lika te mjesto postava skulpture, rad dosta podsjeća na prapovijesnu plastiku, pogotovo grobne ili totemske namjene. Možda je upravo to i bila namjera autora, inače grafičara, slikara i karikaturista, jer i imena skulptura upućuju na poganske svece i običaje.

JOSIP MINKS (1946.)

Otac Zemlja

LOKACIJA: Rujanska, Vrbani

GODINA NASTANKA: 2005.

GODINA POSTAVLJANJA: 2005.

MATERIJAL: beton

SIGNATURA: nema

NAPOMENE: dio skulpture čini natpis *VOLIM SVOJU ZEMLJU*, a skulptura je izrađena od komada betona koji su preostali nakon rušenja jednog zida u Rujanskoj ulici

Skulptura *Otac Zemlja* jedan je od dva rada koja čine par, a oba su postavljena na travnatu površinu u Vrbanima. Riječ je o betonskom bloku pravokutnog tlocrta koji se sastoji od četiri povezana volumena. Na njemu je oblikovan muški lik u plitkom reljefu, a podno njegovih nogu uklesan je natpis. Lik je smješten u ležeći položaj, prikazan s leđa, s rukama uzdignutim iznad glave kao da je upravo zaspao na betonskoj bazi. Reljef je vrlo pojednostavljen, reducirano prikazanih dijelova tijela, koji su s jedne strane simplificirani, a s druge preuvečavani. To se može najbolje uočiti na prikazu predebelih nogu i stopala. S obzirom na način interpretacije muškog lika te mjesto postava skulpture, rad dosta podsjeća na prapovijesnu plastiku, pogotovo grobne ili tematske namjene. Možda je upravo to i bila namjera autora, inače grafičara, slikara i karikaturista, jer i imena skulptura upućuju na poganske svece i običaje.

JESPER NEERGAARD (1940.)

La Futuro

LOKACIJA: Trg J. F. Kennedyja, park Ekonomskog fakulteta

GODINA NASTANKA: 1987.–1995.

GODINA POSTAVLJANJA: 2001.

MATERIJAL: skulptura – mramor; postament – granit

SIGNATURA: *NEERGAARD*, dolje desno

NAPOMENE: taj spomenik Esperantu, djelo danskog umjetnika, zamijenio je javnu skulpturu kipara Grgasa Čekanje, koja je bila na tom mjestu

Skulptura *La Futuro* apstraktno je djelo danskog umjetnika posvećeno Ludvicu Lazarusu Zamenhofu (poljski liječnik, izumitelj esperanta, 1859.–1917.). To je jedan od rijetkih spomenika u Zagrebu posvećen jednoj osobi, a da nije izведен kao portretni prikaz. Riječ je o apstraktnom volumenu izrađenom u mramoru, postavljenom na granitno pravokutno postolje. Površina je dinamizirana vertikalnim urezima koji se s prednje nastavljaju na stražnju stranu, tako da se neprestano izmjenjuju dojmovi promatrača. S jedne strane jednostavan obris povezuje skulpturu te se čini da je riječ o zatvorenom monolitu, dok istovremeno urezi razdvajaju plohu na niz segmenata za koje se čini da su tek naknadno povezani u cjelinu. Izgleda kao da je blok izrezan te ponovno spojen. Također, skulptura jedan tren odaje dojam hladnoće zbog materijala, boje i jednostavnih linija, da bi odmah zatim djelovala toplige i mekše zbog blagih zakriviljenja i odstupanja od geometrijske preciznosti. Rad se vrlo dobro uklopio u prostor u koji je postavljen. Zbog velikih dimenzija skulptura se ne gubi ispred Ekonomskog fakulteta kao pozadine, a zahvaljujući jednostavnim, jasnim i čistim oblicima uklapa se i u zeleno okruženje parka.

Nažalost, skulptura je više puta bila devastirana grafitima koji su djelomično prekriveni bijelom bojom, a djelomično vidljivi, tako da se originalan materijal skulpture ni ne može uočiti.

TOMISLAV OSTOJA (1931.)
Kardinal Alojzije Stepinac

LOKACIJA: Avenija Dubrovnik

GODINA NASTANKA: 1996.

GODINA POSTAVLJANJA: 1998.

MATERIJAL: bronca

SIGNATURA: *Ostoja 1998*, bočno lijevo dolje; *LJEVAONICA UJEVIĆ* ispod potpisa autora

Spomenik kardinalu Alojziju Stepincu (zagrebački nadbiskup i kardinal, proglašen blaženim 1998. godine, 1898.–1960.) jedan je od niza postavljenih u Zagrebu posvećenih toj osobi. Skulptura je izrađena u bronci i postavljena na kružni postament koji materijalom i oblikom ponavlja izgled manjeg trga na kojem se nalazi. Portretirana ličnost prikazana je u punoj plastici, uvećanih ljudskih dimenzija. Volumen je zatvoren i krut, plohe su jednostavne, glatke i lome se u oštrom linijama, a površina je potpuno glatka, bez ikakve modelacije. Oštri lomovi i čvrst karakter skulpture ne odgovaraju najbolje prikazu kardinala koji je proglašen blaženim. Zbog takvog oblikovanja skulptura može izazivati strahopštovanje, što je emocija koju bi se ipak trebalo ostaviti za skulpture vojskovoda i slične tematike. S druge strane, stilizirani prikaz figure i lice sa sklopjenim očima ostavljaju dojam mirnoće, što je također važna karakteristika te skulpture.

RATKO PETRIĆ (1941.)

Kišne kapi

LOKACIJA: Savski nasip

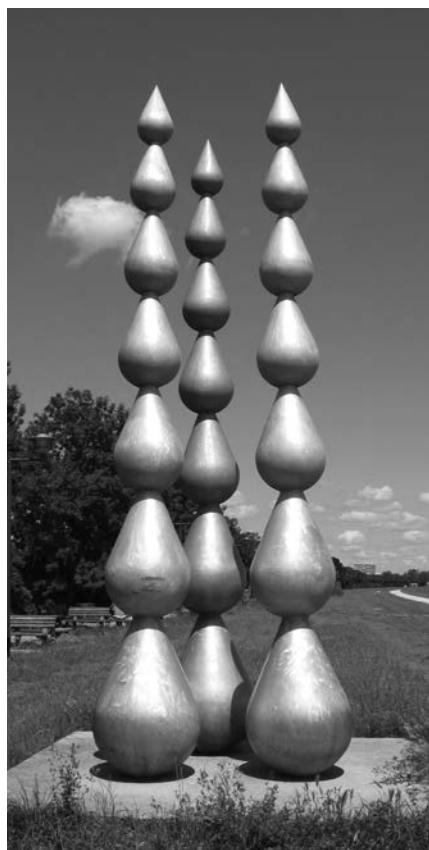
GODINA NASTANKA: 1990.

GODINA POSTAVLJANJA: 1990.

MATERIJAL: skulptura – aluminij; postament – beton

SIGNATURA: nema

NAPOMENE: djelo je dio projekta Aleje skulptura na Savskom nasipu koji je predložio Ratko Petrić na Zagrebačkom salonu 1985. godine, a dvije godine kasnije uvršten je u PUP Trnje

Skulptura *Kišne kapi* Ratka Petrića izvedena je 1990. godine i postavljena kao prva skulptura na Aleji koju je još 1985. godine na Zagrebačkom salonu predložio autor. To je monumentalan rad sastavljen od tri vertikalno postavljena volumena. Svaki od njih sastoji se od sedam manjih volumena u obliku hiperdimenzioniranih kapljica, postavljenih jedna na drugu tako da se njihova veličina smanjuje odozdo prema gore. Iako autorovo polazište potječe iz prirode, riječ je o djelu bliskom geometrijskoj apstrakciji, u potpunosti izvedenom ponavljanjem i modificiranjem dimenzija jednog oblika, te njegovom kombinacijom. Skulptura je izrađena u aluminiju, glatko obrađenih ploha koje se presijavaju na suncu. Čini mi se da je autor odabrao pravi materijal za izvedbu tog rada, jer aluminij može puno bolje od drugih materijala prenijeti dojam lakoće i sjaja kapi kiše kao i njihovu hladnoću. Jednostavna tema i duhovita izvedba bliska *pop artu*, čine da se skulptura dobro uklapa u prirodan okoliš Savskog nasipa. Istovremeno se veličinom ne nameće okolini toliko da bi smetala, jer joj je ostavljeno dovoljno prostora da »diše«.

IRENA PODVORAC (1977.)

Ptice

LOKACIJA: Prisavlje 2, park Boćarskog doma

GODINA NASTANKA: 2000.

GODINA POSTAVLJANJA: 2000.

MATERIJAL: čelična žica

SIGNATURA: nema

NAPOMENE: rad se nalazi u parku Boćarskog doma gdje su postavljene još tri skulpture; uz crvenu se nalazila i plava ptica, ali je ukradena.

Skulptura *Ptice* sastoji se od dva prikaza navedene životinje u vrlo stiliziranoj interpretaciji. Svaka je ptica izvedena od dva komada žice, koji su samo nekoliko puta zavinuti, presavinuti i međusobno spojeni. Vrh skulpture čini čelična žica presavinuta u oblik trokuta, što može asocirati na ptičji kljun, na njega se nastavlja ravan dio, odnosno vrat. Zatim slijedi nekoliko puta zavinuti dio, na jednoj ptici oko horizontalne, a na drugoj vertikalne osi, koji čini tijelo ptice, a skulptura završava s dva kraja žice položenima na tlo, odnosno ptičjim nogama. Skulptura je kolorirana: jedna je ptica crvene, a druga plave boje. Možda ideja za takvu interpretaciju teme proizlazi iz autoričine sklonosti sitnoj plastici. Naime, u djelu se prepoznaje malena i lagana skulptura, hiperdimenzionirana do veličina većih od ljudske. Dio tog rada, odnosno plava ptica trenutno se ne nalazi na svojoj lokaciji.

JOSIP POLJAN (1925.)

Ante Starčević

LOKACIJA: Starčevićev trg 6, Centralna gradska knjižnica

GODINA NASTANKA: 1998.

GODINA POSTAVLJANJA: 1999.

MATERIJAL: skulptura – bronca; postament – granit

SIGNATURA: *J. POLJAN 98.*, bočno desno

NAPOMENE: skulpturu je darovao Milan Balenović, a postavila su je Braća hrvatskog zmaja

Skulptura *Ante Starčević* (1823. –1896.) prikazuje lik hrvatskog političara, filozofa i književnika u punoj visini, u zaustavljenom suzdržanom pokretu. Skulptura je postavljena u nišu, no lik nije zarobljen u njoj već blago izlazi izvan njenih okvira. Glava je blago okrenuta u lijevu stranu, ruke savinute u laktovima (desna je naslonjena na prsa, a lijeva odmaknuta od tijela, pružena prema naprijed). Lik je u uspravnom stajaćem stavu, u blagom raskoraku, s lijevom nogom ispred desne koja djelomično izlazi iz niskog granitnog postolja. Prikazan je u karakterističnoj odjeći, opisanoj s nizom pojedinosti, ali se detalji gube u grubo obrađenoj površini ploha, s jasno vidljivim autorovim rukopisom. Duboke šupljine očiju, u sredini malo uzdignute obrve i blago namršteno čelo, kao i podignute ruke s pretjerano naglašenim kostima šake, doprinose izražajnosti i živosti izraza.

S obzirom na temu i mjesto na koje je skulptura postavljena izvedba je odgovarajuća. Bista bi se izgubila u veličini pročelja zgrade, realističniji prikaz već bi graničio s hiperrealizmom, a monumentalniji i masivniji portret bio bi skučen u ograničenom prostoru niše. U obzir bi jedino možda došao apstraktan rad, koji ne bi bio portret Starčevića nego spomenik njemu.

VLADE RADAS (1951.)

Marko Marulić

LOKACIJA: Marulićev trg

GODINA NASTANKA: 1998.

GODINA POSTAVLJANJA: 1999.

MATERIJAL: skulptura – bronca; postament – kamen

SIGNATURA: *V. RADAS 98*, bočno lijevo

NAPOMENE: na natječaju koji je 1998. godine raspisalo Povjerenstvo za podignuće spomenika Maruliću prvu nagradu dobio je Radas, a drugu Vasko Lipovac, čija je skulptura realizirana u Vukovaru 2006. godine

Lik Marka Marulića (književnik i humanist, 1450.–1524.) prikazan je u sjedećem stavu, prekrivenih nogu, s rukama položenim u krilu nad knjigom ili možda papirima (s obzirom da mu je šaka skupljena kao da u njoj drži olovku). Čitavo tijelo zamotano je u halju, zapravo jednostavno platno sa svega nekoliko nabora ispod kojih se naziru dijelovi tijela. Jedino glava, desna šaka i prsti jednog stopala izviruju izvan zatvorenog volumena. Jednostavnost prikaza prenosi se i na opis lica, s naglašenom ali stiliziranom fizionomijom, karakterističnom frizurom za ono vrijeme, četvrtastom bradom, dugim nosom i velikim čelom. Haljina je oživljena sa svega nekoliko ureza, lice je potpuno glatko, a kosa, obrve, brkovi i brada tek su nešto grublje obrađeni. Izgled lica, kose i haljine kipar je djelomično preuzeo iz starijih prikaza književnika poput onog Ivana Meštrovića. Ostalo je sam izmislio, jer ne postoji ni jedan likovni prikaz Marulića iz njegova doba.

Iako je riječ o monumentalnoj skulpturi, ona je to prvenstveno zahvaljujući svojim dimenzijama, a tek potom zbog izvedbe. Uz monumentalnost skulpture, park i stepenice koje ju okružuju dodatno su ohladile trg, te prostor oko skulpture nije zaživio kao mjesto okupljanja, osim za šetače pasa.

VLADE RADAS (1951.)

Spomenik poginulim braniteljima u Domovinskom ratu

LOKACIJA: Vrapčanska 7, OŠ grofa Janka Draškovića

GODINA NASTANKA: 1997.

GODINA POSTAVLJANJA: 24. listopada 1997.

MATERIJAL: skulptura – bronca; postament – kamen

SIGNATURA: RADAS 97, bočno desno

Spomenik poginulim braniteljima sastoje se od brončane skulpture, nepravilnog organičkog oblika koja predstavlja plamen. Skulptura je postavljena na kameni postament koji u tlocrtu ponavlja veličinu baze skulpture. Sve zajedno odignuto je od tla dvjema horizontalnim pločama nešto većeg tlocrta. Prikaz plamena jasan je odabir za navedenu temu zbog konotacija koje prenosi, kao što su vječni život, duhovno očišćenje i ljubav. Odabirom figurativnog prikaza plamena i kratkim ali jasnim natpisom autor se uspio osloboditi tipičnosti u izradi spomenika poginulim braniteljima. No, prikaz bi ipak trebao biti manje voluminozan da bi se postigao dojam spokoja koji skulptura nastoji prenijeti. Za razliku od većine spomenika braniteljima u Zagrebu i okolici, u tom se radu uočava da važniju ulogu ima skulptura, izvedena kao puna plastika, nego natpis.

NIKA RADIĆ (1968.)

Bez naziva

LOKACIJA: Vukovarska avenija 68, pored Pučkog otvorenog učilišta

GODINA NASTANKA: 1999.

GODINA POSTAVLJANJA: 1999.

MATERIJAL: željezo

SIGNATURA: nema

NAPOMENE: skulptura je postavljena u sklopu »Otvorenog atelijera«

Djelo Nike Radić jedna je od tri skulpture postavljene ispred i oko Pučkog otvorenog učilišta. Godine 1999. je izrađena i izložena u sklopu »Otvorenog atelijera«, nakon čega je postavljena na javnu površinu. Rad se sastoji od pet elemenata različite visine koji ponavljaju isti oblik. Sva-ki element se sastoji od dvije tanke željezne ploče međusobno spojene kraćom stranom, dodatno oživljene trokutnim plohama koje razbijaju monotoniju vanjske strane elementa. U tlocrtu izgledaju kao trokut kojemu nedostaje jedna stranica. Figure su posložene oko zamišljenog središta tako da su vrhom usmjerene jedna prema drugoj. S obzirom da je riječ o pet odvojenih objekata, prostor neprestano prolazi kroz i oko skulpture. Iako ne postoji oštra granica između skulpture i okolnog prostora, neprestano je prisutna određena napetost između otvorenog i zatvorenog, odnosno nepostojećih granica u kretanju pogleda i zraka, te stvarnih fizičkih granica same skulpture.

MIROSLAV ŠUTEJ

(1936.–2005.)

*Spomenik hrvatskim
braniteljima*

LOKACIJA: Meštrovićev trg

GODINA NASTANKA: 2000.

MATERIJAL: kamen

SIGNATURA: nema

Spomenik hrvatskim braniteljima postavljen u Zapruđu djelo je značajnog hrvatskog slikara i grafičara poznatog po *op-artističkim* tendencijama, objektima i kombinacijama, a neki od navedenih elemenata prepoznaju se i u tom radu. Spomenik je izveden od trinaest kamenih stupova, pravilno posloženih u pet redova u kojima se izmjenjuje niz od tri i dva stupa. Svaki od njih sastoji se od proizvoljnog broja kocaka. One se izmjenjuju jedna iznad druge u pravilnom redoslijedu, počevši od crvene, zatim bijela, pa opet crvena i tako dalje. Gornja ploha stupova je različito dovršena, neke su valovito, neke ravno presjećene, ostavljajući najvišu kocku čitavom ili ne. Kompozicija je postavljena na dvostrukim postamentima, zapravo na dvije plitke stepenice također kvadratnog tlocrta. Na njih je naslonjena ploča u obliku grba s natpisom, a cjelinu čini i vitak križ, izrađen u metalu. Ti, inače odvojeni, elementi povezani su trgom na kojem je kompozicija postavljena i okruženi travnatom površinom parka.

**MARIJA UJEVIĆ GALEToviĆ
(1933.)**

Miroslav Krleža

LOKACIJA: Dubravkin put

GODINA NASTANKA: 1976.–2004.

GODINA POSTAVLJANJA: 2004.

MATERIJAL: bronca

SIGNATURA: nema

Na početku Dubravkinog puta, usred parka i okružen zelenilom postavljen je *Spomenik književniku Miroslavu Krleži* (1893.–1981.). Hrvatski je pisac osobno bio vezan za taj predio Zagreba, jer je dio svog života proveo u kući koja gleda na taj park. Povezanost skulpture i prostora kiparici je bitno u svim rješenjima javnih skulptura, što možemo uočiti i na radovima kao što su *Vlaho Paljetak*, *August Šenoa* ili *Trkač*. *Spomenik Miroslavu Krleži* izrađen je u bronci, malo uvećane ljudske veličine i prikazuje pisca u uspravnom stavu s glavom blago podignutom i nagnutom u desno. Autorica oblikuje skulpturu u čistim volumenima, oživljenim tek s nekoliko zaobljenja plohe koja stvaraju zanimljive igre svjetla i sjene, te postižu dojam prirodnog stava i položaja tijela, s rukama u džepovima i težinom prebačenom na desnú nogu. Portretne je karakteristike kiparica sažela u stavu i proporcijama figure i koncentrirala ih na prikazu lica. Neki elementi, poput nosa, usta i brade realistički su riješeni dok je drugima, kao što su duboke upale oči ispod jakih obrva, samo sugerirala karakter ličnosti dajući skulpturi zamisljeni ako ne i melankolični karakter. Skulptura pokazuje da detaljističko opisivanje i mnogostruko uvećane dimenzije nisu nužno i najprikladniji načini prikazivanja snažne ličnosti. Marija Ujević Galetović postigla je duhovnu snagu i monumentalnost prikaza glatkim i čistim ploham te skulpturom tek neznatno većom od ljudske veličine. Kao što autorica sama kaže, *važnost portreta ili kipa ne smije biti u fizičkoj sličnosti nego u izrazu lica, mimici, osobnosti, emanaciji. Kad bi doslovnost bila najvažnija, tada bi najbolji pisac bio sudski zapisničar*.⁴

⁴ Ožegović, Nina: *Kiparstvo nije samo za muškarce, razgovor: Marija Ujević Galetović*, u: Nacional, br. 616, 3. 9. 2007.

MARIJA UJEVIĆ GALEToviĆ
(1933.)

Oton Kučera

LOKACIJA: Savska 18, Tehnički muzej, Park skulptura velikana hrvatskog prirodoslovja i tehničke

GODINA NASTANKA: 1998.

GODINA POSTAVLJANJA: 1998.

MATERIJAL: skulptura – bronca; postament – kamen

SIGNATURA: nema

NAPOMENE: skulptura čini dio niže od osam skulptura hrvatskih znanstvenika koje kontinuirano postavlja uprava Tehničkog muzeja u prostor vanjskog dvorišta

Portretna bista *Oton Kučera* (profesor, prirodoslovac i astronom, 1857.–1931.) zanimljiva je interpretacija teme biste, stilizirane izvedbe s donekle karikaturalnim elementima. Lik je prikazan do vrata koji je naglašen visokim ovratnikom i predimenzioniranom mašnom geometrijske pravilnosti. Vrlo su naglašeni i uvećani dijelovi lica kao što su oči, usta i uši, dok su preostali elementi vrlo jednostavnih, glatkih ploha.

Skulptura je komponirana od zaobljenih ploha i oštih, ravnih granica među njima, kao što je uočljivo na rubu kose ili na očnim kapcima i obrvama. Površina je glatka s tek nekoliko ureza, te vrlo uglačana, tako da se presijava na suncu što skulpturi, zajedno sa stiliziranim i karikaturalnim elementima, pridaje još jednu dimenziju nestvarnosti i udaljenosti od realiteta.

MARIJA UJEVIĆ GALEToviĆ

(1933.)

Trkač

LOKACIJA: Savski nasip

GODINA NASTANKA: 1987.–1995.

GODINA POSTAVLJANJA: 1995.

MATERIJAL: bronca

SIGNATURA: nema

NAPOMENE: djelo je dio projekta Aleje skulptura na Savskom nasipu koji je predložio Ratko Petrić na Zagrebačkom salonu 1985. godine, a dvije godine kasnije uvršten je u PUP Trnje

Skulptura *Trkač*, postavljena 1995. godine na Savskom nasipu, po prijedlogu iz 1985. godine rad je Marije Ujević Galetović. Riječ je o jednoj od osam skulptura postavljenih na zelenu površinu, tematski vezanih s okružjem u kojem se nalaze. Skulptura je figurativnog izričaja, visoke stilizacije i geometrizacije. Ljudska figura, bez spolne specifikacije, prikazana je u zaustavljenom pokretu, oslonjena na jednu nogu, s drugom u zraku, u zamahu trčanja i s pogledom iza sebe. Autorica se nije zadržavala na detaljima, tako da su udovi izvedeni od jednostavnih, gotovo geometrijskih volumena, sa svega nekoliko udubljenja i ispuštanja, a glava je definirana jednostavnim ali jasnim obrisom koji ocrtava glavne elemente lica kao što su oči, nos i usta. Na taj je način autorica uspjela odvući pozornost od detalja i koncentrirati pogled promatrača na sam pokret i položaj skulpture u prostoru. Kao i ostale skulpture na Savskom nasipu, i taj se rad dobro uklopio u svoje okružje, kako temom trkača koji se često susreću na nasipu, tako i izvedbom u jednostavnim i velikim volumenima koji se uklapaju u široke vizure okolne prirode.

MIRO VUCO (1941.)

Kamen temeljac

LOKACIJA: Savski nasip

GODINA NASTANKA: 1993.

GODINA POSTAVLJANJA: 1996.

MATERIJAL: kamen

SIGNATURA: nema

NAPOMENE: djelo je dio projekta Aleje skulptura na Savskom nasipu koji je predložio Ratko Petrić na Zagrebačkom salonu 1985. godine, a dvije godine kasnije uvršten je u PUP Trnje

Skulptura *Kamen temeljac* monumentalan je rad isklesan u bijelom kamenu. Riječ je o uspravno postavljenom, 2,5 metara visokom kvadratičnom monolitu, blago nagnutom od vertikalne osi u jednu stranu. Obrada kamena je dosta gruba, stvarajući hrapavu površinu ujednačenu u svim dijelovima. Uspravne strane monolita dodatno su oživljene stiliziranim prikazima ptica (na gornjim dijelovima triju strana) i ljestvama za koje se čini da su naslonjene na posljednju, četvrtu stranicu. Svi elementi izgledaju poput reljefa izvedenih na površini kamenog bloka, plošne i stilizirane obrade. Oni, zajedno sa svijetlom bojom kamena, donekle oduzimaju težinu skulpturi, a s otklonom od vertikale i absolutnu statičnost. No, bez obzira na elemente kojima je razbijena monotonija bloka, riječ je o vrlo jednostavnoj skulpturi, umirujućeg doživljaja i kontemplativnog karaktera.

ŠIME VULAS (1932.)

Jedra

LOKACIJA: Ilica 85, dvorište Akademije likovnih umjetnosti
GODINA NASTANKA: 2002.
MATERIJAL: skulptura – bronca; postament – kamen
SIGNATURA: *VULAS 2002*, bočno lijevo

Skulptura se sastoji od jednog volumena čiji su dijelovi posloženi jedan na drugi na kamenom postamentu. Gornjih pet dijelova oblih su stijenki, s oštrom presječenim gornjim i donjim ploham, dok je najniži ravnih ploha, oblika krnje piramide. Glavni materijal u kojem radi Šime Vučas jest drvo. Iako je za tu javnu skulpturu odabrao broncu, drvo se prepoznaće kao polazište rada. Površine su glatko obrađene, plohe blago zakrivljene i bez oštrih lomova, a volumeni nisu potpuno simetrični, što stvara dojam topline i mekoće drva. Efekt drva dodatno je postignut s nekoliko ureza na vrhu djela koji podsjećaju na grubost materijala prije njegove obrade.

Skulptura Šime Vučasa postavljena u dvorištu Akademije likovnih umjetnosti jedna je od dviju njegovih skulptura u Zagrebu. Druga, naziva *Tvrdalj*, izvedena je 1975. godine i postavljena u parku Opatovina.

MIROSLAV ŽUPANČIĆ (1949.)

Igra

LOKACIJA: Ulica Majke Terezije 2, ispred knjižnice Vladimira Nazora

GODINA NASTANKA: 1992.

MATERIJAL: bizečki kamen

SIGNATURA: nema

Miroslav Župančić u svom se opusu koncentrirao na figurativne prikaze, posebno ljudski lik, često oblikujući aktove. Za njegov je rad tipičan prikaz vrlo uvećanih i naglašenih dijelova tijela, svedenih za zablje orgačke forme. I ta je skulptura zatvorenog obrisa i prikazuje ženski akt u ležećem položaju. Iako je riječ o tipičnoj pozici ležećih aktova, Venera ili Odaliski, vrlo je teško odgometnuti njezin točan izgled. Jedan je razlog već ranije spomenuta uvećanost dijelova tijela, a drugi to što je rad izведен u bizečkom kamenu bijele boje i vrlo rahle strukture. Ta šupljikavost površine dodatno razgrađuje formu i čini da se još teže ulove čvrste konture figure. Sve zajedno stvara dojam zatvorenog, orgačkog, gotovo gomoljastog volumena.

MIROSLAV ŽUPANČIĆ (1949.)

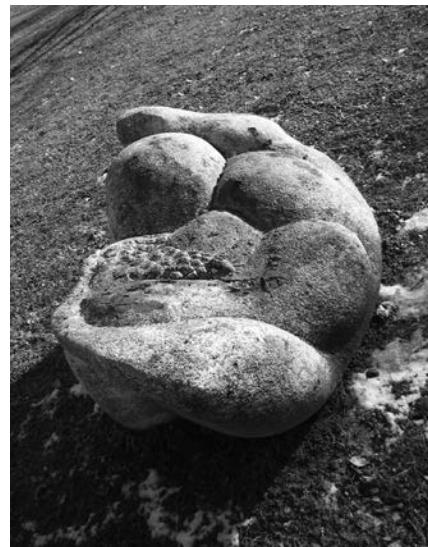
Grozdana

LOKACIJA: Prisavlje 2, park Boćarskog doma

GODINA NASTANKA: 1995/1996.

MATERIJAL: kamen

SIGNATURA: nema

Skulptura *Grozdana* figurativno je riješen prikaz ženskog akta. Izrađena je u bračkom kamenu izuzetno bijele boje, kakav autor često koristi u svojim skulpturama. Kompozicija je zatvorenog obrisa i prikazuje žensku figuru u ležećem položaju s prednjim dijelom tijela na tlu, rukama stavljениm preko glave te nogama savinutim u koljenima. Plohe su zaobljene i tvore organičke forme, a površina je jednolikobrađena s jedva uočljivim autorovim rukopisom. Iako je riječ o figurativnom prikazu koji se odmah prepoznaje kao ženski akt, točne obrise figure nije lako razlučiti. Razlog tome je predimenzioniranje te visoka stilizacija dijelova tijela koje prepoznajemo samo po njihovim konturama. Zbog takvog načina oblikovanja skulptura ostavlja dojam zatvorenog, organičkog, gotovo gomoljastog volumena.

ZAKLJUČAK

Nakon što se promotre sve skulpture postavljene na javnim površinama Zagreba između 1990. i 2005. godine, postaju uočljiva specifična obilježja skulpture namijenjene vanjskom prostoru za razliku od one u interijerima muzeja, crkvi, palača i drugih institucija. Materijali koji se koriste pri izradi javne skulpture su trajniji i izdržljiviji te se lakše održavaju. Ta se činjenica može činiti samorazumljivom, no treba je naglasiti zbog utjecaja kojeg materijal ima na likovne, odnosno oblikovne elemente: uz rijetke iznimke, poput rada Siniše Majkusa pod nazivom *Crvena stijena*, skulptura izvedena u tradicionalnim materijalima i postavljena na javne površine grada većinom je zatvorenih volumena, čvrstih kontura i obrisa. Sve do 19. stoljeća, kada je sva skulptura bila od kamena, mramora ili bronce, nije bilo bitne razlike između skulptura u vanjskom i unutrašnjem prostoru, što se materijala tiče. No, u 20. i 21. stoljeću, kada se pri izradi skulptura sve više koriste netradicionalni i na uvjete u eksterijeru neotporni materijali, među njima se stvara sve veća dihotomija.

Glavnina kiparskih djela hrvatskih umjetnika postavljenih na javnim površinama grada sazdan je od prirodnih materijala i njima svojstvene boje. Tek je nekoliko suvremenih kipara u svome radu upotrijebilo boju kao bitan, naknadno pridodan, oblikovni element. To su većinom autori mlađe generacije poput Siniše Majkusa, Iris Lobaš Kukavičić ili Denisa Kraškovića. Rijetki su oni iz starije generacije, poput Milene Lah i Ivana Kožarića, koji u svoj rad unose kolorizam.

Javna skulptura na otvorenom često je većih dimenzija od one smještene u interijerima. Iako se podrazumijeva da javna skulptura mora biti većih dimenzija zbog širokih otvorenih prostora na koje se postavlja, kako se ne bi »izgubila«, ona ne mora biti gigantskih dimenzija da bi bila monumentalna. Pojedini primjeri, poput *Marka Marulića* Vlade Radasa, pokazuju da je moguće izraditi preveliku skulpturu i u eksterijeru.

Još je jedan bitan razlikovni element između skulpture u eksterijeru i interijeru. Naime, javna skulptura na otvorenom dopušta fizički kontakt s promatračem, koji na taj način prestaje biti samo promatrač. Taktički je doživljaj skulpture jednak važan kao i vizualni, ali nam najčešće nije dopušten ako je skulptura izložena u zatvorenom prostoru, pogotovo galeriji ili muzeju. Skulptura Denisa Kraškovića *Kit* čini mi se pravim primjerom javne skulpture na otvorenom kojoj je fizička interakcija s promatračem postala jednakovažna oblikovnom elementu.

Između 1990. i 2005. godine izvedene su i postavljene šezdeset i dvije skulpture. Od toga broja dvadeset i pet radova odnosi se na portretnu skulpturu, od čega je šesnaest bista ili poprsja, a devet portretnih

figura. Od cjelokupnog broja tek je nekoliko portreta riješeno većim stupnjem stilizacije, poput *Večeslava Holjevca* ili biste *Otona Kučere*, dok je preostala većina realistički oblikovana. Iako se dosta skulptura približava apstrakciji, tek ih je četrnaest koje u potpunosti pripadaju toj kategoriji. Na prvi pogled ta nam se brojka ne mora učiniti malenom, no u usporedbi s preostalih četrdeset i osam figurativnih skulptura, uočava se velika prevlast figuracije. Dvadeset i tri skulpture, što je više od trećine svih skulptura postavljenih u gradu u tom periodu, figurativno su riješeni, a da nisu portreti određenih osoba. Na temelju navedenog, može se zaključiti da se u ovom razdoblju većina kipara okreće figuraciji, te da se apstraktna skulptura javlja tek sporadično, najčešće u parkovima skulptura ili kao rezultat umjetničkih akcija (Savski nasip, OTV-dom, Filip Trade d.o.o., Park Stara Trešnjevka i drugi).

Od sveukupnog broja postavljenih skulptura, četrnaest skulptura prikazuje ljudske figure bez portretnih obilježja. Kod njih uočavamo veći stupanj stilizacije, kao kod radova Andreje Hotko-Pavić, Iris Lobaš Kukavičić ili Vere Dajht-Kralj, na temelju čega se može zaključiti kako je pri izvedbi spomenika posvećenih konkretnim osobama uobičajeno posegnuti za elementima realizma, dok se za opće teme (poput *Majke i djeteta*, *Odbojkaša*, *Trkača* i drugih) koristi puno veći stupanj stilizacije. Dva se djela ne uklapaju u navedene podjele: *Nepoznati čitač* i *La Futuro*. Skulptura *Nepoznati čitač* Ivana Ivoša Ićija izdvaja se iz cjelokupnog korpusa javnih skulptura u gradu Zagrebu. Riječ je o »maloj«, realistički riješenoj skulpturi, koja prikazuje čitača naslonjenog na zid zgrade u kojoj se nalazi antikvarijat. Realizam, inače najčešće korištena oblikovna metoda za spomenike konkretnim ličnostima, ovdje se koristi za prikaz neodređene osobe. *La Futuro* je apstraktna skulptura izvedena u bijelom kamenu, zaobljenih kontura i čistih linija. Skulptura je spomenik Ludvicu Lazarusu Zamenhofu, autoru esperanta, a gradu ju je poklonio kipar Jesper Neergaard. Te dvije skulpture pokazuju kako uvriježeno povozivanje realizma sa spomenikom nekoj ličnosti, odnosno apstrakcije ili visoke stilizacije sa općom temom, nisu nužna rješenja. I s najrazličitijim oblikovnim poetikama mogu se postići kvalitetna skulpturalna rješenja, koja svojom specifičnošću i netipičnošću privlače pozornost te doprinose stvaranju identiteta određenog javnog prostora.

Naručitelji javnih skulptura i veliki broj hrvatskih kipara očito i dalje broncu smatraju najpogodnijim materijalom za prikazivanje hrvatskih velikana, jer je svih dvadeset i pet ovdje obradenih portretnih plastika izliveno u bronci. Kada je riječ o apstraktnoj skulpturi, koriste se još i različite vrste metala, kamen, beton i drvo. Slična je situacija i u figurativnoj plastičkoj koja nema portretne karakteristike: tu se uz navedene

javljaju i materijali poput poliestera, plastificiranog kartona i čelične žice. Skulptura u drvu je vrlo rijetka. Postavljene su tek tri skulpture (*Majka i dijete* Ivana Antolkovića, *Brod na suhom* Petra Dolića te *Kikiriki* Marina Marinića i Hrvoja Urumovića), od kojih ni jedna nije u širem gradskom središtu već, kao što je bio najčešći slučaj i s drvenim skulpturama 1980-ih godina, u parkovima, odnosno parkovima skulptura.

Skulptura podignuta isključivo iz komemorativnih razloga, kao spomen na Domovinski rat, nije toliko česta na ulicama grada (Ivica Grošinić, *Hrvatsko stablo*; Velibor Mačukatin, *Spomenik navijačima Dinama poginulim u Domovinskom ratu*; Vlado Radas, *Spomenik poginulim braniteljima u Domovinskom ratu*; Miroslav Šutej, *Spomenik hrvatskim braniteljima*). Umjesto skulpture, za tu funkciju puno češće su upotrebljavane spomen-ploče i spomen-obilježja. Osim što je riječ o jeftinijim rješenjima, na njima se uz to može napisati i posveta te imena stradalih ili nestalih, što je za takvu vrstu spomenika prilično bitno.

Da bismo se u potpunosti upoznali s onime što se u Zagrebu postavljalo u promatranom razdoblju, potrebno je uzeti u obzir i one skulpture čija su oblikovna rješenja nastala prije 1990., ali su kasnije izlivene ili postavljene na javne površine, te one koje su otprilike postavljene a tijekom tog razdoblja seljene po raznim lokacijama. Te dvije skupine zajedno broje dvadeset i osam skulptura.

Dva najstarija rada koja pripadaju prvoj skupini od jedanaest djela⁵ su *Stup života* Roberta Frangeša Mihanovića i Kršinićeva *Dijana* izvedene 1920-ih godina,⁶ postavljene u parku Akademije likovnih umjetnosti u Zagrebu.

Čak je sedamnaest skulptura promijenilo svoju izvornu lokaciju ili je izvedena kopija prema originalu.⁷ Najstariji original, skulptura *Na-*

⁵ Skulpture koje su nakon 1990. prvi puta postavljene su: Marijan Gajšak: *Ruđer Bošković* iz 1988. post. 1998., Robert Frangeš Mihanović: *Stup života* iz 1922. post. 2001., Franjo Kršinić: *Dijana* iz 1925.–1926. post. 1995. i Ante Starčević iz 1940.–1941. post. 1995., Ratko Peraić: *Stjepan Radić* iz 1989. post. 1990., Lujo Lozica: *Tuga* iz 1976. post. 1999., Šime Vušas: *Tvrđalj* iz 1975. post. 1994., Anto Jakić: *Kruženje* iz 1985. post. 1991., Mladen Mikulin: *Čovjek s kolotom* iz 1986. post. 2003., Branko Ružić: *Mačka* iz 1986. post. 2001., Miro Vuco: *Tin Ujević* iz 1989. post. 1991.

⁶ *Stup života* Roberta Frangeša Mihanovića izveden je 1922. godine, a Kršinićeva *Dijana* između 1926. i 1927. godine.

⁷ Antun Augustinčić: *Moša Pijade*, Ivan Kožarić: *Figura/Kupač pod tušem i Prizemljeno sunce*, Vanja Radauš: *Rade Končar*, Valerije Michieli Tomić: *Tri uha*, Franjo Kršinić: *Julije Klović*, Ivo Kerdić: *Zlatarevo zlato*, Dušan Džamonja: *Majka i dijete*, Ratko Petrić: *Charles Chaplin i Stabla*, Raul Goldoni: *Veliki torzo*, Joseph Kässmann: *Napuljski ribar*, Anton Dominik Fernkorn: *Spomenik banu Josipu Jelačiću*, Andreas Kompatscher i Artur Wunder: *Sv. Juraj*, Robert Frangeš-Mihanović: reljefi na *Spomeniku kralju Tomislavu*, Franje Cota: *Gjuro Stjepan Deželić*, Josip Stipeč: *Juraj Haulik* (kopija prema Rendiću)

puljski ribar Josepha Kässmanna iz 1847. godine, zamijenjen je kopijom u umjetnom kamenu 1995. godine.

Neki od preseljenih radova imaju dugu povijest selidbe, devastiranja, uklanjanja i ponovnog vraćanja. Navest će nekoliko najilustrativnijih primjera.

Skulptura *Gjuro Stjepan Deželić* Frana Cote prvo bitno je 1937. godine postavljena na križanje Trga maršala Tita i Prilaza Gjure Deželića. Godine 1964. preseljena je u Vrančićevu ulicu, ispred zgrade Hrvatskog vatrogasnog doma, a 1996. godine vraćena je na prvo bitnu lokaciju.

Prizemljeno sunce Ivana Kožarića je 1971. godine izvedeno u fiberglasu zlatne boje i postavljeno na križanje Prilaza Gjure Deželića i Frankopanske ulice. Iste je godine zbog oštećenja uklonjeno. Godine 1994. postavljen je pozlaćeni brončani odljev na sadašnju poziciju u Bogovićevoj ulici.

Skulptura *Majka i dijete* Dušana Džamonje postavljena je 1952. godine na krov Klinike za dječje bolesti u Klaićevoj ulici. Uskoro je preseljena u predvorje, da bi 2002. godine ponovno bila preseljena u otvoreni prostor i postavljena ispred Klinike.

Sv. Juraj Andreasa Kompatschera i Artura Windera prvo bitno se našao u Malnitzu u Austriji, u parku vile obitelji Liebermann-Rossweise. Skulpturu je kupio dr. Želimir Mažuranić 1938. godine u Njemačkoj i poklonio ju gradu Zagrebu uz uvjet da bude postavljena u dvorište vile u Jurjevskej 5, i da tamo ostane nekoliko godina nakon njegove smrti. Na sadašnju lokaciju na Trg Braće hrvatskog zmaja postavljena je 1994. godine na inicijativu bratovštine a povodom 90. obljetnice njihovog utemeljenja.

Dok je u prethodnim stoljećima javna skulptura uglavnom bila izvedena s određenom namjenom i unaprijed određenim mjestom postava, suvremeni kipari najčešće oblikuju skulpturu za koju ne znaju hoće li i gdje biti smještena. Možemo uočiti da su najviše seljene one skulpture koje su bile smještene u centru grada, gdje se najčešće i postavljaju spomenici. U arhitektonsko i urbanistički riješenim ambijentima, kao što su parkovi skulptura, kiparska djela najčešće ostaju na istim lokacijama na koje su i bila postavljena.

Između 1990. i 2005. godine izvedeno je i nekoliko urbanih akcija u sklopu kojih su postavljene kopije i odljevi starijih skulptura i nalaza, te nova umjetnička djela. Akcija *Zagreb dok ga još ni bilo – prije 1094. godine* započeta je 1990. povodom obilježavanja devetstote obljetnice zagrebačke biskupije, osnovane 1094. godine. U sklopu te akcije, na mjestima nalaza artefakata od prapovijesti do ranokršćanskog razdoblja

postavljene su njihove kopije ili suvremene interpretacije.⁸ Početkom 2000-tih Dawor Preis je izveo akciju *Nine Views*. Nastala je kao reakcija na skulpturu *Prizemljeno sunce* Ivana Kožarića: u odnosu na nju, u proporcionalnoj veličini i udaljenosti, širom Zagreba postavljeno je devet planeta Sunčeva sustava.⁹ Slovenski kipar Marko Pogačnik autor je akcije *Solarni pleksus – Litopunktura* u sklopu koje je tijekom 2005. godine u gradu raspoređeno jedanaest kamenih stupova te šezdeset i dva kamena bloka.¹⁰ Na južnoj obali Velikog jezera na Jarunu oblikovan je *Višeosjetilni park* autorica Ree Fulgoši-Masnjak i Ivanke Mlinarić, u sklopu kojega su 2005. godine postavljene *Skulptura za sjedenje I, II i III* Ivone Biočić Mandić.¹¹

Jedan od zanimljivijih i važnijih zadataka za potpuno poznavanje povijesti javne skulpture grada Zagreba bilo bi i istražiti koje su sve skulpture uklonjene od 1990. godine naovamo. Riječ je najčešće o politički »nepodobnoj« skulpturi, koja je bila uništena zbog svog ideološkog sadržaja.

⁸ Inicijatori su Zoran Gregl, Nenad Jandrić i Željko Kovačić, a autori kopija i replika Josip Fluksi, Đorđe Jandrić, Zdenko Šlibar, Slavimir Slaviček Šumski, Ljiljana Tucaković-Mujagić i Stanislav Tucaković. Akcija je nagrađena prvom nagradom u sekciji *Prijedlog* na 26. zagrebačkom salonu 1991. godine.

⁹ Oznake se sastoje od metalne tablice s podacima o imenu planeta, njegovom promjeru i udaljenosti od Sunca te proporcionalno umanjenog prikaza određenog planeta izvedenog u istom materijalu. Lokacije pojedinih planeta su: Merkur – Margaretska 3, Venera – Trg bana Josipa Jelačića 3, Zemlja – Varšavska 9, Mars – Tkalciceva 21, Jupiter – Voćarska cesta kod 71, Saturn – Račićeva ulica 1, Uran – Siget kod 9, Neptun – 3. kozari put kod 48, Pluton – Aleja Bolonje, podvožnjak

¹⁰ Stupovi su raspoređeni po gradu od Mirogoja do Trnja i Sigeta tako da predstavljaju kralježnicu Europe, a visoki su oko 1,70 m. Kameni blokovi se nalaze na Jarunu, na Otoku hrvatske mladeži, dok je jedan smješten na Aveniji Većeslava Holjevca, između zgrade INE i buduće zgrade Muzeja suvremene umjetnosti. Na stupovima su u plitkom reljefu uklесani kozmogrami, dok su na svakom drugom bloku kozmogrami oblikovani na brončanoj ploči. Akcija je dio veće akcije koja uključuje europske države od Islanda do Krete.

¹¹ Radi se o projektu koji objedinjuje hortikulturu, umjetnost i rehabilitaciju te su 2005. godine postavljene skulpture *Mačak*, *Zemlja grli Zemlju*, *Abacus Dabracus* i *Mali prijatelj* koje su izradila djeca i mladi s oštećenjem vida i drugim poteškoćama u likovnoj radionici centra *Mala kuća*.

POPIS JAVNIH SKULPTURA NA OTVORENOM
GRADA ZAGREBA IZMEĐU 1990. I 2005. GODINE
(abecednim redom autora)

1. Angeli Radovani, Kosta: *Ivan Krstitelj Rabljanin*
2. Angeli Radovani, Kosta: *Faust Vrančić*
3. Angeli Radovani, Kosta: *Dr. Franjo Bučar*
4. Antolković, Ivan: *Majka i dijete*
5. Barišić, Petar: *Uzastopnosti*
6. Bilić, Neven: *Razdvojeni objekt*
7. Biočić Mandić, Ivona: *Spomenik sv. anđelu čuvaru*
8. Biočić Mandić, Ivona: *Zid*
9. Dajht-Kralj, Vera: *Prozor*
10. De Karina, Ljubo: *Veliki prodor*
11. Despot, Ante: *Herman Bollé*
12. Despot, Ante: *Izidor Kršnjavi*
13. Divković, Stjepan: *Ruđer Bošković*
14. Dolić, Petar: *Podmornica*
15. Dolić, Petar: *Brod na suhom*
16. Gračan, Stjepan: *David Schwarz*
17. Gračan, Stjepan: *Žabinjak*
18. Gračan, Stjepan: *Marija Jurić Zagorka*
19. Gračan, Zvonimir; Radeljić, Suzana; Siladin, Branko: *Većeslav Holjevac*
20. Grgas, Mile: *Bartol Kašić*
21. Grošinić, Ivica: *Hrvatsko stablo*
22. Herljević, Vladimir: *Kardinal Franjo Šeper*
23. Hotko-Pavić, Andreja: *Čovjek preko*
24. Hotko-Pavić, Andreja: *Stoj*
25. Ivoš Ići, Ivan: *Nepoznati čitač*
26. Jančić, Stanko: *Odbojkaši*
27. Jančić, Stanko: *Franjo Hanaman*
28. Jančić, Stanko: *Ferdinand Kovačević*
29. Jurkić, Anto: *Tenisačica*
30. Jurkić, Anto: *Kardinal Alojzije Stepinac*
31. Kožarić, Ivan: *Oblik prostora 20*
32. Kožarić, Ivan: *Uzlet*
33. Krašković, Denis: *Kit*
34. Lah, Milena: *Kotač vremena*
35. Lobaš Kukavičić, Iris: *Plesačica*
36. Mačukatin, Velibor: *Spomenik poginulim navijačima Dinama u Domovinskom ratu*

37. Mačukatin, Velibor ml.: *Slava Raškaj*
38. Majkus, Siniša: *Crvena stijena*
39. Marinić, Marin; Urumović, Hrvoje: *Dva kikirikija i Još dva kikirikija*
40. Marton, Laszlo: *Dr. József Antall*
41. Mikulin, Mladen: *Juraj Habdelić*
42. Mikulin, Mladen: *Fra Grgo Martić*
43. Mikulin, Mladen: *Dr. Velimir Lojda*
44. Milić Kršnjavi, Linda: *Slavoljub Penkala*
45. Minks, Josip: *Majka Zemlja*
46. Minks, Josip: *Otac Zemlja*
47. Neergaard, Jesper: *La Futuro*
48. Ostoja, Tomislav: *Kardinal Alojzije Stepinac*
49. Petrić, Ratko: *Kišne kapi*
50. Podvorac, Irena: *Ptice*
51. Poljan, Josip: *Ante Starčević*
52. Radas, Vlade: *Marko Marulić*
53. Radas, Vlade: *Spomenik poginulim braniteljima u Domovinskom ratu*
54. Radić, Nika: *Bez naziva*
55. Šutej, Miroslav: *Spomenik hrvatskim braniteljima*
56. Ujević Galetović, Marija: *Miroslav Krleža*
57. Ujević Galetović, Marija: *Oton Kučera*
58. Ujević Galetović, Marija: *Trkač*
59. Vuco, Miro: *Kamen temeljac*
60. Vulas, Šime: *Jedra*
61. Župančić, Miroslav: *Igra*
62. Župančić, Miroslav: *Grozdana*

LITERATURA I IZVORI

Knjige i pregledi

- June Ardiel: *Sculpture/Toronto*, Leidra Books, Toronto, Ontario, 1994.
- Jean Chevalier; Alain Gheerbrant: *Rječnik simbola*, Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb, 1983., str. 509., 738.–740.
- Špelca Čopić ... (et al.): *Outdoor sculpture in Ljubljana*, Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1991.
- Enciklopedija likovnih umjetnosti*, Leksikografski zavod FNRJ, Zagreb, 1959.
- Grgo Gamulin: *Hrvatsko kiparstvo XIX. i XX. stoljeća*, Naprijed, Zagreb, 1999.
- Marko Goluba: *Zagreb – srce Hrvatske*, Turistička zajednica grada Zagreba, Zagreb, 1996.
- Hrvatska likovna enciklopedija*, Leksikografski zavod »Miroslav Krleža«; Vjesnik, Zagreb, 2005.
- Radovan Ivančević: *Likovni govor*, Profil, Zagreb, 1997.
- Radovan Ivančević: *Umjetničko blago Hrvatske*, ITP Motovun, Zagreb, 1993.
- H. W. Janson; Anthony F. Janson: *History of Art*, Thames and Hudson Ltd, London, 1997
- Ivan Kampus; Igor Karaman: *Tisućljetni Zagreb: od davnih naselja do suvremenog velegrada*, Školska knjiga, Zagreb, 1994.
- Katalog spomenika i spomen obilježja u Zagrebu – popis i stanje 1998.*, Gradska zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode, Zagreb, 1998.
- Dragutin Kiš: *Hrvatski perivoji i vrtovi*, Prometej; Algoritam, Zagreb, 1998.
- Andre Mohorovičić ... (et al.): *Zagreb, tisućljetni grad za novo tisućljeće*, Studio Hrg, Zagreb, 1999.
- Karl Ruhrberg ... (et al.): *Umjetnost 20. stoljeća*, V.B.Z., Zagreb, 2004.
- Skulptura na otvorenom*, zbornik radova simpozija u Klanjecu 21.–23. svibnja 2003, Anal Galerije Antuna Augustinčića, Klanjec, 21.–25., 2001.–2005.
- Harriet F. Senie: *Contemporary public sculpture: tradition, transformation, and controversy*, Oxford University Press, New York; Oxford, 1992
- Spomenici i fontane u gradu Zagrebu: vodič*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Gliptoteka: Grad Zagreb, Gradska zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode, Zagreb, 2007.
- Milan Šenoa: *Ilustrovani vodič po Zagrebu*, Kuglijevi putni vodiči, St. Kugli, Zagreb, 1929.
- Ive Šimat Banov: *Marija Ujević Galetović*, Art magazin Kontura, Zagreb, 2007.

Članci

- Izložbe, u: *Vjesnik*, Zagreb, 2. srpnja 1999., str. 23.
- Martina Kalle: Skulpture kao zagrebački znak, u: *Vjesnik*, Zagreb, 4. siječnja 2006., str. 13.
- Duško Kečkemet: Razmišljanja o javnim spomenicima, u: *Anal Galerije Antun Augustinčić*, Klanjec, 15, 1995. (i.e. 2001.), str. 5.–12.
- Iva Körbler: Humana i moderna skulptura, u: *Vijenac*, Zagreb, 17. svibnja 2001., broj 188, <<http://www.matica.hr/Vijenac/Vij188.nsf/AllWebDocs/+Humanaimodernaskulptura>>
- Jelena Mandić-Muščet: U nas o otkupu ne odlučuje struka, u: *Vjesnik*, Zagreb, 20. prosinca 2005., str. 49.–50.

- Tonko Maroević: Kiparstvo u 19. i 20. stoljeću, u: *Tisuću godina hrvatskog kiparstva*, katalog izložbe, Muzejsko galerijski centar, Zagreb, 1997., str. 293.-344.
- Nina Ožegović: Buntovnik hrvatskog kiparstva, u: *Nacional*, Zagreb, 9. listopada 2007., broj 621, str. 108.-112.
- Nina Ožegović: Suvremeni slikari su jeftiniji jer kod nas svi kupuju mrtvace, u: *Nacional*, Zagreb, 1. lipnja 2004., broj 446, <<http://www.nacional.hr/articles/view/13828/5/>>
- Leila Topić: »Uzlet« Kožarića i Filip Tradea, u: *Vjesnik*, Zagreb, 28. travnja 2003., str. 16.

Ostali izvori

- Public art*, Wikipedia, <http://en.wikipedia.org/wiki/Public_art>
- Denis Krašković/Artworks, *Kit (na Jarunu)*, <<http://kraskovic.blogspot.com>>
- Ana Škvarić: *Zaboravi konjanike: Najšašaviji spomenici širom svijeta*, T-portal, 27. kolovoza 2005., <<http://www.tportal.hr/kultura/izlozbe/fset.html>>
- Akademik Kosta Angeli Radovani, <http://www.hazu.hr/Akademici/KAngeliRadovani.html>

FOTOGRAFIJE

Sve fotografije u kataloškim jedinicama snimila je Saša Brkić.

SAŽETAK

U radu pod nazivom »Javna skulptura grada Zagreba na otvorenom između 1990. i 2005. godine« dan je pregled recentne hrvatske skulpture postavljene na javnim površinama glavnoga grada, ograničujući se na period od desetljeća i pol nakon osamostaljenja Hrvatske države. U uvodu je objašnjen naziv rada i diferencirani pojmovi »javne skulpture« i »skulpture na otvorenom« te javna skulptura koja se podiže na temelju narudžbe i ona nastala spontano. Ponajveći dio rada je katalog u kojem su popisane, kategorizirane i opisane šezdeset i dvije skulpture koje su u odabranom vremenskom periodu od petnaest godina postavljene na javnim površinama grada Zagreba. Kategorije koje su odabrane za katalogizaciju su ime autora i godine života i smrti, naziv djela, lokacija na kojoj se skulptura nalazi, godina nastanka i godina postavljanja djela ako su poznate, materijal skulpture i postamenta ako postoji te signatura. Dana je analiza sveukupnog opusa koji je u odabranom periodu niknuo na ulicama, trgovima i u parkovima grada te se došlo do zaključaka o vrsti, tematiki i kvaliteti skulpture koja se odabire od strane politike i struke kao umjetnost dostoјna oplemenjivanja javnih površina. Pritom se primjećuje da je većina radova izvedena u tradicionalnim materijalima, od kojih prednjači bronca. Naknadno obojana skulptura je rijetkost i kolorizmu se okreće tek sedam umjetnika. Jednako je rijetka i skulptura izvedena u drvu. Upečatljivo najveći dio skulptura je figurativnog karaktera, a od toga su većinom portreti. Takoder se navode primjeri skulptura koje su nastale prije 1990. godine, a postavljene su u ovom razdoblju, bilo po prvi put, bilo da su tada premještene.

Summary

OPEN SPACE PUBLIC SCULPTURE IN THE CITY OF ZAGREB 1990 – 2005

Saša Brkić

The paper Open Space Public Sculpture in the City of Zagreb 1990 – 2005 brings an overview of recent Croatian sculpture in the capital's public spaces, limited to a period of fifteen years starting from Croatia's independence. The introduction gives an explanation of the paper's title and the difference between public art and art in public spaces. It also explains the difference between spontaneous public sculpture and the one installed after a public bid. The largest portion of the paper is a catalogue listing, categorizing and describing sixty two sculptures that were installed in the public spaces of Zagreb between 1990 and 2005. The catalogue is ordered according to authors' names, years of birth and death, work title, location, years of creation and installation (if known), sculpting materials and, if applicable, base, and signature. The paper also gives an analysis of the entire body of work erected on streets, squares and in public parks leading to conclusions about the category, subject-matter and quality of sculptures chosen by politicians and experts as art worthy of refining public spaces. It is noted that, in general, traditional materials were used, especially bronze. Subsequently, painted sculpture is a rarity and only seven artists have turned to color. Wooden sculpture is just as rare. An overwhelming majority of works is figurative art, mostly portraits. There is also a list of sculptures created before 1990 but erected during the examined period, either for the first time or as a result of relocation.

SPONZOR MUZEJA HRVATSKOG ZAGORJA

Izdavač / Publisher

MUZEJI HRVATSKOG ZAGORJA – GALERIJA ANTUNA AUGUSTINČIĆA

Trg Antuna Mihanovića 10, Klanjec

Za izdavača / For the Publisher

GORANKA HORJAN

Glavni urednik / Editor-in-chief

BOŽIDAR PEJKOVIĆ

Uredništvo / Board of editors

LJILJANA KOLEŠNIK

IRENA KRAŠEVAC

BOŽIDAR PEJKOVIĆ

DALIBOR PRANČEVIĆ

DAVORIN VUJČIĆ

Recenzenti / Reviewers

LJILJANA KOLEŠNIK

IRENA KRAŠEVAC

Prijevod / Translator

LARA HÖLBLING MATKOVIĆ

Lektura i korektura / Language editor and Proof reader

ANA BENC

UDK klasifikacija članaka / UDC paper classification

MELITA MATULIĆ JELEČ

Grafička priprema / Pre-press

STUDIO GRAFIČKIH IDEJA, Zagreb

Oblikovanje / Layout

FRANJO KIŠ

Tisk / Printed by

KRATIS, SV. NEDELJA

Naklada / Print run

500

Anali 27 izlaze za 2007. godinu.

Tisk završen u prosincu 2008.

Izдавanje Analisa omogućilo je MINISTARSTVO KULTURE REPUBLIKE HRVATSKE.